

D 130

ZBIRKA POLITIČNIH, GOSPODARSKIH
IN SOCIALNIH SPISOV. — VII. ZVEZEK.

BORBA
ZA
JUGOSLOVENSKO
DRŽAVO

SPISAL
DR. ALBIN OGRIS

ZALOŽILA TISKOVNA ZADRUGA
V LJUBLJANI 1921.

ZBIRKA POLITIČNIH,
GOSPODARSKIH IN SOCIJALNIH SPISOV

Zvezek VII.

BORBA
ZA JUGOSLOVENSKO DRŽAVO

DR. ALBIN OGRIS

**BORBA ZA
JUGOSLOVENSKO DRŽAVO**

NAČRT ZGODOVINE IN DELOVANJA
JUGOSLOVENSKEGA ODBORA V LON-
DONU ZA ČASA SVETOVNE VOJNE

ZALOŽILA TISKOVNA ZADRUGA
V LJUBLJANI 1921

1940.266

D 130

E 9002197

VSEBINA

Predgovor	6
I. Začetki in zapreke	7
II. 1915 — 1917	
A) Propagandne predpriprave	21
B) J. O. in ameriški Jugosloveni	28
C) Dobrovoljniška akcija J. Odbora	31
III. Razmerje med J. Odborom in srbsko vlado	36
IV. Krfska deklaracija	39
V. Italija na razpotju	46
VI. Rimski kongres zatiranih narodov	53
VII. Uspehom naproti	57
VIII. Amerika in Jugosloveni leta 1918	61
IX. Izpolnitev tisočletnih sanj	74
• Dodatki:	
Štev. 1. Krfska deklaracija	79
Štev. 2. Manifest J. Odbora ob priliki kronanja Karla I (IV.)	83
Štev. 3. Resolucija rimskega kongresa	85
Štev. 4. Brzjavka J. Odbora Wilsonu prigodom vojne zapovedi Nemčiji 7./IV. 1917	86
Štev. 5. James—Smithova resolucija v ameriškem parlamentu dne 4. oz. 5. junija 1918	87
Štev. 6. Proglas J. Odbora v odgovor na manifest Karola I. dne 16. oktobra 1918	88
Štev. 7. Spomenica dr. Vošnjaka Wilsonu 1. novembra 1918	89
Štev. 8. Poslanica Mihaela Vošnjaka ameriškim Slovincem	95

PREDGOVOR.

Ni mogel biti moj namen, podati v tem spisu več kakor impresionistično črtico o delovanju Jugoslovenskega odbora. Prekratka časovna razdalja še ne dopušča popolne, objektivne ocene njegovega delovanja. Zgodovinski viri so preobširni, da bi bilo mogoče napisati že sedaj izčrpno monografijo, nekateri pa se bodo morda še le po daljšem času odprli.

Povsem naravno je, da se nisem mogel izogniti mnogim po vsebini pogojenim nedostatom, ki pa čakajo vse začetne spise o snovi, katera po svoji obširnosti zahteva sodelovanje mnogih strokovnih moči. Izpustil sem vse, kar na končni izid jugoslovenske akcije ni imelo posebno praktičnega vpliva in kar je na videz bolj anekdotičnega; obenem pa mi slovenski čitatelj ne more šteti v greh, sem li podčrtal stvari, ki se bliže dotikajo nas.

Med vojno se naše občinstvo o delu J. Odbora ni moglo poučiti, po prevratu pa smo v prislovični in zgodovinski ne-hvaležnosti narodov in sodobnih generacij pozabili, kdo nam je odprl vrata v svobodno Jugoslavijo.

Z rastočim zdemokratiziranjem javnega življenja raste tudi potreba državnoslovne in politične naobrazbe najširših slojev, predvsem razumništva v najširšem obsegu besede. Njemu je pri nas po narodi našega socijalnega sestava usojeno, da postane glavni nositelj in tvoritelj javnega mnenja v naši novi državi.

Ako bi mogel v ta namen prispeti trohico ta čisto informativen spis, bi bila njegova naloga popolnoma izčrpana.

V Ljubljani, dne 15. majnika 1920.

A. O.

I.

ZAČETKI IN ZAPREKE.

Začetkom majnika leta 1915 se je vršil v Parizu in sicer v hotelu Madison, rue des petits champs sestanek nekaj naših mož, ki so videli in vedeli, da je napočil za osvobodjenje in ujedinjenje avstroogrskih Jugoslovenov s Srbijo in Črnogoro odločilni zgodovinski trenutek. Na podlagi že tekom meseca aprila v Parizu izdelanega programa so se strnili v združenje Jugoslovenskega odbora in pričeli na lastno pest, sami in brez zveze z domovino, polagati kamen za kamenom k državni stavbi današnje Jugoslavije.

Nekateri iz njih so otrsli avstrijski prah raz svoje čevlje koj ob izbruhu vojne, drugi so jim sledili, kakor je pač svetovala priložnost in silila k temu koraku rabeljska roka avstrijske vlade. Koncem leta 1914 in v začetku naslednjega leta je izgledalo, da postane Rim kot domovini najbližje politično središče njih naravno pribežališče. Ampak Italijani so pojmovali gostoljubnost tako, kakor da so že tedaj nehote in nevede slutili, da jim bo požrtvovalno domoljubje jugoslovenskih emigrantov še križalo njih politične račune.

Le za trenutek so utihnili glasovi tisočletnega nasprotstva med nami in rimskimi polpotomci ob Jadranu in zopet je razbesnela mrznja v Giolittijevem časopisju in kmalu razvnela imperijalistično navdahnjene duhove vseh drugih strank. Zato so se naši emigranti rajše okrenili s hrbtom proti »središču sveta« ter se preselili v evropsko kulturno središče.

Bodočnost bo sodila, ali ni bilo krivo, da so bili početki jugoslovenske akcije v Rimu. Če bi se bilo začelo takoj koncem leta 1914 v Londonu, bi mogla biti jugoslovenska akcija najbrž silnejša in uspešnejša. Rimski meseci jugoslovenske propagande sicer niso bili izgubljeni, vendar pa sta bila italijanski šovinizem in giolittijanski nevtralizem največja zapreka uspešni akciji. Na burnih shodih naše emigracije v Rimu

se še ni utrdila prava harmonija. Trumbičeva vodilna roka pa je dohajala bolj polagoma k svojemu odločujočemu vplivu. Trumbić je imel že tedaj zveze s slovenskim Trstom. Že s prapočetka se je glasila njegova parola: »Nič se ne sme žrtvovati, treba čuvati integriteto slovenskih dežel.« To je bilo v časih, ko je ležala svinčena mora na duhu naših domačih politikov (častna izjema kot potrdilo pravila!) in je marsikateri Slovenec ponižno ugibal, bi li ne kazalo s predvojnimi narodnim prepričanjem napraviti kakšen kompromis na levo ali na desno.

Na potu iz Rima v London je bila prva postojanka Trumbičeva in njegovih drugov Ženeva. Tam so se sestali Trumbić, Bosanca Stojanović in Vasiljević in Slovenec Niko Zupanič. Nekoliko dni pozneje so prišli v Ženevo tudi ostali Slovenci: dr. Gregorin in dr. Vošnjak. Kot odposlanec srbske vlade je bil navzoč Božo Marković, čigar naloga je bila, gojiti stike z jugoslovensko emigracijo. Tamošnji srbski konzul Petrović se je izkazal v onih trudnih dneh z veliko ljubeznjivostjo v sprejemanju in skrbi za naše rodoljubne Ahasvere.

Po prihodu v Pariz je svetoval Vošnjak Gregorinu in dr. Trinajstiću, ki je bil (dasi istrski Hrvat) najvernejši drug slovenskim emigrantom, da bi bilo nujno potrebno, razložiti narodnostno stanje v naših deželah nekaterim vplivnim francoskim politikom. Politična napetost na predvečer podpisavanja londonske pogodbe ni dopuščala časa za teoretična razmišljanja. Ta trojica je imela dolg razgovor s Pichonom in Clemenceaujem, ki jih je sprejel v skromni redakciji svojega »Vklenjenega človeka« (L'homme enchainé), ki je bil malo poprej, ko se »tigru« še ni zdelo delati opozicijo, L'homme libre (svobodni človek). Seveda naši zastopniki tedaj še niso mogli slutiti, da bo ta poznejši vsemogočnej pozneje nalagal francoski cenzuri najstrožji molk glede protiitalijanskih vesti iz Jugoslavije, da bo pod njegovo vlado prepovedano v »Bulletin yougoslave«, glasilo odbora, navesti na naslovni strani, koliko je Slovencev v Gorici in Trstu. In tega jim naklonjenega moža so proglasili Italijani 4 leta pozneje za svojega zapriseženega sovražnika! V preko enournem razgovoru sta Vošnjak in Gregorin pojasnjevala temu državniku naš težavni položaj. Clemenceau je kazal razumevanje, opozarjal pa na

silne težkoče in konflikte, ki so jih polni italijansko-francoski odnošaji na Sredozemskem morju. V onih dneh je poročal Vošnjak o jadfranskem vprašanju v odboru francoske zbornice za zunanje zadeve. Vošnjaka je povabil predsednik tega odbora poznejši ministrski predsednik in minister zunanjih zadev Leygues.

Našim emigrantom je bilo povsem jasno, da bo izid vojne odločil za stoletja o usodi Jugoslovenov. Čas je bil drag, avstrijski Jugosloveni pa brez zastopstva v tujini. Vsaka hamletovščina in oblomovščina iz domačih logov je bila greh, doba je vpila po činih in tako jim ni preostalo drugega, kakor na lastno odgovornost storiti, kar se je dalo poskusiti, t. j. trgati vezi med habsburško državo in jugoslovenskim ozemljem. »Nismo se spuščali v politiko 50 : 50«, je rekel dr. B. Vošnjak l. 1918 na ustanovni konvenciji Slovenske Narodne Zveze v Clevelandu, »nismo ugibali, kaj moremo doseči, ako zmagajo zavezniki, nismo ukrepali, kaj bo, ako zmagajo centralne oblasti, vrgli smo marveč karte, kjer je bilo zapisano: Avstriji ni treba avtonomij. Jugosloveni zahtevajo svoje zjedinenje in popolno svobodo in enakopravnost z drugimi narodi.«

Sleherno podobno revolucionarno podjetje na mednarodnem poprišču bi se moralo brez edinosti in solidarnosti v temeljnih programnih točkah ponesrečiti že v svojih začetkih. Vsekakor pa je bila trezna preudarnost jugoslovenskih emigrantov vsega občudovanja vredna. Pokličimo si v spomin občno predvojno razdvojenost v vseh ozirih in uvažujmo, da so bili člani J. O. zastopniki nasprotujočih si teženj in struj našega po avstrijsko-madžarskem vladnem sistemu razkosanega naroda.

J. O. se je odločil storiti korak, ki je pomenjal opasno početje. Opasno za člane same, ki so si za slučaj zmage osrednjih držav onemogočili vsako povrnitev v domovino in mogli sigurno pričakovati, da jim zasežejo domače oblasti tamkaj se nahajajočo imovino, opasno pa tudi za njih svojce, izročene na milost in nemilost avstrijskim rabljem, izpostavljene vsled tega preganjanju, konfinacijam in nečuveni bedi. Pa jim tudi ni bilo treba dolgo čakati. Iz časnikov, pritihotapljenih iz domovine, je seznan eden član J. O. za drugim, s kakšno biro-

kratsko doslednostjo in naglico je grabila avstrijska vlada njih premoženje ter zapirala njih svojce in znance. In da so brez obotavljanja vzeli ta križ na svoje rame, jim mora količkaj hvaležna domovina zapisati v knjigo zlatih spominov.

Tem težavam se je pridruževala še tretja ne manj trnjeva pot. Z usodo Evrope in Jugoslovenov se je igrala doslej poklicana diplomacija, nedostopno in birokratično v sebe samo zaverovana aristokratska družba, ki je poslovala po pravih izvežbane rutine, pa dostikrat po malenkostnih načelih v davnino segajočih tradicij, med tem ko so bili naši emigrantje v tem odločenem krogu človeške družbe homines novi »novi ljudje«. Premagati samoljubje zakrknjene poklicne diplomacije in jo pridobiti za njenim trenutnim skrbem na videz tako oddaljeno stvar, je zahtevalo nadobičajno mero takta, značajnosti, ki se ne zlomi po deseterih neuspehih, zahtevalo je taktiko, težje od one na frontah in požrtvovalnost, ki se rodi le včasih v zgodovinsko odločilnih trenutkih. Mirni razvoj notranje in zunanjepolitičnih dogodkov v pretekli polovici stoletja je v izvanredni meri zbistril in utrdil čut za pravno pravilnost in postavnost javnih ukrepov in činov. Zato je vprašanje o legitimaciji J. O. postalo nemale važnosti. Kdo je dal članom J. O. pravico in kdo jim je poveril zastopanje Jugoslovenov pri vladah v Parizu, Londonu in Rimu? Ali jih ni morala smatrati tujina za idealistične prenapeteže in avanturiste, katerih vedno mrgoli v svetovnih mestih, slepo zaverovane v abstraktne pravice, za katere so takratni diplomatje pred občinstvom pač pretakali teatralične solze, da so jih potem nemoteno tem temeljiteje ponižali v tajnih dogovorih kakor n. pr. v londonskem paktu?

Glavni in za tujino vsega vpoštevanja vredni razlog, da so upravičeni zastopati domovino, je nudilo dejstvo, da so bili a. o. Jugosloveni tedaj od sveta popolnoma ločeni in zato niso mogli in smeli javno dati izraza svojim zahtevam. To dejstvo pa je naravnost nalagalo članom J. O. **najsvetejšo narodno dolžnost, vzeti** vso odgovornost brez pomislekov nase in podvzeti vse, kar je v njih močeh in potrebno za dosego največjega narodnega ideala. J. O.-u je bilo usojeno v tem pogledu mnogo težje stališče, kakor češkemu narodnemu svetu, ki je bil vedno v zvezi z zarotniško »Maffijo« v Pragi, ki je obsto-

jala iz odgovornih in priznanih narodnih voditeljev, in ki je dobival od tod vzpodbujo, neposredne informacije, gmotno podporo ter izrecno polnomoč za zastopanje. Slovenci leta 1916 in 1917 sploh niso poslali nikogar, da stopi v zvezo z J. O., naša domača akcija za emigrante je bila manj nego nedostatna. In kakor v domači koži tako pred očmi naprednejše tujine! Razmerje med zavedno požrtvovalnostjo južnoameriških Dalmatincev in ono severoameriških Slovencev priča o že precej rudimentarnem pojmovanju narodne probujenosti in nam kliče glasen memento, kako pomanjkljiva je bila zavednost v naših najširših ljudskih plasteh. Prava zmedenost se izkaže namreč v dneh izrednih težkoč v nepričakovanih razmerah. Te izkušnje pa ameriški del našega naroda ni prestal. To dejstvo nam gotovo ni v čast, pa bodi na tem mestu vseeno pribito.

Drugi argument je padal tudi s precejšnjo težo na tehtnico. Mnogi izmed članov J. O. so bili zastopniki in poslanci v domačih državnih in pokrajinskih zakonodajnih zborih, tujih tozadevni mandat jih je upravičeval v teh izrednih razmerah k mednarodnemu zastopanju. Razven tega so bili člani J. O. vodje in zaslužni prvoboritelji najrazličnejših političnih struj, voditelji kulturnih organizacij, organizatorji kulturnega napredka i. t. d. tako da je bil J. O. takorekoč dejanski sicer slučajno a srečno improviziran Narodni Svet vseh a. o. Jugoslovenov. Tako je mogel pač v zaslužnem delovanju osiveli poslanec tržaškega slovenštva, dr. Gregorin, mirno reči, da je njegova beseda beseda slovenskega Primorja in praktični primorski politični organizator in predstavitelj novejšje slovenske znanosti dr. Vošnjak biti prepričan, da govori v imenu vseh Slovencev. V dr. N. Zupaniču je imel J. O. in jugoslovenski narod kompetentnega etnografskega strokovnjaka, ki je mogel z znanstveno stvarnostjo nastopiti proti tuji nevednosti in italijanskim zavijanjem zgodovinske istine.

Glasen zagovornik njih legitimacije je bil molk v domovini in na ta molk J. O. ni zamudil zaveznike opozoriti. Ako bi ne bil narod z dušo in srcem z njimi, bi bil to v časih, ko je dospel avstrijski patrijotizem do najvišje veljave in ko je deževalo kolajn ter protekcij za hlinjene njegove izjave, čisto gotovo izrazil. Da misli domovina ž njimi, je pokazala pozneje

iz najprobujenejše naše pokrajine došla izjemna legitimacija. Na tajnem tržaškem shodu spomladi 1915 se je namreč sklenilo, da gresta dr. Gregorin in dr. Trinajstič v inozemstvo z izrecnim mandatom, ukrepati in delovati tam za primorske Slovence. To sta bila sploh edina člana celega J. odbora, ki sta se mogla dokumentarično izkazati v tujini, da zastopata del avstro-ogskih Jugoslovenov. Ni mi razumljivo, zakaj se ni tudi drugim našim članom, o katerih se je že davno vedelo, da delujejo za naše interese pri zaveznikih, poslala enaka izrecna legitimacija.

Dočim je bilo vprašanje legitimacije drugih slovenskih emigrantov Avstro-Ogrske zamotanejšje, se je mogoče J. O. izkazati z izrecnim mandatom ameriških Jugoslovenov, ki so na številnih, tekom l. 1915/16 se vršecih shodih enoglasno sprejeli program državnega samostojnega jugoslovenskega edinstva in neoporečno potrdili mandat Jugoslovenskega Odbora.

Praktično je pripoznala mandat J. O. takoj od početka srbska vlada s tem, da je po svojih odgovornih činiteljih pozdravljala ta pokret in mu šla s svojim diplomatskim zastopstvom v marsičem na roko. Ta isto velja za mnoge naši stvari že iz predvojne dobe naklonjene politike, učenjake in časnikarje.

Vsi navedeni razlogi so prihajali v poštev v nejasnih dneh, ko se je vojna furija razbesnela in smo vsi upali, da se bo dala v kratkem ukrotiti. Danes jim gre bolj akademična pozornost. J. O. je bil pred zgodovino in svojim narodom k politiki na lastno pest ravno tako upravičen, kakor svoječasno Garibaldi k politiki italijanskega Risorimenta. Naj si bodo pravniki v vprašanju legitimacije kakršnegakoli nazora, zgodovinski uspeh je dal J. O. prav in uspeh je bil doslej v politiki še vedno najvišja sankcija. Masarykovo pripoznanje veljavnega mandata J. O. ne more pasti na tehtnico, kajti on je moral tedaj iskati s podeljenim mu srbskim državljanstvom zaščito pri Jugoslovenih.

Cesta, katero je moral ubrati J. O., je bila s trnjem posuta. Treba se je bilo presekati skozi prašumo tekom dolgih stoletij nagromadenih predsodkov o našem ljudstvu in naših krajih. V tem oziru so Jugosloveni, vsem na čelu Slovenci,

mного grešili v preteklosti, kar jim pa vkljub svetopisemskemu primeru in nauku ne more biti odpuščeno. Tuji svet nas ni poznal, o naši slovenski eksistenci sploh vedel ni. W. Steed ni šel daleč mimo resnice, ko je rekel takoj s početka: »Ako bi se že pred vojno pisalo o teh spornih vprašanjih in ako bi se bilo vsem ljudem dopovedalo, kje čaka nevarnost in kakšne so razmere v Avstriji, bi ne bilo niti prišlo do vojne.« Bore malo je bilo inteligentov v zavezniških državah, ki so iz zemljepisne ali zgodovinske literature kaj vedeli o nas in še to znanje se ni ponašalo z jasnejšimi obrisi kakor n. pr. naše znanje o raznih kavkaških gorskih plemenih. Popolnoma upravičena je bila melanholična tožba Vošnjaka v predgovoru k »Bulwarku«: »Narodnost brez neodvisne državne organizacije se nahaja v težavnem položaju, ker se mora njeno diplomatično delo nujno omejiti na prizadevanje posameznikov. Brezdvomno nalaga voditeljem naroda, ki nima lastne države, njih pozicija dolžnost stalno obveščati tuje dežele o dogodkih v njih domovini, posebno če morejo ti dogodki ogroziti mednarodni mir. Voditelji naroda, o kojem govori ta knjiga, svoje dolžnosti niso storili, tako da je bil sedaj sredi najgroznejše kataklizme, kar jih je svet videl. Jugosloven, ki doslej ni igral aktivne politične vloge, poklican, da popravi njihove zamude.« In zopet moram opozoriti na češki vzgled. Čehi so že pred vojno imeli organizirano zunanjo poročevalno službo v zunanji sekciji Nar. Sveta, naša pretirana notranja politična borba pa je popolnoma zanemarila zunanjo propagando, kljub temu, da smo vsi slutili, kakšen svetovni vihar da vstaja na obzorju. To nemarnost plačujemo sedaj z izgubo Gorice, Trsta in Istre.

Da smo kulturni narod z lastno literaturo, razvitim kmetijstvom, ugodnimi industrijskimi začetki, da imamo lastne zgodovinske tradicije, da jugoslovenska narečja niso kvar skupnonarodni zavesti in da imamo samo eno željo, biti svobodni v svoji svobodni državi, o vsem tem je moral J. O. v vojnem vrvežu šele poučevati, razjasnjevati pojme in trudapolno prepričevati trdoglavo diplomatično modrost o upravičenosti in nujni udeležitvi teženj jugoslovenskega gibanja. Treba je bilo orati ledino, začeti pri glavah in šele stopnjema pripraviti širše občinstvo, da podpre s svojim javnim mne-

njem odločujoče politike v odločilnih trenutkih. In da se je to posrečilo J. O., je bil predpogoj vsega uspeha. Kot člane J. O., ki je vzel torej še pravočasno naše narodnodržavno usodo v svoje roke, nahajamo v angleškem besedilu majnikovega programa sledeče može:

Predsednik:

Dr. Ante Trumbić, odvetnik, član hrvatske narodne stranke v dalmatinskem dež. zboru, bivši župan splitski in bivši poslanec Zadra v avstrijskem parlamentu.

Člani:

Dr. Ante Biankini iz Starega grada v Dalmaciji, predsednik Jugoslovenskega odbora v-Chikagu (Z. D.).

Jovo Benjanin, bivši poslanec na hrvatskem saboru in v ogrskem parlamentu (Srb iz Hrvatske).

Dr. Jovo Giulli, odvetnik, mestni svetnik v Dubrovniku.

Dr. Gustav Gregorin, odvetnik, mestni svetovalec v Trstu.

Don Niko Gršković, predsednik hrvatske lige v Clevelandu (Z. D.) iz Vrbnika v Istri.

Dr. Hinko Hinković, odvetnik, član hrvatskega sabora in delegat v budimpeštanskem parlamentu.

Dr. Josip Jedlovski, bivši tajnik polit. društva »Ādinost« in »Zajednice« hrvatskih škola v Trstu.

Ciro Kamenarović iz Kotora, ravnatelj Jadranske banke v Trstu.

Milan Marjanović iz Kaštva v Istri, glavni urednik »Narodnega Jedinstva« v Zagrebu.

Ivan Meštović iz Otavice v Dalmaciji.

Dr. Miče Mičić, odvetnik, mestni svetnik v Dubrovniku.

Dr. Franko Potočnjak, odvetnik, bivši član hrvatskega sabora in delegat v ogrskem parlamentu.

Prof. Mihajlo Pupin iz Pančeva v Banatu, profesor na Columbia University New York, predsednik srbskega društva »Sloga« in »Srpske Narodne Obrane«.

Dr. Milan Srskić, član bosanskega sabora.

Franc Supilo, imetnik in urednik »Novega Lista« na Reki, bivši član hrvatskega sabora in delegat v budimpeštanskem parlamentu.

Dr. Nikola Stojanović, član bosanskega sabora.

Dr. Dinko Trinajstić, predsednik »Slovensko-hrvatskega društva v Istri« in član istrskega dež. zbora.

Dušan Vasiljević, podpredsednik Srpske Narodne zajednice v Bosni.

Dr. Bogumil Vošnjak, docent na zagrebški univerzi in izdajatelj »Vede«.

Dr. Niko Zupanič, kurator etnografskega muzeja v Beogradu, iz Metlike na Kranjskem.

Dne 6. majnika 1915 je izročil J. O. slavnega spomina spomenico Delcasséju, tedanjemu franc. ministru za zunanje zadeve in Izvolškemu, ruskemu poslaniku v Parizu. Podobna spomenica se je izročila 15. i. m. tudi britanski vladi. Jedro spomenice obstoji iz vsestransko popolnega jugoslovenskega programa brez odstopov in kompromisov. Po opisu skupnega položaja jugoslovenskega prebivalstva v dualistični monarhiji podaja kratek zgodovinski pregled o razvoju naših teženj po svobodni skupni državi, oris naše zemeljske posesti in poukazuje na edino možnost, po kateri se da doseči osvobojenje: na našo solidarnost z zavezniki, na našo pripravljenost k vsem nujnim žrtvam za popolno neodvisnost z izključitvijo vseh federalističnih vezi z Avstrijo. Logična posledica, ki je morala biti v oči, je bila razbitje Avstrije. Ta logični zaključek je glavna točka in zahteva v započeti borbi J. O. za našo neodvisnost. J. O. ni prišel s polovičarstvom in ni beračil kakšne koncesije kos za kosom, marveč udaril s sekiro takoj po glavnem korenu, po naši državni odvisnosti. K temu činu pa je bilo treba nekaj energičnega programa in troho samozavesti. Kajti nič ni bilo v tistih časih od mišljenja zapadoevropskih politikov tako oddaljeno, kakor razbitje »stare« častitljive Avstrije, posejbljene tradicije in autoritete«. Vsa diplomacija, tudi ruska, kar ni mogla pojmovati, da bi izginilo habsburško cesarstvo iz zemljepisne karte. Vsa jeza zaveznikov je veljala Nemčiji. To je bil neprijatelj, Avstrija le odvisen pomočnik, ki se mu mora radi njegove poslušnosti prizanesti.

Glede teritorijalnih zahtev manifesta treba poudariti, da zahteva zedinjenje vsega ozemlja, koder biva naše ljudstvo v kompaktnih masah, toraj celo Primorje s Trstom in

Istro, južno Koroško in Štajersko, Prekmurje, Banat, Bačko in Medmurje. J. O. si je bil na jasnem, da je pač upravičen zastopati narod, da se pa pod nobenim pogojem ne sme spuščati načelno v teritorijalna pogajanja ali celo kompromise. Za to ni imel mandata od nikogar in če bi bil to podvzel, bi ne bil čakal dolgo na odločen dementi. Temu načelu je ostal J. O. dosleden do konca. Narava vprašanja je bila že taka, da je moral biti maksimalni program J. O. tudi minimalni. Drugi so spremenjali svoje programe med vojno po trenutni sreči ali nesreči na frontah, program J. O. je ostal taisti do konca, okolnost, ki priča o enotnosti med člani odbora in realno-političnega umevanja v anglo-saksonskem stilu, ki polaga glavni naglas na vztrajnost za vsako ceno. Redki so slučajji v zgodovini nastajanja novih držav, da se kak političen program izvaja s takšno točnostjo in doslednostjo v trenutku, ko se realizirajo politični načrti in ko pride oblast v roke onih, ki so vrgli stari režim, kakor se je to zgodilo ravno pri nas.

Naposled stavlja spomenica italijansko intervencijo v nji primerno luč in predočuje nizke motive rimskih politikov, ki so določili, da se je pridružila Italija zaveznikom namesto Avstriji. J. O. pripominja, da je prepričan o rešitvi jugoslovenskega vprašanja na temelju narodove pravice in volje ter tako prvi povzdignil načelo o narodovem samoodločevanju, došlo še le tako pozno čez ocean. Londonskemu dogovoru je zaklical torej J. O. najodločnejši veto.

Spomenica zahteva združenje vseh jugoslovenskih pokrajin v eno jedino neodvisno državo. Vočigled dejstvu, da so člani J. O. nosili vsaj na dnu duše nasprotujoča politična načela (samostojna velika Hrvatska, Velika Srbija, zvezna država itd.) so se v razmerno kratkem času odločili za jedinstveno Jugoslavijo, o kateri so sanjala dotlej le mlada srca in mladeniški duhovi, ter tako z enim mahom odrinili nevarnost, izvirajočo iz separatističnih tradicij.

J. O. je srečno obveslal tudi drugo nevarnost, ki je obstojala v predvojnem hrvatsko-slovenskem programu, zahtevajočem samostojno Hrvatsko-Slovensko, naj si bo že pod ali brez habsburške dinastije. V spomenici ni nič več sledu o kakšni hrvatsko-slovenski državi. Ona zahteva ujedinjenje vseh treh plementj. Srbov, Hrvatov in Slovencev

brez ozira na težnje Velike Hrvaške in Samo-Slovenije, znanih albanofilskih spominov.

Dočim Delcassé in Izvolški nista tajila svojih simpatij do programa J. O., je bilo lord Greyovo avstrofilstvo težko dostopna trdnjava, ki se je jela rušiti šele po malem, ko je dospel na pomoč bivši srbski poslanik na Dunaju J. Jovanović. Angleški Foreign Office, utelešenje zmerne tradicije, kjer je bil večkrat B. Vošnjak na dogovorih s poznejšim angl. poslaničkom v Pragi, Sir George Clerkom in bivšim angleškim poslaničkom na Dunaju, Bunsenom, je vztrajal pri svoji Avstriji naklonjeni politiki do l. 1918. Še le Krfska deklaracija, še bolj pa rimski dogovor, sta vzbudila pokret mišljenja v naš prilog, seveda v obilni meri po pritisku ameriškega javnega mnenja.

Ves uspeh bodoče politične akcije je bil odvisen od krepko in jasno načrtanega jugoslovenskega programa. Program jugoslovenskega odbora je prvi osnovni načrt našega zjedinenja in naše jedinstvene državne organizacije. Ta jugoslovenski program in Krfska deklaracija sta najvažnejša ustanovna dokumenta jugoslovenske emigracije. Ideje prvega so prenešene v krfsko deklaracijo in v tej so našle osnovne misli jugosl. programa svoj jasno izraženi, skoro ustavni značaj. Primerjamo li program Jugoslovenskega odbora z mnogo poznejšo izjavo Masarykovo, vidimo, da nedostaje tej drugi klasična bistrost, opredeljenost in jasnost, jugosl. dokumenta. Ta program odbora nikjer ni v nasprotju z interesi kakega bratskega naroda, dočim je izzval češki program neodvisnosti v svojem nejasnem tolmačenju jugoslovanskih teženj in radi svojih poklonov Italiji ostro kritiko članov jugosl. odbora. Poljski politični programi so v tem času še povsem neodrejeni. Dmovski je sicer na strani entente, ne uživa pa zaupanja poljskega naroda radi svojih ozkih stikov z Rusijo, Pilsudski pa se bori celo na strani Nemcev in Avstrijcev proti zaveznikom.

Led je bil torej prebit, mostovi za hrbtom raztrgani. J. O. je storil prvi revolucionarni čin in prvi zaklical Avstriji memento mori. Jugosloveni so bili prvi, ki so stopili s konkretnim programom pred zaveznike. Vzgledu J. O. so sledili Čehi z Masarykom na Čelu in Poljaki z Dmovskim in Padevskim.

V zapadnih demokracijah morajo odgovarjati čini odgovornih državnikov v javnem mnenju izraženi narodovi volji. Ni zadostovalo toraj pridobiti za jugoslovansko stvar par diplomatov, treba je bilo zainteresirati, prepričati javno mnenje z gornjimi plastmi pričenši pa vse do onih širokih mas, na katere je mogoče vplivati le še s shodi, govori in ceneno propagandno literaturo.

V te svrhu je izdal J. O. 12. majnika 1915 spomenico celokupni britanski vladi in parlamentu, ki vsebuje v skrčeni obliki program prve spomenice. Uspeh ni izostal. Od vseh strani in iz vseh polit. struj so dohajale J. O. pisma polna simpatij in lepih obljub, naklonjena razumevanja in dobre volje. Sicer smo imeli Jugoslovenci že pred vojno v zapadnih prestolicah nekaj zagovornikov (v Franciji L. Leger, Ernest Denis, E. Haument, V. Bérard, P. de Lanux, A. Chéradame, René Henry, A. Gauvain, G. Louis-Jaray itd. v Angliji: A. Evans, S. Watson, H. W. Steed, A. Stead, Cronford Price, Trevelyan).

Hvaležen spomin iz dni našega narodno-državnega probujenja zasluži še George Prothero, univ. prof. v Cambridgu, brat tedanjega ministra za poljedelstvo, Philip Karr, tedanji urednik revije »Round Table« ter poznejši privatni sekretar L. Georgeov na mirovni konferenci Lionel Curtes, jeden izmed ustvariteljev južnoafrikanske ustave, s katerim je imel Vošnjak na njegovem posestvu v Lincolnshire l. 1916 dolga posvetovanja o ustavnem problemu Jugoslavije. Pojmoval je naše vprašanje izmed angl. politikov še najpravičnejše ter napovedal in vodil najostrejšo borbo proti starosrbskim ekskluzivističnim težnjam. Vendar pa v tej konsekvenci ni prekoračil mej, ki bi imele za posledico pretrganje zveze s srbsko vlado. — Kar se tiče nam manj koristne doslednosti Evans-Steed-Watsona, mislim, da ne bo prenačljeno in ne prepozno, če si dovolim glede tega kratek ekskurz.

Takoj po prihodu Jugoslovanskega odbora v London l. 1915 je bil dr. Bogumil Vošnjak spremljajoč dr. Gregorina in dr. Trinajstiča povabljen od Sir Arthur Evansa na njegov grad v bližini Oxforda. Tu je zastavil Vošnjak vso svojo zgovornost, da prepriča Evansa, da prava in pravična zapadna meja Jugoslavije ne more biti drugod nego na Soči. Že tedaj so se zaljubili angleški politiki Evans-Watsonove smeri in oba po-

slednja največ v gotovo črto ob istrski Raši, ki žrtvuje 400.000 Slovencev Italiji, tako da bi se imela imenovati poznejša slavna Wilsonova črta po pravici Evans-Watsonova črta. Tako se je moralo zgoditi, da je prišel Vošnjak že l. 1915 v konflikt s trojico Evans-Watson-Steed. Ta konflikt je bil, ako Vošnjak ni hotel popuščati, neizogiben. Vse njegove prošnje, da bi ta trojica vendar ne mešetarila z našo zemljo, k čemur jo nikdo in še najmanj Slovenci niso pooblastili, so bile zastonj. Zastonj jo je nagovarjal, naj bi se vsaj ne govorilo o strogo zemljepisno določenih mejah, temveč se končno veljavno določanje meje odgovarjajoče ljudskemu narodnemu čustvu prepustilo bodočnosti. Opozarjal jih je opetovano, da vendar ne poznajo italijanskega značaja in njegovega prerazvitnega smisla za uspešno mešetarenje. Ponujal je v svoje politične načrte zaljubljeni trojici platformo, ki bi bila sprejemljiva: ljudstvo na spornem ozemlju naj samo odloči o svoji usodi. Ampak vse to je bilo l. 1915 zastonj; trma Watsonova je bila nepremagljiva. Končno se je obrnil Vošnjak na Jugoslovenski odbor ter zahteval od njega, da pojasni tem trem angleškim politikom, da je njih stališče absolutno nespravljivo s programom odbora. Tudi Mihael Vošnjak se je obrnil l. 1916 v posebnem pismu iz Švice na Jugoslovenski odbor ter povzdignil svoj protestujoči glas proti počenjanju tujih neodgovornih politikov. Nič, angleška vztrajnost, tudi v neupravičeni trmi, ni dostopna kontinentalni logiki, kadar gre za kakšno popravo zemljevida najsibo že kjerkoli, kamor je mogoče dospeti po suhem. Tako je že tedaj ta nesrečna majhna Raša očarala anglosaksonske duhove, se zakoreninila v političnem pojmovanju našega problema ter nas s tem morda šropala tretjine celega slovenskega naroda.

J. O. svojega dela ni pričel z reprezentativnim sijajem.

V mali hotelski sobici na Cromwell-Roadu v Londonu so se sklenili za Avstrijo toli usodni načrti. Preprosta miza, pisalni stroj in nekaj brošurne literature, to je bilo vse. Kasneje si je moral seveda odbor poiskati prostornejši glavni stan v Chepstow-Villas 54, v odličnejšem delu Londona, kjer je imel lepo urejene reprezentativne prostore. Pozneje ustanovljena pariška pisarna se je nahajala nekaj časa v Quartier Latin ter se preselila potem v Rue Cadet 17, kjer jo je do njene likvida-

čije vodil s požrtvovalno spretnostjo notar Tomo Šorli. Podružnice so se ustanovile tekom časa v Rusiji (Petrograd in Odesa), v Švici (Ženeva), v Združenih državah (Cleveland) in v Chile (Valparaiso). Na shodu v Chicagu ustanovljeni J. N. S. je vzbudil v življenje pisarno v Washingtonu, ki ji je z začetkom načeloval M. Marjanović.

Ravnotako enostavna je bila društvena notranja organizacija J. O. samega. Njegovim članom niso vezali rok paragrafsko zoženi predpisi. Čut lastne odgovornosti in skupnost v prepričanju sta bili dosti silni vezi, da ste v glavnem omilili domovinske razlike in zabranili v tako burnih časih cepljenje moči. Na pogostih, po možnosti dnevnih sestankih in političnih občnih zborih so se podajala poročila, se posvetovalo in ukrepalo o njegovih korakih, po pogosti potrebi so posebne misije zanašale odborovo delovanje na vse strani sveta in predle nove niti za zanjko, v katero se je končno Avstrija vjela. V finančnem oziru je bil odbor spočetka navezan na požrtvovalnost posameznih članov. Še le v poznejšem času so južnoamerikanski rojaki v tem pogledu močno segli odboru pod rame.

II.

1915 — 1917.

A. PROPAGANDNE PREDPRIPRAVE.

Do kriske deklaracije prikazuje delovanje v glavnem značaj propagandnega in podrobnega pionirskega prizadevanja. Treba je bilo najprej izruvat prašumo starih predsodkov in pripraviti za usodne dni pravilnejše, pravičnejše umevanje jugoslovenskega problema. Te predpriprave so bile nujni predpogoj za preokret zapadnega mišljenja. Iz tega razloga je sklenil J. O. izdajati svoj časopis ter propagandne spise v brošurni in knjižni obliki. S prvim meseca vinotoka sta začela izhajati v Parizu *Bulletin Yuogoslave*, v Londonu pa *The Southern Slav Bulletin* pod uredništvom M. Marjanovića in Srgjana Tučića, ki je postal za nedolgo lektor na Kings College. V levem kotu naslovne strani je govoril že zemljevid bodoče Jugoslavije za celo biblioteko, v pravem kotu je tvorila zgoščena vsebina majnikovega programa z jugoslovenskim programom njegov jedrnat komentar.

Bulletin je nudil natančen pregled notranje avstrijske politike in zasledoval v velikih obrisih delovanje odbora, v rubriki »dokumenti« pa so bili zbrani na jugoslovenske zadeve in program se nanašajoče novosti. Spočetka sta oba lista izhajala na štirih do šestih velikih časopišnih straneh, Bulletin Yougoslave pa je dobil pričenši s 23. številko (1. julija 1917) lično revijsko obliko, ki jo je obdržal do konca (39 številka). Časopisa, namenjena podati informacije časopisju, politikom in prijateljem jugoslovenske pravde, sta se razpošiljala in razdeljevala zastonj in nosita lep delež na propagandnem uspehu J. O.

Kot zbirka manjših monografij o Jugoslovenih je bila zasnovana v Londonu »*The Southern Slav Library*« (Jugoslovenska knjižnica). Šesta številka je posvečena sloven-

skemu problemu. Obsega dr. Vošnjakovo spomenico »O političnih in socialnih razmerah v slovenskih deželah« (1916), in popisuje v kratkih poglavjih naš zgodovinski in politični razvoj, naše ozemlje, narodnostno statistiko, naš boj proti germanskemu pritisku na vzhod, naše gospodarske razmere in politične cilje. Okusno in lično opremljena knjižica omenjene zbirke, ki so se prodajale za malenkost 3 pence, so se razširile med razumniško publiko in dobro izvršile namenjeno jim vlogo.

Nič manjšega pomena ni pripisoval J. O. dopisovanju inozemskemu časopisju, ki je v zapadnih demokracijah v veliko večji meri nego pri nas nosilec in tvorilec javnega mnenja. Kajpak da to ni bilo tako enostavna malenkost, kakor bi si jo znala predstavljati naša domača skromnost, kajti med uspehe si mora tujec zapisati, se mu li posreči spraviti v velike boulevardrske in svetovne liste še tako važno notico o stvari, ki je nasprotna glavni smeri oicijelne politike, ki tamkajšnje publike ne zanima in jo v tistih časih tudi ni mogla zanimati. In kljub temu je uspelo posameznim članom, posebno Vošnjaku, Hinkoviću : dr. da so vtihotapili ne le drobne notice, marveč pogosto tudi dolge članke in razprave v Temps, Echo de Paris, Journal des Debats i. t. d., da, o poslednjem so pravili Italijani, da je postal sčasoma pravcati »uradni list« J. Odbora. Mnogo pozornosti je vzbudil v juniju 1916 Vošnjakov interview o bodočnosti jugoslovenske politike v starodavni londonski »Pall Mall Gazette«.

Ampak ena živa beseda zaleže več nego deset zapisanih. In J. O. ni zanemari! prilike. Na shodih, predavanjih, nagovorih, konferencah, kjer in kadarkoli je mogel, je sejal sene za jugoslovensko žetev. Ne samo med inteligenco, tudi med najširše sloje. Bilo bi predolgo, ako bi hotel naštet! vsaj vsa predavanja. Naj mi bo dovoljeno opozoriti na govore slovenskega člana J. O. dr. Vošnjaka, predvsem v londonskem Hyde-Parku, v Viktorija-Parku ob priliki s sodelovanjem J. O. prirejenih slavnosti Vidov-dana in v vseh večjih mestih. Tudi v tem svojem angleškem govoru (2. julija 1916) najagilnejši član J. O. ni pozabil na Slovence, pokazujoč na naš narodskalo, ob kateri se razbija vse nemško valovje in zahtevajoč kot našo **edino** rešitev razpad Avstrije. Ob isti priliki je go-

voril dr. Vošnjak tudi v velikem industrijskem mestu Leeds. 18. maja 1916 v Royal-Colonial-Society in 25. novembra 1916 v Sorboni pod predsedstvom E. Denisa. Vošnjak ni spregledal psihologičnega momenta, t. j. v gotovi meri upravičenega francoskega samoljubja ter si izbral snov iz časa francoske Ilirije. Predavanje je izšlo pozneje v Aloanovi »Revue des Sciences politiques« (15. avgusta 1917) in kot posebna publikacija pod naslovom: *L'administration française dans les Pays Yougoslaves 1809-13*. Naštevanje manjših predavanj v ožjih privatnih krogih bi vedlo predaleč. Naj le dostavim, da je širše angleško-francosko razumništvo iz teh predavanj bilo vedno poučeno o eminentni važnosti slovenskega vprašanja za zaježitev nemškega imperijalizma.

Poleg Vošnjaka najvnetejši propagator v živi besedi je bil dr. Hinković. Naj omenim njegove konference v dvorani »Société de Géographie« (27. aprila 1915, izšlo pozneje v zbirki *Conférences du Foyer* pod naslovom »Les Croats sous le youg magjar«, nadalje v *Société de géographie Commerciale* pod preds. Yves Guyota 16. aprila 1916., o Jugoslovanih), v *École d'anthropologie* (4. aprila 1916.), v Nizzi (20. aprila 1916) itd.

Propagandno prizadevanje J. O. je rodilo polagoma obširno od angleških in francoskih političnih strokovnjakov spisano literaturo o Jugoslovenih in Slovencih. Brez te propagandne akcije bi bili mi danes na zapadu ravno tako neznan, kakor smo žalibože bili v prošlosti. A kakšne važnosti je podobna propaganda, o tem govori v mirnih dobah najjasnejšo besedo trgovska bilanca. Tujejezične publikacije J. O. naši širši javnosti niso znane. To priča o trohi diogeneške brezbriznosti in pomenja popolno nepoznanje in neumevanje politične propagande sploh in one J. O. posebej. Med publikacijami J. O. in njegovih članov jih je dosti, ki obdrže izven svojega zgodovinskega pomena še za dolgo časa tudi aktualno važnost. Ni mogoče se razgovoriti na pičlo odmerjenem prostoru o obširni publicistiki J. O., naj zadostuje par stavkov o onih, ki se dotikajo izrecno naše ožje slovenske domovine.

Že začetkom aprila l. 1915 torej še pred ustanovitvijo J. O., v času, ko je mešetarila Italija z vsem svetom, kdo ji ponudi več za njeno »sveto sebičnost«, je izdal Illyrius (dr. Voš-

njak) v Ženevi knjižico »*La Question de Trieste*« Essai sur le probleme Yugoslave dans les pays »irredente«, v kateri naha-
jamo že vse argumente, ki prisojajo po zgodovinski, narodopisni in gospodarskozemljepisni pravici Trst in Istro jugoslovenski posesti. V predgovoru imenuje avtor italijansko namero polastiti se delov Dalmacije »un nonsens politique« (politični nesmisel), izraz, ki je strašno razkačil in razburil italijansko javno mnenje. Ampak glas temperamentnega spisa je izzvenel v dvoboju združenih egoizmov kot glas vpijočega v puščavi, kajti, od koder je bilo treba renesance, tam je vladalo še mrtvilo.

Najlepše in najobširnejše delo, kar so jih izdali člani J. O., pa je vsekakor Vošnjakov »*A Bulwark against Germany*« (Jez proti Nemčiji), rokopis katerega je prinesel Vošnjak že iz Ženeve, in ki ga je izdalo eno izmed najboljših angleških založništev, George Allen & Unwin v Londonu. »Jez« bi mogli nazvati »knjigo o slovanskem problemu« ali kratkomalo »Knjigo o Slovencih«, kajti na njenih straneh je zgoščeno vse žitje in bitje slovenskega naroda od pravekov do vojnega izbruha 1914. Tendenca spisa obstoji v dokazu, da se ima zapadnoevropska kultura v veliki meri zahvaliti žilavemu odporu našega ljudstva, da jo pangermanske kleščke že niso objele od obeh strani. Ta najlepša knjiga o Slovencih, kar jih imamo, je povest v 16 poglavjih, ki popisuje, kako so svetovni in domači zgodovinski dogodki s svojimi križajočimi se interesi zobklikovali današnjo našo politično in socialno stvarnost in kako stremi majhen narod kljub brezprimernemu pritisku za najvišjimi ideali. »Jezu«, kakor tudi nekterim drugim knjigam, je dodan veliki Zupaničev zemljevid, ki ga je J. O. pri vseh prilikah predočeval trdoglavemu anglosaksonskemu svetu.

Znano je, da angleški dnevniki v svojih literarnih prilogah in še manj revije niso radodarne po romanskem načinu s hvalo in superlativi. Da je Vošnjakov spis le propagandno delo in nič več, ne bi se bil oglasil ne en glas v vsem številnem londonskem tisku. Da se ni treba izgovarjati na moje subjektivno mnenje, evo nekaj stavkov iz angleškega perijodičnega tiska o kakovosti »jeza«. V vojni prosluli »*Newstatesman*« meni v obširni recenziji, »da je bila Vošnjakova knjiga o po-

lični in ekonomski zgodovini in idealih Slovencev jako potrebna«, ker niti angleški kabinetni ministri ne morejo razlikovati med Slovenci in Slovaki. Takisto pravi v jedrnatih ocenah »Times«. »Pall Mall Gazette« imenuje pisatelja »srečnega moža«, ker je sposoben s takšno vnemo posvetiti in žrtvovati se narodnemu apostolstvu. World«u so nekatere partije že preveč idealistične in preidealističen se zdi pisatelj tudi katoliški reviji »Tablet«. Vsi listi pa se ne morejo načuditi, da o tako civiliziranem čeprav malem narodu sredi Evrope doslej še niso vedeli. Cl. Edinburghski »Scotsman«, »Contemporary Review«, »Everyman«, Daily News« i. t. d.

»Bulwark« je izšel pozneje v dveh izdajah v francoskem jeziku (Un Rempart contre l'Allemagne. — Les Slovénes) z daljšim predgovorom prijatelja Slovencev G. Louis-Jaraya ter s predgovorom James Brown-Scotta, Wilsonovega prijatelja in tajnika Carnegie-Endowmenta, tudi v New-Yorku s to razliko, da nadomešča v slovenskih političnih strankah »Poglavje o stari slovenski demokraciji«, katero bi imelo iziti pri Allen-Unwinu zaznamovani zbirki o jugoslovenski kulturi, a je našlo pozneje lepše mesto v eni najuglednejših angleških revij v »Cornhill«u in l. 1919 v posebni francoski izdaji. Razven tega je tretje in četrto poglavje v ameriški izdaji več ko za polovico razširjeno in poglobljeno.

Od Vošnjaka l. 1915 zamišljeno delo o avstrijskem problemu je izšlo pri istem založništvu l. 1917 pod naslovom »A Dying Empire« (Umirajoče cesarstvo) s predgovorom irskega političnega vodje in parlamentarca T. P. O'Connora. Prislovničnemu angleškemu konzervativizmu je bilo treba šele na dolgo in na široko razjasniti, da in zakaj je rabsul Avstrije politični imperativ, ako se hoče priti do trajnega miru na Balkanu; treba je bilo prepričevalnih dokazov o nesolidnosti »solidne« Avstrije, o obči nevarnosti tega političnega anahronizma iz dobe srednjeveških odvisnosti. In to je program »umirajočega cesarstva«. V 12 zgodovinsko-socioloških poglavjih, izmed katerih je šesto posvečeno Slovincem, išče avtor zaman zadostnih razlogov, ki bi opravičevali angleškega politika še nadalje zagovarjati obstoj habsburške monarhije, za katero je napočil dan končnega obračuna. Čitatelj pride do spoznanja, da obstojati le dve alternativni, ali da se Nemčija

raztegne od Hamburga do Trsta in Soluna, kar pomeni politični in gospodarski polom zapadne Evrope in njene kulture. ali da se stre Avstrija, njeno slepo orožje. Da je delo bistrilo pojme, je posneti iz senzačnih člankov in ocen, ki so jih prinašali angleški dnevnik in revije. Tako beremo v Lloyd Georgovem »Daily Cronicle«: Vojna je vzbudila marsikake narodne aspiracije v podvrženih narodih. Ali nobene aspiracije niso bolj čiste in bolj upravičene in jih ne zagovarjajo bolj neselbični patrioti nego so one južnih Slovanov, in ta knjiga ne vsebuje samo mogočnega zagovornišтва stvari same, nego je tudi odlično literarno delo velikega čara, ki zavzema visoko mesto po svoji kvaliteti in po interesu, ki ga vzbuja v mogočni literaturi, ki jo je rodila vojna.« Podobne stavke najdemo v obširni razpravi »Timesa«. »Church Times« piše o knjigi in avtorjevi angleščini: »Izgleda, da je angleščina te knjige njegova, in to mu daje neomejeni kredit. Jezik je živ, intenziven in poln brilantnih izrazov . . .« »V tej knjigi je bogastvo političnega razuma«. »Birmingham Post« priznava avtorju znanje in temperament in ugotavlja, da stoji spis visoko nad dnevnimi političnimi pamfleti. Zdelo se mi je potrebno opozoriti na tuja mnenja v dokaz, da smo pridobili Slovenci s tema dvema in drugimi spisi med vojno lep koš politične literature, ki smo jo doslej pogrešali in o koji še danes našemu razumništvu ni mnogo znano. Taisto tendenco, t. j. »Austriam esse delendam« zasleduje Vošnjakov spis »Jugoslav Nationalism« (zbirka predavanj) in ko se je bilo bati, da se pridruži tudi oficijelna Amerika britanskemu konservatizmu in nam dovoli kvečjemu kakšno avtonomijo v avstro-ogrskih mejah, je Vošnjak v spomenici »*Austrian federalism*« s sarkastično besedo orisal, kako pojmuje Avstrija avtonomijo in kakšen političen nesmisel sploht vsebuje federalistična monarhija pod nemškim vodstvom. Ta spomenica je bila izročena tudi Wilsonu in Lansingu.

Oba medsebojna in obenem skupna naša zgodovinska neprijateljja, Avstrija in Italija, sta zaslutili, da propaganda J. O. ne more roditi prijateljskih sadov. Prva je poskrbela, čeprav z nepovoljnim uspehom, da ta literatura ni preveč zašla k narodom cesarja Franca Jožefa in Karola, druga pa je v onemogli jezi proglašala J. O., da vsaj deloma omeji rastoči njegov vpliv, kratkomalo za avstrijsko špijonažno družbo, po-

slano, da seje ljuliko med zavezniško in seveda v prvi vrsti med italijansko pšenico. O propagandnem uspehu odbora naj priča par stavkoy iz pisma, ki ga je poslal »Secolu« (7. oktobra 1916) dr. Attilio Tamaro iz Pariza, kamor je prišel, »da skromno ali s celo svojo dušo postavi resnico in pravico proti jugoslovenski propagandi na dan.« »Jaz sem se zoperstavljal,« pravi Tamaro, »jugoslovenski propagandi kolikor in kakor sem mogel, ne zato, ker nisem poznal Slovanov (Dr. Tamaro je namreč Tržačan!) nego raditega, ker je ta propaganda v dveh letih intenzivnega dela preobrnila vse resnice, vsako spoznavaje . . . Niti me ni več dirnilo v mnogobrojnih slučajih, ko se je v francoskih listih pod vplivom jugoslovenske propagande čitalo, da je Trst bolj slovensko kakor pa italijansko mesto. Vi g. doktor, vi si ne morete predstavljati, kakšna je nestidnost jugoslovenskih sistemov, naučenih od avstrijske politike. Glejte njih »brochures«, njih zvezke, njih periodična izdavanja, pogledjte delo njihovih prijateljev n. pr. brezobrazni ton, s kojim nam je Lanux povedal, da se moramo zadovoljiti z Valono . . . kako težka je ta naša propaganda, ki jo moramo vršiti v Parizu, morete povzeti iz dejstva, da je treba francoskim prijateljem osebno raztolmačiti, da naša zahteva po Trstu ni imperijalistična, da je Trst italijansko mesto. Kajti Jugosloveni so razširili lažnjive statistike, lažnjive povesti, lažnjive argumente, da dokažejo, da gre Trst njim po pravici in nujnosti. In publikacije, ki vsebujejo te trditve (n. pr. Le Pays Yougoslave in »Le programme Yougoslave«) — in katere so razširjene v Franciji v desetih tisočih izvodov, niso delo fanatičnih pisateljev, temveč oficijelne publikacije J. O. v Londonu in Parizu.« Tako priča, ki se ji more po vseh pravih zgodovinske verodostojnosti pripisovati nekaj veljave.

Kot važen čin ne samo propagande, marveč tudi kot tvorno dejanje osamosvojevanja jugoslovenskega naroda je imenovati deklaracijo J. O. ob priliki kronanja Karla v Budimpešti dne 18. decembra 1916 (gl. dodatek štev. 2.) S smrtjo Franca Jožefa se je sesula vsa papirnata stavba tradicionalnih in mnogojakih drugih ozirov, ki so na površno oko delali vtis notranje solidarnosti monarhije. Ta psihološki trenutek je porabil J. O. za velerevolucionaren korak in sicer sam med predstavitelji a. o. podjarmljenih narodov. Izjava priobčena v

londonskem »Times« (18. decembra), ugotavlja, da 7 milijonov a. o. Jugoslovenov ne more dati izraza svojim istinitim težnjam, in da torej J. O. kot edini njih opolnomočenec nima šamo pravice, temveč tudi sveto dolžnost proglasiti v tem važnem trenutku narodno neodvisnost vseh Jugoslovenov. Odbor ne priznava Karla I. kot upravičenega vladarja, temveč kot nadaljevatelja tiranskega izrabljanja podjarmljenih narodov. V uri, ko polagájo naši zatiralci Karlu cesarsko in kraljevsko krono na glavo, *izjavlja J. O. svečano pred vsemi našimi žrtvami-junaki, da je naš narod odvezan vse pokorščine in podložnosti, da so pretrgane vse vezi s Habsburžani in da protestira proti vsem poskusom, zadrževati nas še nadalje v kakorkoli oblikovani monarhiji.*

Jasnejše J. O. ni mogel govoriti. Povestnica bo zabeležila ta čin kot proklamacijo naše neodvisnosti. V domovini je vzplamtel po tej izjavi čilejši odporni duh in živahneje so bližkale revolucionarne besede na zaupnih sestankih slovenskih karbonarjev.

B. JUGOSLOV. ODBOR IN AMERIŠKI JUGOSLOVENI.

Izseljevanje Jugoslovenov v Ameriko (l. 1880 4%, l. 1900 že 43% vsega ameriškega priseljeništvá), katero so naši narodni gospodarji pred vojno tako melanholično obžalovali, nam je v zgodovinsko odločilnem trenutku prišlo na pomoč. Jugosloveni v Ameriki so se postavili koj po izbruhu vojne na revolucionarno stališče. Sicer je bila začetna akcija bolj površna in organizacija pomanjkljiva (posebno Slovenci se ne morejo ravno ponašati) pa tekom vojne raztoča edinost in požrtvovalnost (v prvi vrsti srbskih in dalmatinskih naselbin) tvori živ člen v vrsti činiteljev, ki so razdrli Avstrijo ter ustvarili državno samostojnost v domovini. V zgodovini jugoslovenskega državnega preporeka je ameriškim Jugoslovenom zagotovljen časten list.

V celem poteku ameriške akcije pa moramo razlikovati med po pretežni večini nekvalificiranimi slovenskimi težaki, rudarji in pomožnimi delavci Severne Amerike ter južnoameriški Dalmatinci, po večini bogatimi kupci in farmerji. Iz te

socijalne razlike nam je razumeti manj laskavo dejstvo, da ameriški Slovenci niso bili kos svoji nalogi. Zlasti dr. N. Zupančič bi se znal spomniti na njih divjjo politično sfanatiziranost, lastnost, ki svedoči vedno o prav primitivno razviti politični razsodnosti in izobrazbi. Ko je došel namreč po okupaciji Srbije l. 1916 v Severno Ameriko med svoje rojake, ki so bili zatelebani v Nemčijo in Avstrijo, ni našel ničesar, ko velikanske težave. Naši republikanci so ga na shodih večkrat spravili v smrtno nevarnost. Naj bode pribito, da so hodili ti dobri slovenski republikanci takrat roko v roki z avstroogrskimi agenti, poskritimi pri raznih konzulatih in podobnih zastopstvih.

Kot prvi javni važnejši čin je omeniti skupščino ameriških Jugoslovenov, ki se je vršila dne 10. in 11. marca 1915 v Chicago v prisotnosti poznejšega člana J. O. dr. Franka Potočnjaka. Na taboru enoglasno sprejeta resolucija zahteva že narodno ujedinjenje vseh Srbov, Hrvatov in Slovencev in združenje s kraljevino Srbijo in Črno goro. Ko pa je došla novica, da posega italijanska pohlepnost po naši zemlji, so prihajali na omenjenem taboru ustanovljenemu J. N. O., čigar predsednik je bil poznejši član J. O. dr. Ante Biankini, številni pozivi, da stori potrebne korake za obrambo naših pravic, narkar je J. N. O. izročil po F. Potočnjaku washingtonskemu ruskemu poslaniku spomenico za ruskega carja. Kmalu se je ustanovila v Washingtonu jugosl. pisarna, ki je tvorila odslej pod vodstvom M. Marjanovića organizačno in informatorično zvezo med J. O. in Londonom ter Zedinjenimi državami.

Skupščina v Chicagu je vzbudila zavednost po vsej širni Severni Ameriki. Misel jugoslovenskega edinstva je hodila od zmage do zmage na številnih shodih, ki so se vršili l. 1915 v Pittsburgu, Chicagu, Clevelandu, San Franciscu, Los Angelos, New Yorku i. t. d. Zgodilo se je pozornosti vredno dejstvo, da se je strnila po zaslužnih izpodbudah N. Velimirovića na meetingu v Chicagu (27. avgusta 1915) jugoslovenska duhovščina v političnem oziru brez ozira na konfesionalno pripadnost v en sam tabor na programu jugoslovenske skupne državne neodvisnosti. Na shodu H. N. Z. v Clevelandu sprejeta resolucija proglašča solidarnost vseh treh jugoslovenskih plemen z zavezniki. Poslana je bila Lansingu, Pašiču, J. O. ter ruskemu, bri-

tanskemu in francoskemu poslaniku v Washington. Taiste za-
liteve vsebuje dne 28. aprila 1916 na velikem slovenskem
shodu zaupnikov v Clevelandu sprejeta in Wilsonu predložena
resolucija.

Avstrijska vladna kratkovidnost je pričakovala od ame-
riških Jugoslovenov taisto zvestobo kakor doma in začela po-
tom svojih poslaništev, konzulatov in raznih agentov takoj
agitacijo, da s pomočjo stavk, sabotáže in drugih sredstev pre-
preči ali vsaj otežkoči izdelovanje vojnega materijala v tvor-
nicah. Pa J. O. ji je prekrižal račune s tem, da je izdal našim
tamošnjim delavcem proglas, v katerem kaže na avstrijske
spletke in jih pozivlja k vztrajnemu delu, ker bodo mogli z
zadostnim streljivom preskrbljeni zavezniki prej strmoglaviti
nemško silo in nas približati cilju. Istočasno je odposlal J. O.
v Ameriko svojega delegata, da pospeši organizacijo in za-
brani avstrijske intrige.

Do leta 1916 je potekal jugoslovenski pokret v Ameriki
v mejah idejnega zблиževanja in organizacijskih priprav. Z veli-
kim shodom jugoslovenskih delegatov iz vseh kolonij v Anto-
fagastu (Chile) v dneh od 20. do 25. junija 1916 se postavi re-
volucionarna propaganda na realnejša tla.

Shod v Antofagastu se je vršil ob soudeležbi J. O. (ki
ga je zastopal M. Mičić) in odslej je delovanje Jugoslovenov
v Ameriki spojeno z J. O. ne le vsled članstva ameriških vodi-
teljev v odboru, temveč po neposredni direktivi in skupni smo-
treni organizaciji. Najznačilnejši sklep je našel izraz v ble-
stečem stavku resolucije: »S ponovljeno izjavo, da so pretrgali
vse vezi, ki so jih spajale z avstro-ogrsko dinastijo, se stav-
ljajo srbski vladi na razpolago in izražajo svoje popolno za-
panje J. O. v Londonu, ki ga smatrajo za pooblaščenega za-
stopnika jugoslovenskih pokrajin pod avstro-ogrskim jar-
niom.« Šest dni trajajoči shod pa se ni omejil na resolucijo,
temveč je v svrhu dejanskega takojšnjega izvrševanja pro-
grama ustanovil kot združenje vseh jugoslovenskih kolonij v
peterih republikah J. Narodno Obrano (predsednik poznejši
član J. O. Baburica), določil takoj znatne prispevke srbsko-
črnogorskemu rdečemu križu, zjednotil jugoslovensko ameri-
ško časopisje, zrekrutiral dobrovoljniško legijo in kar ni naj-
manj važno, svéčano prevzel odgovornost za budget J. O.

Med Pašićem in Trumbićem in J. N. O. izmenjane brzojavke so ugotovile edinost v glavnih nazorih o jugoslovenskem problemu in to edinost je potrdil tudi drugi jugoslovenski kongres (29. novembra 1916) v Pittsburgu (predsednik član J. O. don Gršković), ki sta ga brzojavno pozdravila srbski prestolonaslednik in Pašić. J. O. je poslal pittsburški kongres naslednjo brzojavko: »Severoameriški Jugosloveni in delegati južnoameriških Jugoslovenov, zbrani na drugem jugoslovenskem kongresu v Pittsburgu 29. in 30. novembra pozdravljajo enodušno J. O. v Londonu kot zastopnika našega naroda v Avstro-Ogrski in tolmača njegove borbe za svobodo in ujedinjenje z ostalimi brati in oni si osvajajo v vseh ozirih program omenjenega odbora in zadovoljni z dosedanjim uspehom Odbora obljublajo podpirati v večji meri s potrebnimi gmotnimi sredstvi nadaljevanje in srečno zvršitev Odborove akcije.«

V političnem snovanju in žitju ameriških Jugoslovenov se je razmahnilo jugoslovensko čustvo, ki ga dotlej tankajšnje naše naselbine niso poznale. Časopisje je razvilo prapor jugoslovenske države, duhovi so se bistrili. In za razbičenje duhov so si stekli ne male zasluge članki dr. Vošnjaka, izhajajoči leta 1916 v »Glasu Naroda« pod skupnim naslovom: »Slovenci, kaj hočemo?«

C. DOBROVOLJNIŠKA AKCIJA JUGOSLOV. ODBORA

Vesoljna dosedanja povestnica potrjuje, da je bil in najbrž ostane do nedogledne bodočnosti v mednarodnih sporih argument krvi in jekla poslednje in najizdatnejše sredstvo. Na vojnih, zgodovinskih razpotjih pacificistični ideal še ni mogel postaviti v ozadje človeški zakon skrajne samopomoči, izraženega tako lakonično v angleški prislovnici: Right or wrong, myxcountry (pravica sem, krivica tje — gre za domovino.) In poseči v svetovni vojni, ko je ležalo na dlani, da se odločuje na frontah za našo svobodo ali nesvobodo, po argumentu orožja, je velevala ne le trenutna politična oportunistična in vzgledni tuji uspehi zadnjih stoletij, temveč že preprosta uvidevnost narodovih zaštopnikov. Elementarna politična logika je zahtevala i dejansko soudeležbo Jugoslovenov na frontah, kjer so imele pasti kocke za naš biti ali ne biti.

Da vodilni zavezniški politiki niso bili posebno prenapeti humanitarci, se je kljub vsem njihovim človekoljubnim govorom izkazalo že v prvem vojnem letu. Njih državniška duševnost je bila dostopnejša dejanskim razlogom in najtehtnejši razlog je v vojni zopet le vojna, lastni bataljoni in lastna prelita kri. Zato so naši emigranti že tedaj, ko niso še bili združeni v J. Odboru, snovali v Rimu 2. januarja 1915 Odbor jugoslovenske Legije, stopili v ta namen s srbsko vlado v stike in pozvali naše ujetnike in ubežnike, da pohite srbski vojski na pomoč.

Bilo je pričakovati od samega početka in dogajalo se je, da so naši zavedni vojaki na ruski fronti slušali raje glas plemenskega sorodstva nego darovali svoje najdražje, svoje življenje, za židovsko-tevtonske interese. Kakor hitro so došla poročila o pomanjkljivi zvestobi domačih polkov mamic Avstriji, se J. O. ni obotavljal, ker je poznal pomen položaja. Izdal je oklic vsem jugoslovenskim vojakom v ruskem ujetništvu in jih pozval k ustanavljanju jugoslovenskih dobrovoljniških legij. Oklicu je odmeval takoj širom Rusije čil odziv. Sporazumna pogajanja z rusko vlado in armadnim poveljstvom so potekala uspešno.

Enakemu pozivu, izdanemu že prej ameriškimi Jugoslovenom, so se odzvali tisoči, tako da je mogel J. O. že dne 4. novembra 1915 v svojem Bulletinu opozoriti zaveznike na dejansko jugoslovensko oboroženo pripomoč in jih pozvati, da poskrbijo za potrebna transportna sredstva. Kakor že prej omenjeno, se je prilikom skupščine v Antofagastu rekrutirala cela dobrovoljniška legija, vzgled, kateremu so posebej sledile večje naše ameriške kolonije s samostalnimi dobrovoljniškimi četami. Nekatero teh čet so prispele v Francijo in na solunsko fronto, medtem ko je za ostale nedostajalo transportnih sredstev. *Clevelandska slovenska kolonija* je izdala svojim podružnicam poziv, »da naberejo v najkrajšem času število članstva odgovarjajoče število dobrovoljcev,« toda tedaj se je odigravalo že predposlednje dejanje vojne drame in nabrani dobrovoljci niso več prišli v poštev kakor tudi ne od senatorja Hitchcoka zamišljeni dobrovoljniški zbori. Število 120.000 jugoslovenskih dobrovoljcev na raznih frontah je

glede na izvanredne zapreke častno dovolj in nepozabno za vselej.

Da se dobrovoljniška akcija v Rusiji, o kateri sta med drugim poročala iz Petrograda v Rusiji internirana in osvo-bojena Mandič in Jambriščak (na občnem zboru J. O. 17. marca 1916) pospeši, je poveril J. O. dr. Potočnjaku poslednje definitivne predpriprave, posredovanje in organizacijo jugoslovenskih dobrovoljniških legij, nalogo, ki mu je po neprestanih romanjih med Odesso in Petrogradom in pregovorih z J. O. in srbsko vlado dobro uspela, tako da je mogla srbska vlada koncem meseca majnika 1916 poslati v Odesso že 130 srbskih častnikov v svrhu organizacije in izvežbanja naših čet. Kljub izvanrednim prometnim in političnim zaprekam se je J. O. posrečilo tekom enega leta vstvariti prvi dejanski predpogoj suverene jugoslovenske države, lastno srbsko-hrvatsko-slovensko armado, dejstvo, ki je tvorilo neprecenljivo moralno oporo v postopnem uresničevanju osamosvojenja.

V mesecu septembru je nakrat nervozno zašuštelo v časopisju osrednjih vlasti: jugoslovenska armada pod generalom Hadžićem se junaško bojuje na ruski fronti proti avstrijskim armadam. Najprej splošno začudenje, za začudenjem bes. Avstriji je postal J. O. skrajno, skrajno neprijetna družba.

In zopet se je zrušil en vogel trdnjave angleškega avstrofilstva. V uglednem »Manchester Guardianu« od dr. Hinkovića priobčena zgodovina jugoslovenskih legij je opozorila angleške politike na resno voljo J. O. ter dvignila njegov ugled.

Po junaških činih jugoslovenske divizije, ki je v najneugodnejših razmerah na levem armadnem krilu ščitila Konstanco, kjer so nalašč zato izbrane Mackensenove najboljše čete *osemnajstkrat* zaman naskočile postojanke, je 5000 Tevtonov potrdilo s smrtjo neodjenljivost od narodoljubnega ognja plamtečih Jugoslovenov, je uvidelo rusko poveljstvo, kake neprecenljive vojaške zmožnosti je Jugosloven, in laskave besede ruskega carja prigodom revije naših čet v Odesi so bile le zaslužena borba. Medtem pa se je zbrala že druga jugoslovenska divizija, ki naj bi tvorila s prvo poseben zbor ruske armade.

Morebiti bi se dalo diskutirati o vprašanju, ali bi dobrovoljniška akcija J. O. ne mogla biti dosti učinkovitejša, če bi gotovi vojaški krogi spočetka pokazali zanjo več zanimanja in ne tratili časa z vstvarjenjem nepotrebnih ovir.

Dobrovoljniški glasnik »Slovenski Jug« v Rusiji je vestno vršil svojo nalogo: razširjati jugoslovenski program med našimi tamošnjimi ujetniki. V oktobru 1917 od gen. Živkovića izdano dnevno povelje izgleda, ko da je v vojaški stilizaciji okrajšan program J. O.

Soudeleženci so in bodo pričali še podobno o odiseji naših dobrovoljcev preko brezkončne Rusije in morja, o anabazi gen. Živkovičevih čet na murmansko fronto in o dolgem hrepenenju po domovini na pohodu skozi sibirskie ravnine. Ko so dobojevali Rumuni svoj boj brez bojne slave in se je ob omahljivosti Kerenskega razbilo največje cesarstvo na svetu, so morali iskati naši dobrovoljniški bataljoni svoje po naravi dogodkov določeno poprišče na solunski fronti. Prvi bataljon s poveljnikom M. Krstičem se je ustavil med potjo v Orange, kjer so pozdravili junake v imenu J. O. Trumbić, Potočnjak in Trinajstić ter Pašić. J. O. je obiskoval i pozneje po svojih delegatih v raznih mestih nastanjene oddelke in jim tolmačil z živo besedo cilje najbližje bodočnosti.

Naj si bo že argumentacija nekaternikov o dobrovoljniški akciji kakršnakoli, uspeh, edini odločujoči činitelj v svetovnopoličnem dogajanju, je opravičil dobrovoljniške iniciative J. O. Legendarni hrabrosti naših vojev so se morali razven tevtonskih armad umikati dolge vrste presodkov o nas in naši pravdi. Naši fantje, o katerih je poročal v nekako primitivni stilizaciji Timesov dopisnik (25. novembra 1918), da so izvanredni pešci in še boljši vojaki in da ne jedo nič (!)« so povzdignili program bratom v domovini ter podprli s tem predpriprave, ki so se v tako kratkem času izkazale za nujne. Ali ko so v usodnem septembru bežale germansko-bolgarske armade pred našimi od bojne slave pokritimi voji in so na kritičnem mestu in v kritičnem času za neosvojljive proglašene macedonske postojanke s svojimi ruševinami spravile v tek oni plaz vojnih dogodkov, ki je tekom 50 dni zdrobil v svojih razvalinah tri carske in nekaj kraljevskih kron, je zgodovina priprosto ugotovila, da je J. O. s svojo dobrovoljniško ini-

ciativo ravnal po kategoričnem imperijativu realne politike. Naše osvobojenje je bilo s pomočjo hrabrih dobrovoljcev v istini pospešeno, vrhutega pa je po razsulu Avstrije v kritičnem trenutku, ko je Italija opijanjena po zmagi pri Beneškem Vittorio, darovane ji takorekoč od slovanskih polkov ob Piavi, hotela poseči po naših pokrajinah, bil nekdo tukaj, ki je cenene slave željnim italijanskim generalom zaklical v smislu na tridentinskem Dantejevem spomeniku vklesanih besed: fin al qui e non piu oltre! (do sem in ne dalje!).

III.

RAZMERJE MED JUGOSLOV. ODBOROM IN SRBSKO VLADO.

Jedno izmed najdelikatnejših vprašanj v revolucionarnem delovanju J. Odbora se je tikalo njegovega razmerja do srbske vlade. Na eni kakor na drugi strani so govorili tehtni razlogi za popolno neodvisnost obeh činiteljev. Srbski vladi so v enomer napeti strateški situaciji ležeči oziri velevali diplomatično zmernost. Vrhutega pa srbski oficijelni krogi niso imeli toliko strokovnega vpogleda v zamotane razmere av. Jugoslovenov, da bi mogli z uspehom začeti s propagandnim delom. Tudi fantôm Velike Srbije je obstojal v mnogih visokih glavah še bujno naprej. Da bi pa postale naše krajine druga anektirana Macedonija, tega J. O. ni mogel, ni smel hoteti. Jadransko vprašanje bi bilo s tem prišlo v največjo nevarnost. Na drugi strani pa J. O. tudi ni smel dopustiti, da bi bila upravičena, četudi le senca suma, da je odbor v kakršnikoli gmotni odvisnosti od srbske vlade. Italijanska javnost je zaslutila takoj po nastopu J. Odbora, da gradi njegova propaganda jez proti njenim neupravičnim aspiracijam in je raztrosila zaraditega nebroj obdolžitev. Na vse pretege je pohitela dokazovati francoškoangleškemu svetu, da so člani J. Odbora ali samo od Avstrije plačani vohuni ali nevarni malkontenti, špekulanti in kar je sličnih poklicov. J. Odbor je dobil na ta način že stalen, obligatni pridevnik: »famigerato« (zlovestni).

In v istini je obstojala med J. Odborom in srbsko vlado ves čas vojne do dejanskega državnega združenja Jugoslovenov v vseh ozirih popolna neodvisnost. Ta vzporednost in dualizem vseh činiteljev, zasledujočih bistveno taiste politične cilje, sta predpogojevala izdatno mero taktnosti in politične uvidevnosti, kajti različnost v sredstvih in kope spornih zadev so mogle vsak čas povzročiti zastoj v enem ali drugem delo-

krogu. Nasprotno pa neodvisna ravnopravnost obeh ni izključevala temveč obratno svetovala k čim tesnejšim stikom k sodelovanju s pogojem, da prevzema vsaka stran popolno in izključno odgovornost za lastne čine in ukrepe.

Ta vzporedna neodvisnost obeh činiteljev bi se bila težko obdržala, da ni imel odbor v dr. Trumbiću predsednika, ki ga je usoda postavila v pravem času na njegovo mesto. Kot oče reške resolucije je imel že od začetka v emigraciji veliko reputacijo. Dasi po poklicu odvetnik, se je vendar globoko vglobil v probleme zunanje politike. Hladen, mnogokrat enostranski v svojih simpatijah in antipatijah je imel velik dar, da je z doslednostjo in mirno vztrajnostjo zasledoval politične cilje. Pravi Fabius Cunctator, se ni nikdar preneglil, tudi če se je dozdevalo, da je njegovo zavlačevanje v škodo kakšni akciji ali propagandi. Njegova izredna zmožnost, vzdrževati edinost med možni razne tradicije in raznih političnih načel, in jim neopazeno vsiliti svojo smer, je že vobče priznana. Bolj doslednega politika, ki ni nikdar odstopil od začrtane smeri, najbrž ni bilo med vsemi narodi, ki so se borili za svojo neodvisnost.

Temeljna programna enotnost je stopila na dan takoj s početka vojne, ko je v novembru srbska skupščina slovesno proglasila, da je njen vojni smoter, osvoboditev in ujedinjenje vseh Jugoslovenov.

Prvotno predlagani proglas srbske skupščine pa ni vseboval in ni omenjal Slovencev in dr. N. Zupaniču gre zasluga, da je i naš narod bil pritegnjen v prvih izjavah srbske skupščine v program bodoče jugoslovenske samostojnosti. Ta prvi proglas je le še podčrtala resolucija, sprejeta v srbski skupščini v avgustu 1915. Srbska vlada je opetovano proglasila, da se bori njena armada za skupno neodvisnost, medtem ko je J. O. opozarjal z besedo in peresom koncem 1915. zaveznike na opasnost, ki preti Srbiji. Pozivljal jih je k takojšnji pomoči ter poslal v oktobru 1915 pred vstopom Bolgarije v vojno predsedniku bolgarskega sobranja planteče svarilo.

Stiki J. Odbora s srbsko vlado in njenimi odgovornimi činitelji so se jačili od programatičnih izjav počenši in dosegli svoj višek v krfski deklaraciji. Naj prilično omenim brzojavko, ki jo je poslal J. Odbor 12. oktobra 1915 srbski vladi v Nišu, in ki tolmači Odborovo prepričanje, da je naš edini spas v skupni

neodvisnosti. Ko se je mudil prestolonaslednik od 22. do 28. marca 1916 v Parizu, se mu je šla poklonit deputacija J. Odbora s Trumbićem na čelu. Na sijajni manifestaciji, prirejeni od angleških državnikov in politikov (5. maja 1916), je prestolonaslednik slavnostno izjavil: »Ta ideal je združenje v enotni državi vseh Srbov, Hrvatov in Slovencev, ki tvorijo en sam narod, z istimi tradicijami, ali ki jih je zla usoda razdvojila.« V dnevnem povelju armadi, izdanem (20. oktobra 1916) od prestolonaslednika po njegovem povratku iz Londona, beremo odstavek: »Oni (zavezniki) so pripravljene nam ponuditi vsako pomoč v tej veliki borbi, da postane Srbija velika, da združi vse Jugoslovence, da postane mogočna Jugoslavija«.

Istovetni cilj je naravnost zahteval prijateljske odnošaje in diplomatsko podporo od strani Srbije. Zgodovinarju iz doraščajoče generacije bo mogoče v pregledni sliki podati razvoj solidarnega in vendar popolnoma ločenega sodelovanja obeh činiteljev? Na tem mestu naj opozorim na diplomatsko podporo srbskih zastopnikov pri zavezniških vladah, na mnoge izjave v zmislu js. programa, na poset onih članov J. Odbora, ki so bili v domovini člani zakonodajnih zborov, pri 104 mož broječi srbski skupščini v Nizzu sredi aprila 1916, in na dejstvo, da se je nahajal član J. Odbora dr. Trinajstić kot nekak delegat pri srbski vladi na Krfu. O popolnem zaupanju svedoči lastnoročno pismo kralja Petra dr. Trumbiću kot predsedniku J. Odbora, dogovorno postopanje v važnih zadevah in sto drugih okolnosti, ki jih omejeni prostor ne dovoljuje naštevati.

V zgodovini se težko najde primer v taki smeri složnega sodelovanja dveh, po svoji organizaciji in postanku različnih organizacij, ko baš solidarnost med srbsko vlado in J. Odborom.

KRFSKA DEKLARACIJA.

Tolikrat od obeh strani ugotovljena enakost programatičnih zahtev je morala tekom vojne, ki se je vedno bolj vlekla, dospeti do javne proglasitve tega dejstva. Ko se je torej začetkom l. 1917 Rusija izločila iz kroga zaveznikov in je s tem odpadla glavna opora kraljevine Srbije, zasedene od sovražnikov, se je morala srbska vlada ogledati po potih nove politične orientacije. Carska Rusija, ki ni bila naklonjena ujedinjenju pravoslavnih Srbov s katoliškimi Hrvati in Slovenci radi bojazni, da se vsled tega zmanjša njen vpliv na Balkanu, nasprotno pa zraste zapadno-evropski, ni več ovirala svobodne volje srbskega naroda. Razrušila se je velika zapreka ujedinjenja programa. Skupnost z J. O. je smela postati očita. Med tem pa so se odločile za vojno Združene države. To je nemalo povzdignilo ugled in veljavo J. O., ker je bilo amer. javno mnenje našim zahtevam prijaznejše. Tako bi bila morala začeti resno računati z J. O. ujedinjenju še tako malo naklonjena Srbija. Politično ravnovesje v južnovzhodni Evropi se je prevrglo v prilog večji balkanski državni enoti in to enoto je mogla iskati srbska vlada le s pomočjo J. O.

Koncem aprila l. 1917 je povabil Pašić J. O. naj pošlje svoje zastopnike na Krf. Na prvem sestanku dne 15. junija, katerega so se, kakor vseh nadaljnjih posvetovanj, udeležili srbski ministri Pašić, Drašković, Davidović, Ninčić, dr. Gjurčić, V. Marinković ter predsednik skupščine A. Nikolić, kot delegati J. O. pa Protić, ki je bil tedaj nekaj časa član odbora, Trumbić, *Vošnjak kot zastopnik Slovencev*. Dr. Hinković za Hrvatsko, dr. Potočnjak, Trinajstić, Dušan Vasiljević za Bosno, je Pašić svečano priznal delegacijo J. O. kot opravičenega mandatarija a. o. Jugoslovenov. Izjavil je, da je usoda deklaracije neodvisna od usode srbskih ministrov, kar ni bilo brez pomena, ker se je med zasedanjem iz radikalcev, samo-

stalcev in naprednjakov obstoječe ministrstvo radi solunskega procesa umaknilo staro-radikalnemu. Nadaljnemu zasedanju so prisostvovali člani obeh ministrstev, tako da je smatrati deklaracijo s srbske strani kot izraz narodove volje brez ozira na strankarsko pripadnost zastopnikov. Takoj v prvi seji se je izkazalo, da vlada glede glavnih načel enotno naziranje, k čemur ni malo pripomogel Vošnjakov vsem udeležnikom izročeni spis »Piemont« (že ime vsebuje program), zbirke razprav o temeljih bodoče države, o političnem centralizmu, o decentralizaciji in samoupravi po našim razmeram primerno prirojenem anglosaksonskem vzgledu itd.

Vsako delno vprašanje se je podvrglo v številnih sejal podrobni presoji in razpravi ter se temeljito obravnavalo s teoretičnega in praktičnega stališča.

V razgovorih o teritorialnem jedinstvu se je zastopnik Slovencev z vso svojo energijo zavzel za to, da se na vsak način ugotovi in določi, da bo obsegala nova država v e s slovenski teritorij z vsemi njegovimi aktivi in pasivi in da srbska vlada to svojim suverenim sestram naznani. Za določitev slovensko-italijanskih meja je zahteval samodločbo na podlagi plebiscita pod gotovimi kvartelami. Med skrajnim centralizmom Hinkoviča in Potočnjaka je ubral Vošnjak s Trumbičem srednjo, realnim zahtevam odgovarjajočo pot in naglašal, da vprašanja: unitarno državo ali federacijo ni mogoče rešiti s teoretičnega stališča. Za našo bodočo državo prihajajo v poštev povsem drugi razlogi političnega značaja. Federacija mora vstvariti nevaren konflikt med srbskim in hrvatskim elementom. Zagotovljena možnost obstoja nove naše države leži edinole v narodnem edinstvu, kateremu pa mora žrtvovati vsako pleme nekaj svoje individualnosti.

Usoda je hotela, da je bila javljena ravno takrat slovenska majniška deklaracija s svojimi Habsburgovci na Krf, zato srbski udeležniki dolgo niso hoteli slišati o Slovencih, češ, saj zahtevajo sami, da ostanejo v avstro-ogrski monarhiji in niso verovali, da je »habsburški« stavek le za schönbrunnške domače potrebe.

Po pettedenskem posvetovanju je bila podpisana dne 7. julija za našo državno vstajenje toli pomembna krfska deklaracija.

Bodi mimogrede omenjeno, da je sprejel delegacijo J. O. 28. julija v avdijenci prestolonaslednik, pri kateri priliki mu je izročil Trumbić v imenu Odbora meden ščit, umotvor njegovega člana J. Meštrovića, ter izrazil upanje, da bodo mogli v kratkem pozdraviti vsi Jugosloveni prestolonaslednika kot svojega zakonitega vladarja.

Krfska deklaracija je po svoji zunanosti slovesen proglas J. O., kot mandatarja avstro-ogrskih Jugoslovenov in srbske vlade, da se hočejo vsi Srbi, Hrvati in Slovenci brez ozira na sedanjo državno pripadnost kot jeden narod združiti v okvirju enotne, neodvisne, demokratske in parlamentarne monarhije pod vladarsko rodbino Karadjordjevićev. Na temelju ravnopravnosti vseh treh plemen in veroizpovedanj in na načelu svobodne narodove samoodločbe naj obsega jugoslovenska država ob vsakomur svobodnem Jadranu vse pokrajine, koder prebiva troimeni narod v kompaktnih skupinah.

S tem je propadel sen velike Srbije, ki bi po vsej človeški verjetnosti ne obsegala vsega jugoslovenskega ozemlja, temveč iz umevnih političnih razlogov morala žrtvovati predvsem primorske Slovence. Deklaracija implicate določa, da si Jugoslavija *ne sme* ustvariti potom enostavne *aneksije* naših krajev po kraljevini Srbiji svoje državnopravne osebnosti, marveč da se mora poslednja kot ravnopraven del strniti z avstro-ogrskimi pokrajinami v povsem novo državo z novo ustavo in novimi znaki meddržavnega značaja.

Ampak ne samo, da je preminila misel aneksije, nasprotno, srbska vlada se zavezuje braniti naše ozemlje ne kot vojno pridobnino, marveč kot ustavni narodov zastopnik.

Ravno tako se je otrsela ideja narodove samoodločbe vseh federalističnih teženj: ne posamezne pokrajine, ne plemena posebej, *ves jugoslovenski narod kot nedeljiva celota* ima odločevati o končnoveljavni usodi s taistimi posledicami za kraljevino Srbijo kakor n. pr. za Slovenijo ali Bačko.

Seveda, dejstvo, da smo Jugosloveni *jeden* narod, je mogla deklaracija samo *ugotoviti*, ker smo se čutili pred njo kot ena narodna enota. Da pa je narodno edinstvo učvrstila tudi v državno edinstvo, tvori njeno bistveno točko. Ne da bi se izgubljala v državnopravnih splošnostih, govori deklaracija konkretno, da so se predstavniki in mandatorji jugoslo-

venskega naroda izrekli za *parlamentarno, demokratično monarhijo z vladarsko rodbino Karadjordjevičev, z enotnim zakonodajnim zborom in enotno, za vse obvezno ustavo* po kateri bodo zajamčene vsem narečjem, pisavi in veroizpovedanjem na celem ozemlju iste pravice in iste dolžnosti. Z ozirom na zgodovinske tradicije in razlikujoče socialne strukture posameznih pokrajin, so vstvaritelji deklaracije priznali potrebo, da se uvede splošni blaginji primerno državnoupravno centralizacijo s krajinskimi samoupravami. S tem so ubrali srednjo pot med francoskim centralizmom in anglosaksonskim federalizmom, ki vede vsak zase v pristranski pretiranosti do kvarnih posledic.

V zunanje političnem oziru pomeni krfska deklaracija, ker se bistveno strinja z majnikovim programom J. O., kakor že omenjeno, naš maksimalni in minimalni program. — Naš narod biva na narodopisno tako zaokroženem ozemlju, da J. O. ni bilo treba posegati po tujem, ali tudi ni mogel misliti na najmanjše odstopke. Deklaracija proglašja Jadransko morje v zavednem protislovju z londonsko pogodbo, za vsem narodom svobodno in odprto morje. S tem je dala deklaracija italijanskemu imperijalizmu trd udarec, katerega laški zgodovinarji J. O. ne bodo tako kmalu odpustili.

O bistvu krfske deklaracije vlada med razumništvom dokaj nejasnih pojmov. Morda se prej približamo definiciji, če določimo, kaj ona ni.

Predvsem ona ni in ne more biti meddržavni čin, kajti mandat J. O. ni bil oficijelno priznan od zavezniških vlad in jugosl. a. o. pokrajine niso bile meddržavne jednote. Da je srbska vlada sporočila deklaracijo zaveznikom diplomatičnim potom, na stvari ne spreminja.

Istotako ona ni pogodba, kakor se često naziva, kajti oba činitelja, J. O. in srbska vlada, se nista pogodila o ničemer v pravniškem smislu do ut des. Zasedanja na Krfu niso bila pogajanja, k večjemu dogovori, razgovori, sporazumevanja.

Tudi ne moremo reči, da je enostaven program, ali da predstavlja združena programa J. O. in srbske vlade, kajti izvršitev glavnih zahtev je bila odvisna od obeh se razlikujo-

čega tretjega činitelja: jugoslovenskega naroda v njegovi ujedinijeni celoti.

Ako si stavimo pred oči, da sta bila J. O. in srbska vlada o konkretnih oblikah jugosl. države v glavnem taistih misli, in da sta to idejno edinstvenost slovesno ugotovila ter naznaila, bi mogli deklaracijo nazivati izjavo, podano od poklicanih zastopnikov vsega jugoslovenskega naroda zavezniškim vladam in narodom, da se hočejo Jugosloveni zediniti v novo samostojno parlamentarično monarhijo z dinastijo Karadjordjevičev na čelu.

Krfska deklaracija je, kakor se je dobro izrazil sedanji predsednik čehoslovaške republike, »carta constitutiva novega državnega telesa«, enostranski politični čin dalekosežne važnosti, kakor jih nudi zgodovina v nemalem številu, ki po svojih idealnih motivih in po dejanskem uspehu ne vsebujejo nič manj zunanje in notranje politične obveznosti, kakor pa po vseh pravilih pisarniške diplomacije izgotovljeni in z državnimi pečati opremljeni dokumenti p. d. Chiffons de papier imenovani.

Kot neoporečno dejstvo ostane, da je k. deklaracija državotvoren akt, s kakršnim se ne more ponašati noben drug narod, ki je med svetovno vojno pripravljaj svojo državno neodvisnost.

Naj si bo pa končno pravniška stran kakršnakoli, odločilno dejstvo je to, da je stopilo naše vprašanje s k. deklaracijo oficijelno na mednarodno poprišče in začelo odslej tvoriti del skupnozavezniškega vojnega programa. Na Krfu je postala naša pravda evropska pravda, in ni več mogla biti odstavljena z dnevnega reda. — Mi Slovenci si lahko zapomnimo, da je iznesla k. d. naše ime prvikrat v državno javnost. Dotlej so o našem obstoju vedeli le bližnji sosedje, v resnost naših državnih aspiracij pa niso verjeli niti oni, katerih se je tikalo najbolj. Dočim je hodila pred Srbi povsod njih stara in nova vojna slava in so spretnejši hrvatski politiki že davno zanesli glas o nekdanjih hrvatskih kraljevskih kronah med tuji svet, smo igrali Slovenci vlogo mednarodnega trinajstega brata, od nikogar poznanega, od vsakega prezrtega. Krivi pa smo bili mi sami.

Ni tako nezanimivo, da leži med krfsko in majniško deklaracijo časovna razdalja samo petih tednov. Kdor bi ji površno bral, bi se mu znalo zdeti, da ste obe izjavi jednaki. Pa niste, kajti med tem ko prva v bolj nepredeljenih izrazih črta smeri, po kojih se ima ubrati v bodočnosti jugosl. vprašanje, določa druga na končnoveljavni način glavne temelje bodoče države in konkretno opredeljuje njene glavne notranje in zunanje oblike. Parlamentarna izjava J. kluba je notranje-političen medstrankarski čin, zamišljen pred vsem kot taktično in propagandno sredstvo, k. deklaraciji gre v prvi vrsti mednarodni pomen, čeprav njenega notranjega propagandnega učinka ni podcenjevati. V majniški deklaraciji nahaja svoje čeprav prisiljeno mesto habsburška dinastija, na Krfu se je določilo o suvereni Jugoslaviji in torej habsburška dinastija ni prihajala v večji meri v poštev kakor n. pr. razkralj Manoel.

Kakšen odmev je našla k. deklaracija v domovini, se da interesantno povzeti iz spomenice, ki jo je izročil 31. jan. 1918 Jugosl. Klub zastopnikom osrednjih oblasti, Ukrajine, Bolgarije, Turčije in Rusije, ki so se sešli na mirovni konferenci v Brestu Litovskem. Ta spomenica, sestavljena v duhu krfske deklaracije, štiri odstavki so skoro doslovno iz nje posneti, zahteva že kratkomalo jugoslovensko samostojnost (kar je istovetno z razpadom Avstrije) in ne omenja več Habsburžanov in njihove monarhije. Krfski duh je povzdignil i onstran front rastočo samozavest in podprl odpor proti vsemu, kar je nosilo znamko švabstva. Priletela je prva lastovica osamosvojenja.

Pa ne samo v domovini, temveč kar je najmanj ravno tako važno, k. deklaracija je vzbudila svečani soglas povsod, koder se je nahajala po vsem svetu raztrošena jugosl. diaspora. Glede tega gre glavna znamenitost izjavi Črnogorskega odbora za narodno edinstvo (preds. Radović), objavljeni 11. avgusta 1917. v francoskem časopisju in katere končni stavek se glasi: »Soglašajoč popolnoma s krfsko deklaracijo in prepričan, da tolmači težnje srbskega naroda v Črni gori, bo nadaljeval črnogorski odbor za nar. jed. svoje prizadevanje za ujedinjenje S. H. in Sl.«

Bodi zabeleženo kot opomba, da si je nakopal J. O. s k. deklaracijo smrtno sovraštvo kralja Nikite (in kako tudi ne?),

ki je začel takoj hajduško po celem svetu z diplomatsko akcijo, ki je pa po par začetnih uspehih končno le utrdila stališče J. O.

V imenu dobrovoljcev na ruski fronti je brzojavil gen. Živković, da so bile sprejete izjave na Krfu od dobrovoljniškega zbora z velikim navdušenjem. Izvrševalni odbor J. N. V. v Washingtonu je poslal svoje pritrdilo srbski vladi in J. O. kot upravičenemu polnomočniku a. o. Jugosl. in istotako je izjavila konvencija J. N. Z. (14. aprila 1918.), da smatrajo ameriški Slovenci k. deklaracijo za svojo. Domače časopisje je objavilo besedilo deklaracije brez komentarja, ali nič ni inozemstvu govorilo izrazitejši kakor ta molk.

Zastopniki zavezniških držav pri srbski vladi na Krfu so sledili krfskim posvetovanjem z radovednim zanimanjem, tako da bodo poznejši zgodovinarji morda čitali marsikatero zanimivo besedo v poročilih, pošiljanih od njih svojim zunanjim ministrom. Italijo je zastopal conte Sforza, poznejši italijanski zunanji minister, ki je v mnogokratnih razgovorih s Trumbićem imel priliko, se poučiti o našem narodu in njegovih težnjah, in s svojimi objektivnejšimi poročili pripravljaj pot rimskemu kongresu.

Ruski min. zun. zadev Tereščenko je že v prvih dneh krfskih posvetovanj izrazil v svojem telegramu željo, da se reši jugosl. vprašanje v smislu popolne enakosti SHS in s tem izključil rešitev problema v smislu Vel. Srbije, varovanke caristične Rusije.

Do meddržavnega pomena je dospela k. deklaracija prvokrat 28. novembra 1917., ko je v angleškem parlamentu izjavil Lord Robert Cecil, da uživajo njene ideje popolno simpatijo angleške vlade. Odslej je pridobivala v političnih diskusijah in polemiki čimdalje več mesta in silila vsled tega odgovorne vladne činitelje k temeljitejšemu premišljevanju. Ker pomeni *Krf* po svojem bistvu svečan prelom s habsburško dinastijo in avstro-ogrsko monarhijo, se je stališče J. O. vidno utrdilo in njegov ugled znatno povečal. Vse klevete o ogleduških in razdirainih namenih J. O., posebno od strani Italije, so morale zbežati v kraljestvo izmišljotin in bajk.

ITALIJA NA RAZPOTJU.

Razmerje med Italijo in J. O. do krfske deklaracije naj označita dva citata. G. Prezzolini, zraven Salveminija in umrlega Bissolatija najmanj ozkosrčen, a kljub temu pristen italijanski rodoljub-politik, pravi: »V drugi polovici l. 1914. se je razvihrala časninarska gonja, pričeta od katoliških in nasledovana potem od narodnjaških časnikov ter povznesla pravico Italije ne samo do Trentina, Trsta in Istre, ampak vrhutega še iz narodnih in vojaških ozirov do Dalmacije. Ta gonja, ki ji ni najti zgodovinskega para v težnjah našega preporoda, katerega možje naj so bili na demokratični (Mazzini, Čatteeno itd.), ali na zmerni strani (Balbo, Cavour itd.) s podporo poznavalcev jadranskih zadev (Tommaseo, Valvassi itd.) je zadela neposredno ob jugoslovensko tradicijo, ki je zahtevala že leta združenje te obali s svojim naravnim balkanskim zaledjem, t. j. s Hrvatsko, Bosno in Hercegovino in ki je štela ravno v Dalmaciji najpripravnejše zagovornike jugosl. edinstva . . . Prvoboritelje jugosl. pokreta se je proglašalo za avstriakante in avstrijske podkupljence in naglašala se je nerazdružljivost med njihovim gibanjem in koristjo, ki jo ima Italija od tega, ako neti razpor med Srbi in Hrvati, kakor je to delala »Avstrija«. (A. Prezzolini: La Jugoslavia. Almanacco Italiano, Firenze 1919, str. 450—464).

G. Lazzarini, naš zagrizeni istrski nasprotnik, ki je bil slepo orodje italijanske vlade v kočljivih časih, potrjuje: »Od italijanske strani se je ostro zanikalo protiaavstrijsko mišljenje Jugoslovenov, namigavalo se je na vire njih življenja v Parizu in Londonu, trošile so se energije v razglabljanjih osebnega in krajevnega značaja in izdajali zemljevidi, ki so obsegali pravo in istinito hrvatsko ozemlje brez ozira na zgodovinske, zemljepisne, narodnostne in gospodarske razloge. Vključevalo se

je v italijansko ozemlje celo Dalmacijo in delalo naši vladi zadrego.« G. Lazzarini: Polemica per i confini d'Italia, Trst, 1920, str. 42.).

Program J. O. je moral biti seveda italijanski javnosti in vladi trn v očesu. Dodatna spomenica o jadranskem vprašanju, izročena od J. O. francoski vladi dne 13. marca 1916., kjer se razven likvidacije Avstrije zahteva celo Primorje s Trstom, Istro in Dalmacijo, pa je morala imperijalistične duhove še bolj razdražiti. Ta spomenica, objavljena radi mnogih zaplenjenih odstavkov v pariškem časopisju le deloma, je po svoji vsebini gospodarsko-narodnostna razprava o primorskih zadevah, dokazujoča, da preti tem krajem pod italijansko vlado le gospodarski pogin, po svojem političnem pomenu pa protest, proti tajnemu londonskemu dogovoru. Med drugim je pobelila pariška cenzura tudi odstavek: Sodeč po italijanskem javnem mnenju je bilo vse to Italiji zagotovljeno s posebnim dogovorom, in po vojni bi se moralo vse to uresničiti. Če bi se to zgodilo, bi bili dragoceni kraji, ki nasprotno pripadajo našemu plemenu, žrvovani italijanski imperialistični ekspanzivnosti. Naša narodna posest bi služila ciljem neke kolonijalne politike na Jadranu, ki bi nam vzela bistveno nujne predpogoje za našo narodno življenje. Mi se nikoli ne podvržemo taki politiki, ki je krivična in za nas v vsakem oziru pogubna.«

Ne bilo bi dopustljivo, moriti čitatelja z neslanimi citati iz italijanskega časopisja za časa gonje proti J. O., saj so se njih metode tudi po pritisku spremenjenih razmer danes le malo ublažile. Razume se, da so se naši »prijatelji« Giornale d'Italia, Il Messagero, predvsem pa Idea Nazionale v tem oziru odlikovali prav neizmerno ter hodili v tistih časih roko v roki z Neue Freie Presse, Tagespošto in Magyar Orszagom. In ti gnusni članki E. Corradinija, Coppole, Olive, Foscarija in Collonna de Cesaro so se razdeljevali v prevodih jugoslovenskim vojakom na italijanski fronti, da jih razdražijo. Laški politični pisatelji so se navzeli političnih idej svojih germanških nasprotnikov à la Treischke, Bernhardi itd. ter zašli v politični zaslepljenosti tako daleč, da so v času, ko so člani J. O. v Rimu gladili pot sporazumu, pozivali policijo, naj jih izžene. Razna iredentistična društva kakor Trento-Trieste, Pro Dal-

mazia Italijana, Dante Allighieri, Comitato nazionale economico i. dr. so tekmovala brez izbora v sredstvih, da vsaj deloma zбриšejo znake resnice in pravice, za katero so tvegali člani J. O. imetek in življenje. Nič pa ne označi protijugoslovenske smeri bolj plastično, ko stavek, ki ga je izrekel (dne 3. oktobra 1916) tedanji ministrski predsednik Boselli: »Jaz ne morem ločiti svoje lastnosti kot predsednik vlade od svojega predsedništva v društvu »Dante Allighieri.« (Il Secolo 9. oktobra.)

Krfska deklaracija je učinkovala na sedmerih holmih keblisk iz jasnega neba. Prvi učinek: splošna konsternacija, molk! Čeprav je brzojavila srbska vlada 28. julija v Rim besedilo deklaracije, so se opogumili vodilni italijanski dnevniki šele tri dni potem, ko je bila objavljena v »Timesu« ter prišli z novico na dan. Prvi se je spredrznil Corriere della Sera (3. avgusta) ter priklopil besedilu komentar v slogu Idea Nazionale. Četrtega avgusta je dospela novica končno tudi v rimske časopise, v kojih je mrgolelo najostrejših napadov na srbsko vlado in J. O. Edini Avanti je delal častno izjemo ter pripisoval deklaraciji važnost tudi vsled dejstva, da prihaja v kritičnem psihološkem trenutku t. j. ravno pred velikim diplomatičnim sestankom ministrskih predsednikov v Parizu. Do naslednjega dne se je streznil Corriere della Sera, ter objavil članke v umirjenem duhu, ki so zanetili mesece trajajoče polemike v italijanski žurnalistiki. Polagoma se prikazujejo znamenja, kakor da se hoče svitati v političnih krogih. Tako smo čitali v Corriere della Sera dne 5. oktobra sledeče besede: »To je dolžnost in Italija more prvačiti v njili, kajti vstvaritev protiaavstrijske države na vzhodni jadranski obali odgovarja njenim največjim življenskim interesom. Predsodek, ki sloni na starem političnem načelu divide et impera, ne more več obstati.«

Še značilnejša je vsebina članka, priobčenega v Corriere della Sera 14. avgusta: »Jugoslovensko vprašanje ni izmišljotina temveč dejstvo. V našem interesu je, da se izrečemo za zedinjeno skupno Jugoslavijo, in ne za zedinjeno Slovenijo-Hrvatsko, kajti od prve imamo večje koristi. Krfsko deklaracijo je treba sprejeti oprezno, toda mi ne moremo priti do prepričanja, da se je treba upreti ustanovitvi Jugoslavije, ka-

kor to hočejo drugi, in moramo biti pripravljeni k sporazumnim dogovorom. Poslednja pot je koristnejša in ne gre odrekati jugoslovenskim prvoboriteljem a priori dobre volje in pobijati njihove težnje. Zanikati jugoslovensko narodno gibanje, ker se bojujejo v avstrijski armadi Hrvatje in Srbi, je ravno tako otročje, kakor zanikati italijanski pokret l. 1856 do 1861, ker se je moral Garibaldi boriti v Siciliji in Neaplu proti Italijanom. Jugoslovensko gibanje je, kakor kažejo mnoga znamenja, usodno in njegova sila tolika, da more premagati težkoče, ki prihajajo iz različnosti vere, narečja in običajev . . . Namignili smo na sličnost tega gibanja z našim preporodom in zato nočemo glede jugoslovenskega gibanja ponavljati napak, storjenih po l. 1860 proti italijanskemu gibanju od francoskega javnega mnenja, ki je sledilo Thiersu. » Tem in podobnim izvajanjem vodilnega lista gornjeitalijanskega meščanstva ni pripisovati pomembnosti le zategadelj, ker odseva iz njih nam prijaznejši mišljenski pokret, temveč ker so v gotovi meri neposredno prispevala k našemu ujedinenju s tem, da se po tako jasnih besedah italijanske javnosti, na katere je seveda J. O. zapadne države takoj opozoril, zavezniškimi politikom ni bilo več treba tako lojalno skrivati za plot londonskega dogovora. Nadalje so pomagale pripravljati predloge za rimski kongres, ki je kljub svoji razmerno majhni politični pomembnosti za naše neposredne odnose napram Italiji vendarle v odločilnem trenutku pospešil našo stvar v tem pogledu, da so si zavezniki nekaj mesecev pred razsulom srednje Evrope tudi oficijelno osvojili program J. O., obljuba, ki ni bila nič manj obvezna kakor določbe londonskega dogovora. Tako je kríska deklaracija po neposrednih potih dajala razvoju jugoslovenskega vprašanja življenski impuls. Omenjenih člankov ne bo mogel prezreti noben zgodovinar našega državnega vstajenja.

V Messengeru (7. julija) se spominja J. C. Falbo, kako so se jugoslovenski emigranti spočetka prizadevali za sporazum z Italijo ter v melanholičnem tonu kaže na brezuspešne pregovore z Bisolattijem, Torrejem i. dr., »ko so ostala vrata konzulte trdovratno zaprta polnomočnikom Jugoslavije.« »Secolo« išče in najde časovnozgodovinske smeri, ki so morale vesti h kríski deklaraciji, L' Unità biča napačno umevanje na-

šega vprašanja. Samo Giolittijevo, narodnjaško in desničarsko časopisje je vztrajalo na ostro odklanjajočem stališču, da, v Tribuni (5. avgusta) se F. Bianco prav nič ne obotavlja povedati, da je treba Avstro-Ogrsko ohraniti že iz tega razloga, da bi ostali Slovenci in Hrvati v njeni sužnosti in ne ogrožali Italije. Podčrtati moramo, da v časopisju te dobe v teritorijalnem oziru ni najti nobene sledi kakršnekoli popustljivosti od italijanskih zahtev. Enako tudi ne po rimskem kongresu.

Ko se pa na bojnih poljih pričakovani in prerokovani uspehi tekom poletja 1917 le niso in niso hoteli pojaviti in so stale osrednje vlasti zakrknenejše nego kdaj na stališču strategične karte, je jelo na političnih višinah polagoma poganjati klasje realnejše politike, v srednjih širših slojih pa se je razvijal v javnem mišljenju preobrat v smeri revizije vsega, kar se je smatralo dotlej za pristno italijansko pravico. Že pred Kobaridom je sedanji minister in sloviti narodnogospodarski teoretik Arturo Labriola, ki je bil vedno pristaš vojne intervencije, izrazil (8. oktobra) v italijanskem parlamentu dotlej nevarne besede: »Mislim, da se smatra v Italiji jugoslovensko vprašanje za postransko zadevo. Razumevam angleške simpatije do tega vprašanja. Po izpraznitvi Francije in Belgije in vrnitvi Aizacije in Lorene ostane telo osrednjih vlasti še nedotaknjeno. Zemljepisna enota Avstrije pa se mora uničiti. Ampak Sonnino noče delati jugoslovenske politike, ker hoče delati politiko črnogorskega kralja, ki je istovetna s politiko osrednje Evrope . . . Jugoslovenska stvar je popularna ravnotako v Angliji kakor v Združenih državah. Ne vzdržuje je denar, kajti ta narod je siromašen, jugoslovenska stvar se opira na pravico in jaz bi rad verjel, da sta Bisolatti in Bonomi, ki glede italijanstva v Dalmaciji nista istega mnenja, kakor njihju tovariši, temu mnenju pripomogla k veljavi, ko se je predložilo to vprašanje ministrskemu svetu.«

V splošnem in polagoma prihaja nekaj resnejše volje za razumevanje jugosl.-italijanskih odnošajev v časopisje. V mesečnikih, brošurah in knjigah zavlada spravljivejši ton, da, skoraj nekaj kakor blagohotna naklonjenost, toda o praktičnem sporazumu v teritorijalnih zadevah ne more biti ne sence govora. Refren vseh uvaževanj je: ». . . ampak italijanske strategične, narodnostne, pomorske garancije«

Je li že doslej italijanskemu orožju bolj malo naklonjena sreča nasvetovala gospodi na Montecitoriu in v Palazzo Brascchi treznejšo presojo celotnega položaja, se je znašla Italija po kobaridskem porazu naravnost na zgodovinsko pomembnem razpotju. Boljševiška polomija v Rusiji je dovolila Avstriji, da dá občutiti Italiji vso svojo vojno silo in Italija je morala spredvideti, da je i do njene »zmage« neskončno dolga pot, ostane li sama. Na Brenti in ob Piavi je neuspeh podajal roko neuspehu. Prej prenapeto vojno navdušenje se je spreminjalo v notranjosti kraljestva v tisto bojzljivo omahljivost, ki so jo krstili za defetizem. In ker smola ne prihaja rada sama, so objavili ruski boljševiki v svojih »Izvestjih« (23. novembra 1917.) besedilo tajnega londonskega dogovora z dne 26. aprila 1915. Vesoljni svet je ostrmel nad italijanskim osvojevalnim tekom. Povest o vojni za »trpinčeno, mučeno, preganjano iredento« se je izkazala za bajko. Kajpak, da je ta objava neznansko dobro došla a. o. vladi, da ž njo naščuva jugoslovensko vojaštvo na fronti v srditost proti sovražniku, na slovenskem jugu pa poživi simpatije, ki jih ni več imela. Tega pa se je zbal hrabri bersagliero, ki si ni upal ne naprej proti Beču, ne nazaj proti obljubljeni sicilski fronti, dokler mu ni pri Vittorio pokazal jugoslovenski vojak, kod ima hoditi proti cesarskemu Schönbrunn.

Drugi neugodnosti je prispela na pomoč še tretja. Z vstopom Amerike v vojno so se namreč zrahljali temelji londonskega dogovora. Bilo je očitno, da bo ameriška pomoč odločila o izidu vojne in potemtakem padla pri mirovnih pogajanjih s primerno težo pri odločevanju o novem svetovnem redu na tehtnico. In Amerika, ne samo da ni priznala londonskega dogovora in ni kazala nobene volje, pripoznati zase na njegovi podlagi kakršnekoli obveznosti, njen predsednik je celo v svoji 9., 10. in 11. točki izrazil Italiji manj dobrodošla načela. Nasprotno pa se je ugled J. O. jačil, tako da je morala premišljevat tudi oficijozna Italija, o morebitni nujnosti, stopiti s tem »prasovražnikom« v neposredne stike. Dne 2. januarja 1918. moli »Corriere d. S.« sledeči konfiteor: »Prišel je čas odločitve. Odgoditve niso več dopustne in oprostilne. Italija mora danes izbirati. Če hoče opustiti svoje interese glede vzhodnih narodov in privoliti, da ostane Avstrija pri

življenju, mora biti pripravljena na nemir in vojno v bodočnosti in se mora po vsej verjetnosti odreči katerikoli težnjam, ki bi ne spadale v okvir dogovora z Bülowom: Trentinu in Soči. Hoče li nasprotno Italija resno in odločno Trst in Istro ter pomorsko, vojno in trgovsko sigurnost na Jadranu, si mora biti tudi na jasnem, da hoče propad Avstrije — z drugimi besedami, da razgrne dedščino Avstrije. To pa ni mogoče brez popolnega in trajnega sporazuma z dediči Avstrije. Oni zgodovinsko že obstojajo, in nič ne pomaga zapirati oči, da jih ne vidimo. Zvestoba duhu, velikodušno in jedrovito tolmačenje narodne volje, ki je vodila Italijo v vojno, nas povede v položaj velesile, v vsakem slučaju pa nam odnese večje teritorialne in gospodarske koristi. — V Trst in Polo se ne pride drugače, ko po tej poti.«

Četrto žalost je prizadjal italijanski osvojevalnosti govor Lloyd Georgea, ki je pod vplivom kobaridskega poraza postavil italijanske aspiracije precej nižje in zavdal rimskim državnikom strah, da londonska pogodba zares ne postane papirnata cunjia v Bethmann-Hollwegovem smislu.

Da ublaži neprijetni vtis L. Georgeovega govora in si izdiplomati ponovno prisego zvestobe od Albiona, je prispel Orlando 23. januarja 1918. v London in poiskal ter stopil tam v zvezo s Trumbićem. Prepad je bil premeščen. Predsednik dotlej J. O. skrajno nasprotne vlade je stopil ž njim iz lastne inicijative v stik, v zgodovinskem narečju izraženo, prišel je v Kanosso in dejansko pripoznal J. O. kot upravičenega polnomočnika a. o. Jugoslovenov.

VI.

RIMSKI KONGRES ZATIRANIH NARODOV.

Po Orlandovem povratku iz Londona je opaziti v italijanskem idejnem preokretu znaten korak naprej. Trumbić sam je (4. februarja 1918.) milanskemu »Secolu« na njegovo prošnjo podal pojasnilo o potrebi prijaznejših odnošajev in označil kot edini izhod iz Jugoslovenom ter Italijanom nevzdržljivega političnega položaja, uničenje skupnega sovražnika, Avstrije. Jugoslovensko vprašanje *preide iz časopisja na poprišče javne parlamentarne diskusije*. Naj omenim Orlandov govor v poslanski zbornici (12. februarja 1918.) v katerem proglašča, »da nikdo na svetu ne more zasledovati z večjo naklonjenostjo težnje raznih narodnosti, ki ječijo sedaj pod jarmom osvojevalnih narodov, kakor baš italijanski (!)« in njegov odgovor na Ruffinijev govor v senatu (4. marca) o nujnosti jugosl. italijanskega zблиžanja, v katerem se je povzpел že prav blizu k realnemu političnemu pojmovanju s stavkom: »Vojna ima le eden namen: Obstoj. Da dosežemo ta namen, moramo oslabiti vse sovražnikove napore. Na drugi strani pa je smatrati za hvalevredno, pravično in samoobsebi koristno ono podviganje, ki stremi za tem, da odstrani močno nesigurnost, ki se je razpredla med italijanske težnje in čustva Jugoslovenov.« Doba se je že spreobrnila tako, da so žele te izjave splošno pritrjevanje, samo mrki Sonnino tudi 23. februarja ni še hotel priznati v zborničnem govoru jugoslovenskega naroda, temveč le jugosl. narodnosti, načelo, kateremu je ostal zvest tudi do konca svojega ministirovanja. Nam prijaznejše javno mnenje je dozorevalo začetkom marca v osnovanju »Italijanskega odbora za zблиžanje od Avstroogrške« podjarmljenih narodov (Comitato Italiano per l' accordo tra i popoli suggesti all' Austria-Ungheria). V njegov izvrševalni odbor so bili izvoljeni najuglednejši italijanski politiki, kakor se-

natorja Ruffini in Scialoja, poslanci Arca, Barzilai, Andrea della Torre, urednik »Corriera« Amendola in Maraviglia, urednik dnevnika »Idea Nazionale«. Ta odbor je poslal takoj kot svojega delegata lastnika »Corriere d. S.« della Torre v Pariz in London, da stopi z zastopniki raznih a. o. narodov, predvsem z Jugosloveni v zvezo in pripravi ž njimi program za skupno delovanje.

Po večdnevni razgovorih sta se zedinila Trumbić in Torre o nekaterih splošnih načelih, ki naj bi tvorila sporazumno podstavo za nadaljno akcijo. Ta načela so bila objavljena v časopisju v obliki komunikeja, ki se pa nikjer ne dotika obmejnih in teritorialnih zadev. O tem naj bi se obravnavalo v pripravnejših časih in dozorelejših razmerah. Ob enem se je Torre dogovoril tudi z zastopniki drugih narodov. Nato pa se je nemudoma pristopilo k predpripravam za dogovorjeni »kongres zastopnikov tlačanih narodov« v Rimu.

Na tem mestu gre opozoriti na dejstvo, da Torre za svoje dogovore ni imel nikakšnega naloga ali pooblastila od svoje vlade, ampak da je imel samo mandat omenjenega Comitato, kar je tudi v »Tempsu« odkrito označil. Kajpak da svoje poti ni nastopil brez prejšnjega poloficijalnega sporazuma z`Orlandom in tedanjim državnim tajnikom v zunanjem ministrstvu z de Martiniom. Sonnino je ob strani molčal. Čeprav pa Torre ni imel pooblastila oficijelne Italije, njegovi misiji radi tega ni bilo pripisovati nič manjše važnosti, kajti za člani omenjenega društva sta bili dve tretjini senata in več nego polovica poslanske zbornice, vodilno časopisje in odločujoči del javnega mnenja.

Rimski kongres, ki je zasedal 3 dni (8.—10. aprila 1918.) na Kapitolu, je razpravljajl v štirih odsekih, (etnografskem, zgodovinskem, političnem in vojnozemljepisnem) v nejavnih sejah.

Francijo je zastopal Franklin Bouillon, Anglijo Steed, Ameriko Nelson in Gay, Buffini in Torre Italijo, Trumbić Jugoslovene, Beneš Češko, Zamoyski Poljsko in Draghicesco Romune. J. O., kateremu gredo velike zasluge na uspehu kongresa, je poslal kot delegate Trumbića, Banjanina, J. Gazzarija, Jambriškega, Meštovića, Petrovića, Srskića, M. Stojanovića in dr. Trinajstića. Prisostvovalo je tudi odposlanstvo

jugosl. solunske divizije. Na skupni seji dne 10. aprila je bila sprejeta resolucija, ki proglašča po daljšem uvodu v prvih treh členih načela splošnega sporazuma med a. o. narodi in v nadaljnjih štirih členih, o katerih sta se bila dogovorila Trumbić in Torre in ki jih je odobril J. O. v Londonu in Comitato Italiano, temeljne točke italijansko-jugoslovenskega sporazuma. (Gl. dodatek šte. 3).

Rimskemu kongresu samemu ob sebi ni sicer pripisovati bogzna kako dalekosežnega političnega pomena, toda tri točke njegove resolucije so kot propagandne ideje izvršile, vsaka v svojem naravnem delokrogu, njim prisojeno dolžnost. Na rimskem kongresu so ugotovili in slovesno proglasili zastopniki a. o. tlačenih narodov, da je razsulo monarhije predpogoj za končno pravično ureditev odnošajev v srednji Evropi; ta izjava je bila namenjena zaveznikom.

Italija je to pot sicer ne po svojih oficijelnih pač pa zastopnikih parlamentarne večine ter duševne in gmotne kulture priznala, da je državna samostojnost Jugoslovenov zanjo vitalnega pomena; ta ideja je imela biti začetek realnega usmerjenja laške politike.

Končno se je na kongresu določilo, da naj se teritorialna vprašanja rešijo sporazumno na podlagi načela narodnosti in samoodločevanja. Ta beseda je bila govorjena armadam in ljudstvom pod avstrijskim knutom.

Francosko-anglosaksonski politiki in a. o. narodi so razumeli jezik rimskega kongresa in skupno pripomogli k uresničenju njegovih zahtev. Italijani pa, ki so po takorekoč podarjeni zmagi pri beneškem Vittorio pozabili na svoje obljube, so že takrat igrali nekako dvoumno igro. Naj priča o tem njih lastni najboljši zgodovinar: »Januarja 1918«, je pravil *Salvemini* v marčevem zasedanju ital. parlamenta . . . »kakor je povedal Tittoni zbornici lanskega julija — je predsednik Wilson izjavil uradno, da ne priznava londonskega dogovora. To vest so skrivali in šli preko nje, kot da bi Zedinjene države ne obstojale. Nasprotno — kar je še slabše — pričeli so jih prositi denarja na posodo in zajahali v domovini dvoumni rimski kongres narodnosti v aprilu 1918; dvoumni, ne zato, ker so ga mnogi v dobri veri pripravili in mu prisostvovali, pač pa dvoumni z ozirom na vlado, ki je po ministrskem predsedniku

kongres podpirala in pristala na njegove sklepe, a ga po zunanjem ministru prezirala.«

Med govorniki, ki so po glasovanju resolucije nastopili, je razgrnil Trumbić v imenu J. O. in srbske vlade navdušenim udeležnikom težnje našega naroda ter tolmačil odborov program. S temi govori je bil kongres zaključen. Enak kongres se je imel po nameri zborovalcev vršiti v kratkem še v Parizu in Londonu, ampak takrat so se že uresničevali Fochove besede o lavini, ki se ne ustavi od Amiensa do Berlina.

Naslednji dan je sprejel Orlando delegacije narodov. Pred tem sprejemom pa je bila delegacija J. O. povabljena posebej na avdijenco, v kateri je Orlando v Bissolatijevi navzočnosti zatrjeval še enkrat svoje simpatije.

Kot primeren epilog rimskega kongresa se je vršila 30. aprila Zrinsko-Frankopanska proslava. V Kvirinalskem gledališču se je zbral cvet rimskega prebivalstva iz vseh ljudskih slojev. V prisotnosti zastopnikov zavezniških držav (za Italijo minister Bissolati) in pod predsedstvom uglednega Torse je slikal Trumbić muke in težnje troimenega naroda ter smeli poskus njegovih dveh upornikov pred poltretjim stoletjem. To se je zgodilo na rimskem Kvirinalu, kjer je do tlej našlo hrvatsko ime samo sovraštvo. Ni brez neke zanimivosti, da je J. O. baš iz Rima čestital kralju Petru prigodom njegovega rojstnega dne.

Dr. Trumbić je nato odpotoval na povabilo italijanske vlade na fronto, kjer sta ga prisrčno pozdravila generalissimus Diaz in šef generalnega štaba gen. Badoglio.

VII.

USPEHOM NAPROTI.

Rimski kongres bi ne mogel najti ugodnejšega psihološkega trenutka ko enega, v katerem se je ravno vršil. Dejstvo, da so Italijani javno priznali Krfsko deklaracijo, čeprav ž njim po naravi lastnimi mentalnimi pridržki, je J. Odboru v času dozorevajočih svetovnih dogodkov jako dobro došlo. Ni še izzvenela na častitih Numa Pompopiljinih gričih himnična zvestobna prisega vstajajočih narodov, ki jo je vplamtela dne 15. julija 1918 druga bitka na Marni, najbrže najusodnejša bitka tekočega stoletja.

Z rimskim dogovorom si je utrdil J. G. svoje stališče tudi v Italiji in mogel ustanoviti svojo pisarno v Rimu, edinem glavnem mestu zavezniških držav, kjer je to ovirala dotlej prenapeta samogoltnost Sonninove politike.

Rimski sadovi so dozorevali naglo. Program J. Odbora prehaja v *oficijelni vojni program* zaveznih držav, posebno Amerike. Dočim je dotlej deževalo na J. Odbor več ali manj odkritosrčnih izjav o simpatijah, ki se darujejo po vsem svetu zastonj in brez obveznosti, so jele odslej antantne vlade jedna za drugo oficijelno pripoznavati upravičenost odborovih zahtev in jih sprejemati za svoje, in sicer, kar ni tako nezanimivo, najprva ravno ona Anglija, ki je bila do tega časa najzvestejša zagovornica avstrijske nedotakljivosti. Ko je tolmačil Trumbić dne 20. marca 1918 v angleškem zunanjem ministrstvu Balfouru jugoslovenske težnje, je žel iz ust angleškega državnika še vedno le tople ali tradicionalne simpatije Velike Britanije k narodom, ki so tlačeni pod tujimi jarmi«. Dne 22. maja pa je Lloyd Robert Cecil v *imenu britanske vlade* odkrito osvojil misel, osvoboditi podjarmljene narode ter zahteval njihovo svobodo in popolno neodvisnost. Stara angleška previdnost še govori v Cecilovi izjavi, ampak to spada k rekvizitom

angleške politike. Ne zahteva še sicer neposredno razpada Avstrije, ampak svet in predvsem centralne vlasti so si morale pa nedvomno reči, da kaj takega brez razsula monarhije ni mogoče. To se je zgodilo v istem tednu, ko je cesar Karol spodnještajerskim Tevtonom zagotavljal v avdijenci, da se avstrijska država »da vzdržati le na podstavi nemške politike,« s čimer se je skoraj doteknil resnice, čeprav v čisto nasprotnem smislu besede. Sicer pa jim ni bilo treba čakati predolgo na jasnejše potrdilo, kajti že 11. junija je izjavil Cecil na interpelacijo nekega pacifista v parlamentu: »Čehoslovaški in jugoslovenski narod bosta sama odločevala o svoji bodoči usodi. Britanska vlada pripoznava številne dokaze o njih globokem narodnem čutu, ki sta ga podala, in ugotavlja 'odkritosrčno pomoč, ki jo nudijo čehoslovaške in jugoslovenske čete stvarem zaveznikov.« To izjavo je Orlando nekaj dni pozneje v parlamentu le še podčrtal in zopet ponovil, ko mu je po bitki pri Piavi delegacija J. Odbora (Trumbić, Mestrovic, Gazzari, Petrović in Trinajstić) dne 26. aprila izročila v posebni avdijenci čestitno spomenico. Orlando je pri tej priliki v svojem odgovoru citiral stavek Mazzinija, ki ga je Orlando nekaj mesecev čisto pozabil namreč, da pot, ki bo vodila Italijo najsigurnejše do bodoče veljave, je edino v sporazumu s slovanskimi narodi. Medtem pa so izjavili ministrski predsedniki Francije, Britanije in Italije, zbrani na rednem zboru najvišjega vojnega sveta v Parizu dne 5. junija v posebnem skupnem komunikeju, da »so zavezniške vlade vzele izjavo državnega tajnika Združenih Držav z zadovoljenjem na znanje in da soglasno izražajo globoke simpatije za narodne težnje po svobodi čehoslovaškega in jugoslovenskega naroda«.

V dneh, ko so na dunajskih »Volkstagih« razni Egerji i. dr. harangvirali vsenemške množice (»Avstrija bo nemška, ali pa je ne bo,« kar je postala istina), je postajal J. O. že mednarodni oficijelni činitelj.

Končno, seveda šele, ko so germansko-bulgarske armade v divjem teku bežale ob Vardarju pred jugoslovenskimi bajoneti, je smatrala tudi *oficijelna Italija* za potrebno, zadositi najnujnejšim zahtevam mednarodne spodobnosti ter brzojavila dne 25. septembra zavezniškim vladam, da »se po njenih nazorih gibanje jugoslovenskih narodov (še vedno le narodov) v

svrhu osvobojenja in združenja v jedno državo strinja z načeli, za katere se vojskuje z zavezniki in s smotri pravičnega ter trajnega miru.«

Medtem, ko se je naša stvar jačila pri zavezniških vladah, so člani J. O. s Trumbićem na čelu dejansko pomagali rušiti fronto ob Piavi. Na armado v zakopih ter zaledju in daleč v notranje naše pokrajine je jelo deževati iz zavezniških aeroplanov vsake vrste letakov, podpisanih od Trumbića, iz kojih vsebine so se naši vojaki poučili o pravem obupnem stanju avstrijske politike in neizogibnem njenem zlomu. Besedilo rimske resolucije je vplivalo razdiralnejše nego je moglo vse zavezniško topništvo. Ti priprosti listki s pozivi k odložitvi orožja in živimi slikami o pričakovani svobodni bodočnosti so zanesli revolucijo tja, kjer je disciplinirana pokorščina začetek in konec uspeha. Da, eden teh letakov je prinesel celo odprto Trumbićevo pismo vrhovnemu poveljniku Borojeviću, kjer izraža predsednik J. Odbora v plamtečih besedah vprašanje, hoče li avstrijsko-hrvatski general vočigled dejstva, da se kmalu pojavijo v italijanski armadi jugoslovenske enote, še nadalje tirati stotisoče jugoslovenskih rojakov v bratomorni boj in gotovo pogubo. Trumbić priznava Borojeviću, sklicujoč se na mnenje zavezniških generalov, njegove vojaške sposobnosti, stavlja mu pa pred oči krivico, kateri žrtvuje svoj um in naše mlade ljudi, in sklene s turobnim mementom: »Zgodovina, generale, je neizprosna, ko sodi dejanja posameznikov in narodov. Na poti, po koji se ubirate, bodete zavzeli končno v naših narodnih pesmi mesto in ime izdajice Vuka Brankovića. Poslušnite glasu svoje krvi v Vaš in naš blagor.«

In J. O. je žel na tem polju več nego pričakovane uspehe. Že mesca aprila si je morala Avstrija priznati, da pomenja zanjo rimski dogovor izgubljeno bitko, poročilo avstrijskega generalnega štaba z dne 28. julija pa ugotavlja neprikrito, da gre istinita izguba junijske bitke ob Piavi na rovaš slovenske nezanesljivosti, dejstvo, ki so ga potrdili v raznih varijantah tudi italijanski vojaški krogi. Da, večjih slovanskih enot si generalni štab ob Piavi sploh ni več upal postaviti na fronto ter jih držal v zaledju, a nemško-madžarska hrabrost ni zadostovala, niti ko je šlo za biti in ne-biti »državnega« naroda.

Avstrijski in ogrski vladni krogi so besneli od jeze in onemoglosti. Velikanski vtis, ki so ga napravili med ljudstvom Trumbičevi manifesti in letaki, so imele po dunajskem ukazu ublažiti vdanostne izjave raznih občinskih in deželnih zastopstev na »izdajniškem« slovenskem jugu. »Slovenski Narod« je dne 20. aprila na poseben Seidler-Czerninov poziv še odgovoril lakonično: »Dajte nam jugoslovansko državo in ne zahtevajte od nas pobijati njene prvobornike«, tokrat pa je bil hladen molk vesoljne Slovenije najprimernejši odgovor. Edino Šusteršič s tremi oprodami in nemškimi »prisedniki« deželnega odbora je obsodil Trumbiča ter J. Odbor ter se s tem zapisal v naši zgodovini na mesto, ki gre izdajalcu. Jugoslovanski Odbor je to dejstvo v svojem Bulletinu primerno registriral, njegov predsednik dr. Trumbič pa je bil sprejet 15. avgusta od italijanskega kralja v avdijenci v veliko nevoljo gospodov na Ballplatzu. Pariški člani so med tem navezali stike z odborom radikalne in radikalno-socijalistične stranke in imeli polne roke dela, kajti veliko slutnjo bližajočega se konca vseobčnega klanja je bilo že čutiti v pospešenem tempu diplomatskih in vojnih dogodkov.

VIII.

AMERIKA IN JUGOSLOVENI LETA 1918.

Anglosaksonski previdni in konzervativni duh v zunanji politiki je stopal tudi v Združenih državah svojo precej složno pot k novim ciljem. Avstrofilsko mišljenje v Beli hiši v Washingtonu je bila druga trdnjava, ki jo je morala naskočiti in zavzeti propaganda J. Odbora, ako je hotela prodreti s svojim programom, in to tem bolje, čim očitnejša je postajala verjetnost, da bode ameriško stališče merodajno pri mirovni preureditvi evropskih razmer. Amerika je sicer napovedala dne 7. aprila 1917 vojno, ampak samo Nemčiji. Jugoslovenski Odbor je pozdravil ta zgodovinski dogodek z daljšo brzojavko prezidentu Wilsonu (gl. dodatek št. 4). Bilo pa se je skoraj bati, da bi ne igral Wilson po vojni vlogo lorda Beaconsfielda na Berolinskem kongresu in rešil družega umirajočega moža, Avstrijo, kakor je poslednji podaljšal Turčiji brezplodno življenje. S tim večjim zadoščenjem je sprejel odbor dne 8. decembra novico, da je končno proglasil Wilson tudi vojno stanje med Združenimi državami in avstro-ogrsko monarhijo. J. O. ni zamudil prilike, da izrazi svoje zadoščenje na činu ameriške republike potom posebne deputacije takratnemu poslaniku Združenih držav v Londonu, k. M. Page, in z brzojavnim pozdravom Wilsonu. J. O. opozarja v pozdravni brzojavki na sedem milijonov Jugoslovenov, ki so obsojeni v prosvetljenem veku še vedno prenašati srednjeveško zatiranje od strani finsko-tevtonske zveze na Dunaju in v Berlinu, in na podlagi milijona ameriških Jugoslovenov, ki so ušli temu tiranstvu in se oteli avstro-ogrski bedi z izselitvijo. J. O. poudarja v nedvoumnih besedah, da hoče jugoslovenski narod na vsak način iz okvirja habsburške monarhije v novo lastno državo. Nadalje opozarja na pomen krfske deklaracije in njenih konkretnih zahtev ter stavi pred oči ameriškega predsednika mnogoobetajoče vidike glede bo-

dočnosti evropskega miru, ako nastane na Balkanu močna jugoslovenska država. Naposled mu pripominja, da ima porajajoča se jugoslovenska država že svojo dobrovoljniško armado na solunski fronti.

Obenem pa je J. O. v tem ugodnem trenutku in kakor v odgovor na manj ugodna tačasna govora Wilsona in L. Georgea glasno povdaril ono glavno zahtevo svojega programa, ki jo je podčrtal pri vsaki priliki sto- in stokrat in ki je bila predpogoj za postanek in obstanek Jugoslavije, *t. j. brezpogojno in popolno likvidacijo habsburške monarhije*. Z vstopom Amerike v vojno so se zrahljala pri zaveznikih prejšnja sramežljiva načela o vojnih smotrih, odpirali so se ugodnejši vidiki o popolni spremembi srednjeevropskega in vzhodnega zemljevida. V tako obetajočem vojnem razpoloženju je bila radikalna izjava z naše strani edini realno-politični čin, in to tem bolj, ker one točke med slovečimi »štirinajst«, ki so se nanašale na Avstrijo in Jugoslovane, bistveno Avstriji niso ničesar jemale, a nam nič bistvenega nudile. Kaj bi bili tudi napravili konferenčni alhimiisti iz teh previdnih Wilsonovih stavkov: Avstrijskim ljudstvom, katerih stališče med narodi želimo videti obvarovano in zagurano, se bo morala nuditi pomoč in prilika za avtonomni razvoj (t. 10), in Rumunija, Srbija, Črna gora se imajo izpražniti in zasedena ozemlja vrniti. Srbiji se mora dovoliti prost in siguran dostop k morju in odnošaji med posameznimi balkanskimi državami naj se prijateljsko določijo po nasvetih velesil in na podlagi zgodovinsko začrtanih mej. Tem balkanskim državam se garantira njih politična in gospodarska neodvisnost ter nedotakljivost njihovega ozemlja (t. 11). Realni politiki, kakor so bili člani J. Odbora, so vedeli, kaj pomenijo na konci koncev obljubljene avstrijske avtonomije, že davno znani in britko preizkušeni nasveti zapadnih velesil balkanskim narodom, kaj so želje pred in po vojni zmagi in kakšno mišjo past bi napravila Avstrija iz »prostega dostopa k morju«. Zato je bila odločna beseda na mestu, kakor mina na sovražnikove zakope. To besedilo je spregovoril J. O.

Pa to so bili zadnji dnevi mučne nesigurnosti. Na Czernin-Hertlingove neodkritosrčne izgovore na Wilsonove točke je dodal Wilson v spomenici, poslani dne 12. februarja 1918 zasedajočemu kongresu še nadaljne štiri točke, izmed katerih

pomenjata tretja in četrta prav ogromen korak k realnejšemu razumevanju avstrijskega in našega vprašanja: »Da se mora sleherna teritorialna rešitev, ki jo vsebuje vojna, izvršiti v interesu in dobrobitu zainteresiranih narodov in ne kot del kakršnekoli enostavne poravnave ali kompromisa med zahtevami tekmujočih držav (3. točka) in da naj se zadosti vsem dobro obrazloženim narodnim težnjam na kolikor mogoče enostaven način (točka 4.). Te besede, dandanes tako samooč- sebi umevne, so pomenjale tedaj še nenavaden preobrat v zunanji politiki najbolj demokratične republike.

Že ta Wilsonova dobra novica je morala veljati za ne- kako moralno sankcijo tedanjega delovanja J. O. Še važnejše je bilo, ko je pod vplivom rimske resolucije in sklicujoč se nanjo izjavil državni tajnik Robert Lansing v narodnem kom- unikeju, da želi Amerika popolno svobodo in neodvisnost od Avstro-Ogrske zatiranih narodov. Jugoslovenska pravda je bila dobljena. Poslaništvo Združenih držav v Parizu je po- slalo po naročilu svoje vlade J. O. dne 1. junija pismo s sledečo brzojavko iz Washingtona: »*Državni tajnik želi sporočiti, da je vlada Združenih držav sledila ukrepom kongresa zatiranih narodov v Avstro-Ogrski, ki se je vršil meseca aprila v Rimu, z velikim zanimanjem in da so deležne narodne težnje Čeho- slovakov in Jugoslovenov po svobodi žive simpatije te vlade.*« Dva dni pozneje je sledila že prej omenjena skupnozavezniška izjava v Versailles in 10 dni potem znani kategorični lord R. Cecilov uradni izrek. Med tem časom je predložil (4. junija) congressman (drž. posl.) F. W. James ameriški poslanski zbornici resolucijo, zahtevajočo naše osvobojenje (gl. doda- tek št. 5) in dan na to je predložil senator Alden Smith isto resolucijo, ki je bila sprejeta v obeh domih.

Dve najbolj odločujoči članici zavezniških držav, Ame- rika in Anglija sta bili za našo stvar pridobljeni. Splošne ne- obvezne simpatije so se začele utrjevati v čimdalje obveznejše konkretne izjave, kojim so po poteku 6 mesecev morala sle- diti še konkretnejša dejstva.

Zelo pa bi se motil, kdor bi mislil, da so prišli ti uspehi J. O. kar tako sami od sebe. Tudi to pot je moral J. O. kovati železo, dokler je še bilo žareče. To se je zgodilo s pomočjo cele diplomatske akcije, smotreno organizirane propagande in

z osebnimi stiki in sicer na licu mesta, v Združenih državah samih.

Akcija ameriških Jugoslovenov v prvih vojnih letih je bila zares plod plamtečega rodoljubja in vsega priznanja vredna, ali v organizaciji in enotni smotrenosti nedostatna in prepovršna, časovno in krajevno sporadična, tako da ni in ni mogla napraviti na ameriško javnost globljega vtisa. Srbi in Hrvati so tu glede Slovencev prednjačili. Dočim je slonela njih akcija na složnejšem prizadevanju, se o ameriških Slovencih, najstarejših tamošnjih priseljencih, ne more trditi, da so v tisti dobi s svojo strankarsko razcepljenostjo in pristno domačim politikovanjem podali dokaz, da ne razumevajo svetovne in ožjedomovinske važnosti položaja. Da, našli so se med njimi kratkovidneži, ki so metali J. O. polena pod noge in z neopravičenim kritikovanjem rušili edinost in ovirali delo.

Koncem leta 1917 je bilo gotovo, da se premakne finančno in diplomatsko težišče svetovne politike iz Londona in Pariza v Washington. Akciji J. O. je bilo torej zasaditi s čim večjo energijo v Združenih državah. Treba je bilo izbičati in zorganizirati tamošnje naše ljudi in začeti osvojevati novo trdnjavo, ameriško javno mnenje. Pa to je bila najdaljša in najnesigurnejša pot. Nastopiti bi jo bilo treba med tolikimi milijoni ameriškega prebivalstva in poleg tega še na pre-razsežnih teritorijih. Tu je bilo pričeti pri glavah, o katerih se je vedelo, da bodo govorile odločujočo besedo. Te naloge se je lotil slovenski član odbora dr. Vošnjak. Po jugoslovanskem in angleškem časopisju Združenih držav in različnih dokumentih raztrošena snov je preobširna za to poglavje. Naj zadostuje, ako se dotaknem le v glavnih obrisih njegove propagandne in nato tudi diplomatsko-politične akcije, kateri poslednji gre glavni del važnosti.

Čeprav to ni bil namen njegovega potovanja, se je posrečilo Vošnjaku, ko je dospel koncem leta 1917, ne meneč se za nemško podmorsko nevarnost, v Ameriko, v kratkih mesecih zbrati naprednejši del našega tamošnjega izseljeništvaja v enotno falango, ki je mogla z zjedinenim nastopom podpreti jugoslovansko in slovensko stvar pred ameriškim javnim mnenjem. Prepotoval je veliko republiko od Atlantika do Pacifika, obiskujoč slovenske naselbine, raztresene v za naše

razmere ogromnih razdaljah, predaval, razlagal, bodril, poučeval, svetoval ter tolmačil ideal zedinjene samostojne jugoslovenske države. Skoraj povsod je bilo treba orati ledino. Politična razcepljenost severoameriških Slovencev je stala na vrhuncu svoje klaverne slave. Narodno-zavednim rojakom je nedostajalo organizacije, republikanci so zabredli v ideologijo jugoslovenske utopije, na verski podlagi organizirani pa niso hoteli verjeti v dopustnost našega zedinjenja predno na lastne oči ne vidijo podpis knezoškofa Jegliča.

Polagoma se je razširilo med našimi ljudmi več stvarnega zanimanja. Dnevno časopisje je že prehajalo na stran jugoslovenskega odbora, tako da so kmalu mogli ameriški Slovenci skupno s Hrvati in Srbi na raznih meetingih in konvencijah dati svojemu narodnemu prepričanju enotnega izraza ter obvestiti o tem vladne in državne činitelje ter ameriško časopisje. To se je jelo za našo stvar zanimati ter zaneslo že s samim poročanjem in diskusijami jugoslovensko misel v pretres splošnega javnega mnenja. Ob priliki vojne napovedi izzvano navdušenje je podžgala še oficijelna misija Srbije v Ameriki, čije obisk velikih središč kakor Pittsburg, Cleveland, Chicago, Indianapolis, Boston in New York je podajal priliko za jugoslovenske manifestacije ob soudeležbi angloameriške družbe. V New Yorku v svrhu sprejema sklicani shod Jugoslovenov, Čehov in Poljakov je v resoluciji, poslani kralju Petru, prestolonasledniku Aleksandru, Pašiću, J. O. in Wilsonu zahteval brezpogojno razrušitev habsburške monarhije. To resolucijo je podpirala živahna časopisna akcija, ki je odločno zavračala zloglasne avstrijske avtonomije. Še bolje je to opravil Vošnjakov spis »*Austrian Federalism*«, predložen meseca februarja 1918 kot spomenica Wilsonu in Lansingu. Ta spis je postavil avstrijske federalistične naklepe pred nepoučenim ameriškim javnim mnenjem v pravo luč, pokazal na smešno utemeljenost tega političnega nesmisla in dokazal njegovo praktično brezpomembnost. Američani so bili v avstrijsko federativno državo Franc Ferdinandovega kova zaljubljeni že iz lastnega državnega samoljubja. Ni bila lahka naloga izpodriniti ta predsodek z idejo o nujnosti popolne likvidacije avstrijske srednjevečnosti, ki spada v našo moderno dobo, kakor se je primerno izrazil en član odbora »kakor

krapinski človek v moderni aeroplan.« Dr. Hinković in dr. Vošnjak sta zanesla v tem oziru našo propagando tudi v vseučiliške kroge.

Po skušnjah žalostno prominule Slovenske Lige ter s pomočjo Vošnjakovega, Marjanovičevega in Marušičevega prizadevanja so našli konečno tudi ameriški Slovenci pot k večjemu edinstvu, tako da so vsaj v poslednjem letu popravili zamude prejšnjih treh let. Clevelandska podružnica »Slovenske Narodne Zveze«, ustanovljene poprej po inicijativi temperamentnega organizatorja Rudolfa Trošta, je storila odločilen korak ter pozvala zaupnike vseh severoameriških podružnic na konvencijo v Cleveland, za Ljubljano in Trstom največje slovensko mesto. Posvetovanja izvanredno številne in uspele konvencije, vršeče se skoraj istočasno z rimskim kongresom, od 14. do 16. aprila 1918, so se raztezala na najglavnejša vprašanja organizacije in programa, kakor nam priča stenografski zapisnik. Na javnem shodu, vrščem se po zaključenem zborovanju, je podal dr. Vošnjak obširno poročilo o delovanju J. O. ter o politični situaciji z ozirom na jugoslovenski program.

Po pravilih, odobrenih na konvenciji, je morala novo ustanovljena J. N. Z. (The Slovenian National Alliance of America) »delovati v korist slovenskega naroda v Ameriki in dobrobit Združenih držav«, za osvobojenje in ujedinjenje Slovencev, Hrvatov in Srbov v eno državo na osnovi najširših demokratskih načel. Stavila si je nalogo, da podpira akcijo za nabiranje prostovoljcev za jugoslovensko armado. Za časa svetovne vojne sprejema program J. O. v Londonu ter deluje v najožji zvezi z jugoslovenskimi političnimi organizacijami v Ameriki (Hrvatski Savez, Srbska Narodna Obrana, Črnogorski odbor za narodno ujedinjenje).

S clevelandsko konvencijo je bila organizacija severoameriških Jugoslovenov kolikor toliko dovršena in to k sreči še pravočasno. Kajti ko se je na željo ameriškega predsednika praznoval državni praznik z izvanrednimi slavlji in se je ameriški odbor, kateremu je bila poverjena organizacija slavnosti, obrnil na J. N. Z. in srbsko poslaništvo za sodelovanje, so mogli vsi Jugosloveni dogovorno nastopiti kot jeden narod ter na ta način porabiti ameriški državni praznik kot naj-

ugodnejšo priliko za javno manifestacijo svojega zavednega jedinstva. Tako je postal ameriški Independence Day obenem praznik razvitja prve jugoslovenske zastave. Bil je to praznik za sebe, čisto in poseben jugoslovenski praznik, ki so ga prišli obhajati tudi iz najbolj oddaljenih kalifornijskih in novomehikanskih naselbin. Slavnosti se je udeležilo mnogobrojno ameriško občinstvo, mnogi odlični gostje v naši narodni noši, vplivni člani ameriških zakonodajnih zastopov, angleška in ameriška častništva ter popolni odbori Y. W. C. A. in Y. M. C. A. Zastava, katero so nosile štiri ameriške gospodične, med njimi hčerka ameriškega vojnega ministra Bakerja, se je razvila na trgu Agricultural Groundu v Washingtonu ob nepopisnem navdušenju udeležencev, podžganih od slavnostnih govorov srbskega poslanika Mihajlovića, člana Črnogorskega odbora Miloša Ivanovića, dr. Grškovića in zastopnika Slovencev in J. O. B. Vošnjaka. Iz govora zadnjega naj navedem par stavkov: »Iz rok Amerike sprejemamo danes Jugosloveni bakljo svobode. Starinska stavba, umirajoče cesarstvo Habsburžanov, je že v plamenih. To cesarstvo pomenja nevarnost za svobodo vsake dežele in vsled tega tudi ameriške svobode. Razvoj nove zastave jugoslovenske države je praznik pobratimstva. Ne združuje se sedem milijonov avstro-ogrskih Srbov, Hrvatov in Slovencev s Srbi iz Srbije vsled vojne osvojitve, ne, temveč po medsebojnem skupnem sporazumljenju. Naš narod ima le jedno edino dušo, samo jedno jedino skupno bodočnost. Enodušna volja celokupnega našega naroda zahteva popolno ujedinjenje. Naše jedinstvo ne sloni na krvi in meču, marveč na narodovi volji.

Prišel bo dan, ko bode korakala ameriška armada proti Dunaju in Berlinu. Tistega dne bo pozdravil naš narod z nepopisnim vzhičenjem tole zastavo, ki bo zaplapolala nad osvobojeno našo domovino.

Novo solnce vstaja nad Washingtonom in nad kapitolom. To je solnce novih dob. V tem veličastvenem trenutku, ko revolucionarji razvijajo to zastavo revolucije in bodočega dela in mirnih državnih preureditev, kličemo molčečim, toda odločnim, po neodvisnosti hrepenečim množicam — ne obupavajte! Evo nove zastave, s katero gre Amerika in ameriška demokracija.«

Predsednik Združenih držav je ob isti uri v svojem govoru na Mont Vernonu ob grobu Washingtona slavnostno proglasil, *da ne bo miroval prej, predno narodi ne bodo mogli odločevati o svoji bodočnosti.*

Mnogo večjega in odločilnejšega pomena je bila diplomatsko-politična akcija dr. Vošnjaka. Moral je pričeti v dejanskem takratnem središču svetovne politike, v washingtonskem State Departement (zunanje ministrstvo). Predstojnik oddelka za bližnji iztok, kamor je spadalo tudi jugoslovensko vprašanje, je bil Putney, profesor državnega prava na univerzi v Chicagu, poln simpatij do Jugoslovenov. Po ameriški ustavi ima zunanji odbor senata poseben ustavni položaj z ozirom na zunanjo politiko in njegov predsednik silen vpliv na tok zunanje politike. Predsednik zunanjega odbora je pa bil senator Hitchcock.

Vošnjak je stopil z njim v zvezo, mu dal vse gradivo na razpolago in ga v mnogih razgovorih spreobrnil v toplega zagovornika naših teženj. Poleg tega je razjašnjeval Vošnjak naš problem v mnogih manjših spomenicah Wilsonu in Lansingu. Pudney je bil tu posrednik. Brez teh predpriprav bi ne bili doživeli slavnih Lansingovih izjav in bogzna kakšno pot bi bilo v tem slučaju ubralo reševanje našega vprašanja. Hitchcock, znani senator Nebraske, je bil z Vošnjakom v stalni zvezi še predno je prispel Masaryk v Washington.

V tistih mrzličnih dneh ni bilo časa, potezati se v prvi vrsti za pravično rešitev našega spora z Italijo. Ves trud je moral biti naperjen proti Avstriji, kajti bilo se je bati, da bo šla »bela hiša« na limanice stare lisičje Avstrije, ki ni štedila ne z zvijačami, ne z denarjem, da pripomore svojim intrigam do uspeha. Iz oči se tudi jadranskega problema ni pustilo. Praktični Amerikanci so vzeli zadevo v pretres takoj s praktične plati, o čemer naj svedoči za spomin, ki je vreden, da se ohrani, načrt poročnika ameriške mornarice Townsenda. Ta neustrašni častnik, sin ugledne washingtonske rodbine, je zasnoval smeli načrt, katerega je predložil admiraliteti Združenih držav, da organizira invazijo ameriške mornarice v Dalmacijo. Bilo je določeno, kateri otok naj bi se zasedel. Tam bi se dvignila ameriška zastava in otok bi se proglasil neodvisnim kot začetek jugoslovenske neodvisnosti. Izvršitev

tega smelega načrta so preprečile italijanske intrige. Mladi častnik je meseca oktobra vsled prenapornega dela za našo stvar legel v grob. Še v poslednjih halucinacijah je videl, kako se izkrcavajo ameriški mornarji v Dalmaciji. Njegova mati in sestra sta se posvetili na to popolnoma jugoslovenski propagandi.

Meseca septembra se je vršila washingtonska konferenca zastopnikov od Avstro-Ogrske zatiranih narodov. Sad temeljiti razprav je bil izčrpen program o ciljih podjarmljenih narodnosti, da se ohrani mir v osrednji in jugovzhodni Evropi. Po končanem zasedanju so tolmačili Wilsonu želje zatiranih narodov Masaryk za Čehoslovake, Hinković za Jugoslovane in Paderevski za Poljake ter izrecno zahtevali svobodno Češko, svobodno Jugoslavijo in svobodno Poljsko.

Na dan, ko se je to dogajalo, pa so že romale hinavsko-pobožne Burianove depeše čez ocean ter sramežljivo prosile za neobvezne dogore. Wilson in ameriška vlada sta bila v tem važnem trenutku od J. O. poučena dovolj in sta mogla podati avstrijski vladi le odgovor, ki sta ga podala, t. j. »da vlada Združenih držav ne sprejme nobenega predloga o konferenci, ki bi se posvetovala o zadevi, glede katere je ona že zavzela svoje stališče in tako jasno izrazila svoje namere.« Seveda, še bolj jasen je bil odgovor, ki je prihajal Avstriji od juga, kjer so se jele v istih urah vardarske strmine bliskati od jugoslovenskih dobrovoljniških, srbskih in zavezniških bajonetov.

Najkompliciranější politični voz, kar jih pozna zgodovina, se je jel razvozljavati. Na Avstrijo so začele deževati nesreče kakor na Joba. Z grozo pa so morali vedno in vedno ugotoviti na Ballplatzu, da imajo v vseh teh neuspehih svojo roko oni skromni Jugoslovenci v J. O., prezirani pred vojno, omalovaževani med vojno, sedaj pa skoraj diktatorji. V tej najhujši sili je poskusila Avstrija z novo zvijačo. Začela je krošnjariti s tujim blagom: z Wilsonovimi 14 pomočniki. Po macedonskem razsulu so bile pa tudi že to poslednje deske, za katere se oprijemlje potaplajoči na širnem morju. To so bili tisti oktobrski tedni, izpolnjeni z nervoznimi pogajanjmi in diplomatičnimi notami, ko smo vedeli sigurno, da je tudi že na frontah napočila smrtina ura za državno abnormalnost, ki se je

imenovala avstro-ogrška monarhija. Dne 19. oktobra je bila zapisana i ona v smrtno knjigo zgodovinskih državnih organizacij. To se je zgodilo z Lansingovo prošnjo švedskemu poslaniku v Washingtonu, da naj sporoči avstrijski vladi, *da »je vlada Združenih držav pripoznala v najširšem obsegu upravičenost narodnih teženj Jugoslovenov po njih osvobojenju.«*

Še predno je zasvetilo na zgodovinskem horizontu solnce naše svobode, so slovenski republikanci pričeli z najdivjejšo gonjo proti J. O., proti Vošnjaku in proti krfski deklaraciji. Po načinu nerazsodnih zapeljanih množic so začeli agitirati proti nameravani monarhični državni obliki in odrekli J. O. pravico, govoriti v imenu Jugoslovenov. Položaj je postal skoraj opasen. Zato je bil, ko je došel Masaryk v Washington, Vošnjak prvi, ki je kot Jugosloven stopil ž njim v zvezo. Masaryk je potem v *posebni izjavi* nastopil proti razdirajočemu rovarjenju politično malo razsodnih republikancev, ki so bili osupli, ko se jim je pokazal lastnoročni podpis Masarykov pod njegovo izjavo. Masaryk se ni zadovoljil s tem činom, ampak je, bodi mu v hvaležen spomin zapisano, z vso vneto podpiral jugoslovenski program v ameriškkih krogih. V manj časten spomin severoameriškemu Jugoslovenstvu pa bodi tudi povedano, da je bilo sramotno videti, kaj vse so Čehi nudili Masaryku v materielnem in drugih ozirih na razpolago, in kako bedna je bila zaslomba, ki so jo nudili svojemu zgodovinsko najpomembnejšemu pokretu ameriški Jugosloveni, da ne govorim o Slovencih.

* * *

V severni Ameriki je bilo javno mnenje vsled brzine, s katero se je kotalila avstro-ogrška monarhija v prah, preseščeno. Ko se je nekdanja največja avstrijska svetovna sila pridružila k že nepregledni vrsti raznih državnih mrtvecev, je stal Vošnjak takoj pred novim problemom. Njegov položaj v Jugosl. Nar. Veću je postal tekom meseca oktobra neznošen. Zaradi otroškega postopanja nekaterih demagogov je vrglo J. N. V. krfsko deklaracijo čez krov, ki jo je smatral Vošnjak še vedno kot edino podlago jugoslovenske politike. Njegov sklep je bil kmalu storjen. Izstopil je iz J. N. V. Bil je odslej navezan na lastne moči in pričel je takoj s propagando proti

Italijanom. Obrnil se je na Hinkovića, ki je po krfski deklaraciji v Ameriki zamenil svoje monarhistično prepričanje z republikanskim, ter ga prosil, da bi se vsaj v jadranskem vprašanju skupno delovalo, ako že ni mogoče imeti taiste platforme z ozirom na zedinjenje s Srbijo. Slovenski republikanci so rajši sanjarili, kako bi pritegnili polomljeno Bolgarijo k zamišljeni, komunistično pobarvani republikanski zvezi jugoslovenskih republik. Uvidevajoč opasnost se je preselil Vošnjak v New York in začel sam na svojo roko energično akcijo proti italijanski grabežljivosti ter stopil v zvezo z dnevnim tiskom in političnimi revijami kakor n. p. v istih časih vsled njenega vpliva tako važni »New Republic«. Napotil se je tudi k Elihu Rootu, vodji republikancev in bivšemu kandidatu za predsedništvo republike in k vsem onim, o katerih se je smatralo, da bodo člani pri mirovni delegaciji. Žalibože je Wilson izključil republikance z udeležbe na mirovni konferenci, in si s tem po nepotrebem otežkočil svoje razsojanje v Parizu, kajti Root je razpolagal že z najtočnejšim poznavanjem jadranskega vprašanja, medtem ko so si demokratični eksperti še le v zadnji uri jeli delati amerikanske predstave o tako kočljivem političnem sporu.

O jadranskem vprašanju je informiral Vošnjak tudi najvišjega federalnega sodnika, intimnega Wilsonovega prijatelja Brandeesa. Sodnik, po splošni sodbi najbistroumnejši mož v Združenih državah, je izrazil mnenje, da je najpripravnejša rešitev integralno združenje vseh Slovencev s Hrvati in Srbi ter da bije italijanski način rešitve problema vsej prirodnosti v oči.

Po teh tednih neumornega dela je posetil Vošnjak še Roosvelta, ki je ležal tedaj težko bolan v bolnišnici, ki je nosila njegovo ime. Vprašanja, ki jih je stavljial tako svojevrstni nekdanji predsednik Združenih držav, so pričala o živem njegovem zanimanju za Slovence, ki so v tistih dneh prvič stopali na svetovno politično areno.

Koncem leta 1918, ko je v nagli izmenjavi problem podajal roko novemu problemu, je ustanovil polkovnik House v New Yorku takozvani Houseov odbor, ki je bil nastanjen v tamošnjem amerikanskem geografskem društvu. Ta odbor je imel nalogo, da zbira gradivo v vseh političnih vprašanjih, ki

so se imela pretresavati na mirovni konferenci. Uvidevajoč njegov eminentni pomen, je stopil Vošnjak v stike z možmi, ki so tvorili dovršeno elito ameriške družbe ter pozneje kot eksperti ameriške delegacije v marsičem odločevali o končnoveljavnem mnenju delegacije.

Ko so se koncem oktobra 1918 strjevali uspehi in neuspehi največje vojne v nove oblike svetovnega državnega ravnovesja, je napravil Vošnjak še poskus, rešiti najdražji del nele Slovenije, temveč cele Jugoslavije iz krempljev »svete grabežljivosti«. Washington je tedaj z napeto vnemo zasledoval jugoslovensko - italijanski konflikt. Vošnjak je vsak čas pričakoval, da se formira jugoslovenska armada, da zastavi pot Italijanom. V daljni Ameriki je imel čut, da je samo z vojaško intervencijo od naše strani onemogočiti Italijanom, da ne zasedejo našega Primorja. Trumbić je brzojavil Nar. Veču kakor tudi Masaryku, da potom intervencije izposluje ameriško okupacijo naših dežel. Masaryk je bil k tej uslugi takoj pripravljen, toda žalibože njegova intervencija v State Departementu ni žela pričakovanega uspeha. Nato je Vošnjak sestavil jedrnato spomenico, ki zahteva od Amerike, da se ona zoperstavi Italiji in povzdigne svoj veto proti temu, da zasede Italija le ped zemlje, ki ji ne gre po etničnem načelu. V tej spomenici je podal Vošnjak ne samo kratek resume jugoslovenskega vprašanja (Gl. dodatek štev. 7), ampak je kot prvi izmed jugoslovenskih politikov povdaril, da mora samo plebiscit, izvršen pod kontrolo ameriških okupačnih čet na pravičen način ustvariti tak položaj, ki zasigura pravično rešitev jadranskega konflikta in izgadi pot bodočemu italijansko-jugoslovenskemu prijateljskemu sporazumu. Vošnjak je že leta 1915. v seriji člankov o »plebiscitih«, katero je priobčil v ženevski »La Serbie«, dokazal, da samo plebiscit omogočuje pravično rešitev primorskega vprašanja. Spomenica, katero je Vošnjak podpisal sam, je bila izročena 1. novembra predsedniku Wilsonu in vsem članom zunanega odbora senata.

Ko je bilo z odhodom Wilsona in ameriške delegacije v Evropo težišče svetovne politike premaknjeno zopet v Pariz, ni bilo za nadaljno bivanje v Ameriki nobenega razloga več. Vošnjak se je mogel z zavestjo, da je storil in poskusil vse, kar je bilo v danih prilikah mogoče, zopet vrniti v Evropo.

Bodi na tem mestu omenjeno, da je prišel spomladi leta 1915 tudi starosta slovenskih politikov, Mihael Vošnjak, v Ženevo in imel, čeprav politično osumljen, vendar pogum, da se je še istega leta vrnil po pogovoru z Masarykom v Ženevi v Avstrijo, kamor je nesel važna poročila. V avgustu 1915 je prišel zopet nazaj v Švico in poslal koncem leta 1917 ameriškanskim Slovencem poslanico, ki je napravila na tamošnje rojake mogočen vtis. Miha Vošnjak je aktivno sodeloval pri iredentistični akciji. Po polomu je omogočil slovenskim emigrantom, da so se vrnili v osvobojeno domovino. Vsak emigrant je dobil eno obleko in par dobrih švicarskih čevljev, kakor tudi svoto denarja na pot.

IZPOLNITEV TISOČLETNIH SANJ.

Burni potek predvečernih dogodkov našega ujedinjenja je še vsem v živem spominu; zato zadostuj, če se jih dotaknem samo v kolikor se nanašajo na akcijo J. O.

Po tako malopovoljnem septemberskem Wilsonovem odgovoru je Avstrija hujšala in hujšala čimdalje hitreje, dokler se cesar Karl 15. oktobra ni odločil do vsebinsko radikalnega manifesta, ki je pa bil za spremenjene razmere tudi že prepohleven. *Non possumus*, je grmelo od juga in severa. Dan na to se proglasi N. S. v Zagrebu za začasno zastopstvo a. o. Jugoslovenov in 18. oktobra izda tudi J. O. proklamacijo in odgovor na Karlov manifest. V proklamaciji proglašča J. O. v nedvoumnih izrazih, da hoče naše ljudstvo odločno pretrgati vse vezi s Habsburžani in njihovo monarhijo in da Jugosloveni energično odrekajo Habsburžanom vsako pravico, govoriti v njihovem imenu. (Gl. dodatek števil. 6.)

Meddržavno zastopanje a. o. Jugoslovenov je prešlo med tem že dejansko na J. O.

Dne 27. oktobra stavi Andrassy na poslednjo karto. Objublja Jugoslovenom in Čehom avtonomijo. Prepozno! V odgovor dobi odpoved hrvatsko-ogrske nagodbe in dva dni na to proglas Nar. vlade na jugoslovensko armado s klasično priprostim stavkom: »Danes se je ustanovila država Srbov, Hrvatov in Slovencev«. Poslednjega oktobra pa je po notifikaciji o proklamaciji jugoslovenske države zavezniškim vladam po tozadevnem ukrepu, prešlo zastopstvo a. o. Jugoslovenov tudi pravno na predsednika J. O. Trumbiću gre vsled njegovih zaslug zaslužena čast, da je prvi zunanji minister ujedinjenih Jugoslovenov.

S tem smo bili sicer zjedinjeni, ampak to zjedinjenje se je nanašalo edino na a. o. Jugoslovene. Še sta obstojali sa-

mostojna kraljevina Srbija in Črna gora, še ni bilo veljavne javnopravne vezi med nami in njimi. Da se izvede združenje še v državnopravnem pomenu, so se sestali koncem novembra odposlanci N. Sveta dr. Korošec, dr. Gregor Žerjav in dr. Matko Čingrija v Ženevi s predsednikom srbske vlade N. Pašićem in sklenili znano ženevsko deklaracijo.

V njej priznava predsednik srbske vlade zagrebški N. S. kot legitimno vlado avstro-ogrskih Jugoslovenov in jemlje na znanje, da je N. S. poveril Trumbiću, predsedniku J. O., diplomatično zastopstvo N. S. pri zavezniških vladah do ureditve skupnega zastopstva. Istočasno je obvestil Pašić srbske diplomatične predstavnike v Washingtonu, Londonu, Parizu in Rimu, da storijo v tem smislu pri dotičnih vladah potrebne korake.

Naslednji dan je izdala ženevska konferenca Srbom, Hrvatom in Slovencem oni zanosni proglaš v jedrnatem slogu antičnih napisov z začetnimi besedami: Naše stoletne sanje so se danes izpolnile, mi smo zjedinjeni v svobodi.

Ženevska deklaracija je sicer zanimiv političen čin, pravnega pomena pa ji ni pripisovati. In bilo je dobro tako. Gotovim državnemu zjedinenju kvarljivim pokrajinskim tradicijam so se s tem izpodmaknila tla in preprečila se je s tem morda marsikatera nepotrebna nesloga.

Kar se ni posrečilo ženevski konferenci, je izvedla za Črnogorce dne 26. novembra Črnogorska Velika Narodna Skupščina v Podgorici, ki je sklenila, da se odstavi kralj Nikita in njegova dinastija in da prehajajo vse njene pravice na dinastijo Karadjordjevičev, čin, ki bistveno niti ni revolucionaren. Črnogorskemu vzgledu je sledil dne 1. decembra Narodni Svet v Zagrebu s svojo adresno prestolonasledniku. In ko je Nj. visočanstvo v odgovor proglasilo v *imenu Nj. veličanstva kralja Petra I. ujedinjenje Srbije s pokrajinami neodvisne države Slovencev, Hrvatov in Srbov v ujedinjeno kraljestvo S. H. S.*, je prenehal javnopravni obstoj posebne kraljevine Srbije in posebne države S. H. S. na avstro-ogrskem ozemlju in stopila je v življenje nova mednarodna državna osebnost: kraljestvo S. H. S., ali kakor ji gre primernejši naziv Jugoslavija.

Prijatelj Jugoslovenov, R. J. Kerner, pravi, da če so še čudeži na svetu, je takšen čudež ujedinjenje vseh Jugoslovenov. Mnogo je več ali manj zasluženih činiteljev, ki so sodelovali pri uresničevanju tega čudeža. Poznejša politično-zgodovinska veda pa bo brezdvomno morala ugotoviti, da je današnja Jugoslavija sad smotrenega hotenja peščice ljudi. Sličnost našega narodno-državnega pokreta z italijanskim »Risorgimento« bije že na prvi pogled v oči. Pa, kakor ne bi bilo moderne Italije kljub visoko pluskajočim valovom tedanjega nacionalnega pokreta v kulturnih italijanskih središčih, če bi se ne bili Italijani poslužili inozemske propagande, diplomatičnih pogajanj in dobrovoljniških čet, podobno bi imeli mi dandanes brez Jugoslovenskega odbora pač z Bosno in Hercegovino in morda še z južno-ogorskimi pokrajinami povečano Veliko Srbijo, ne pa Jugoslavije. Kdo je kdaj resno veroval, ali pričakoval tako popoln razpad Avstrije, kot nekoliko ljudi odbora, ki so postavili to kot smoter svojega revolucionarnega delovanja že na pomlad 1915. Diplomatska zgodovina bo dokazala, da razkosanje avstro-ogrske monarhije ni bil nikdar načrt entente, ki si je baš nasprotno želela. Šele tik pred strategičnim polomom osrednjih vlasti, se je posrečilo pridobiti i amerikansko javno mnenje ter washingtonski areopag za našo pravdo. Toliko pa je gotovo, da bi brez jugoslovenske iredentske akcije Avstrija ne bila razpadla. Čehi so to javno priznali. Vidim pa gotovo razliko med njimi in med nami. Nočem omalovaževati pripravljalne agitacije in probujevalnega dela v domovini. Ampak, da nam J. O. ni med vojno pripravil pri zavezniških vladah trdne podstave v obliki obveznih obljub in izjav in vzbudil zanimanje svetovnega javnega mnenja za naše interese, bi bil prešel vsemogočni pariški kvadrumvirat pri mirovni konferenci preko majniške deklaracije in preko Narodnih Svetov na dnevni red, kakor je prešel preko stoterih lepih spomenic, ki so mu došle post festum.

Mi Slovenci smo imeli srečo (in kako lahko bi je ne bili imeli!), da so trije naši zastopniki v nemnogoštevilnem odboru kljub vsem vojnim neprilikam v teku treh let dognali, kar smo prej tako malomarno zamudili, da so zanesli namreč dobro naše ime v oficijelno tujino, ki nas dotlej ni poznala,

razgrnili mednarodnemu javnemu mnenju turobno sliko naše zgodovine in z neutrudnim tolmačenjem naših teženj pridobili nam ne samo njegovo idejno, marveč, kar je to pot edino odločevalo, tudi njegovo dejansko pomoč.

Ko so se vračali naši heroji iz Dobrudže in Macedonije, se jim nismo oddolžili tako, da bi mogli upati na ugodno sodbo zgodovine.

Vrnitev poljskega in češkega narodnega sveta v domovino je bila podobna triumfalnemu prihodu zmagovalca med narod, ki je plamtel hvaležnega navdušenja. Ko so se vrnili naši slovenski zastopniki, je bil stisk nekoliko prijateljskih rok edini znak zahvale za toli zasluženost požrtvovalnost.

Primerjajoč češko, poljsko in jugoslovensko poprevratno dobo, bo bodoči zgodovinar bržkone premišljeval, zakaj so ravno Slovenci po osvobojenju takorekoč izključili te može iz javnega življenja. Nikdo od njih ni postal član prvega narodnega predstavništva.

Nekateri člani - pravniki J. O. so pred vojno v parlamentu življenja (dr. Potočnjak, dr. Hinkovič) in v strokovni kritiki (dr. Vošnjak) razmotrivali nemile posledice avstro-ogrske nagodbe iz leta 1868, te perfidne pogodbe med germanskim in finskim plemenom za skupno izkoriščanje Jugoslovenov.

Tedaj pač niso smeli niti sanjati, da bodo *petdesetletnico* te pogodbe praznovali baš oni *kot njeni zrušilci*.

Mazzinijevo največjo željo, raskul habsburške monarhije, so izpolnili ravno tisti Jugosloveni, za katerih prijateljstvo se je Mazzini potegoval in to oznanjal celo svoje življenje. Da se pa uresniči še drugi del Mazzinijevih sanj, iskreno prijateljstvo med jugoslovenskim in italijanskim narodom, bi opozorili naše romanske sosede na nekoč Nemcem namenjene, danes primerno spremenjene krilate besede njh pesnika: »Ripassate l' Isonzo e ritornerem fratelli!«

Glavno svojo nalogo je rešil J. O. temeljito. Na tisočletni sužnosti narodov sezidano habsburško varstvo se je sesulo in svobodno življenje klije na njegovih ruševinah. Da bi v nam ugodnem smislu rešili tudi jadranski problem, to so zabranila odboru njegove moči presegajoča tuja nasilstva in intrige v

političnem mešetarstvu predobro izurjenega sosednega naroda.

Ni tako nezanimivo vzporediti državno renesanso poljskega, češkega in jugoslovenskega naroda in zgodovinske podlage teh novih držav.

Poljaki, katerih kraljestvo je segalo že pred tremi stoletji od Baltiškega do Črnega morja, niso nikoli pozabili na sijajne svoje tradicije. Izgubili so sicer svojo samostojno državo, toda ostali so kljub razkosanosti na tri carstva vedno ponosen, samozavesten narod.

Nekdanja Češka, manj silna državna individualnost, vsled premočnega germanskega pritiska ni mogla dospeti k dolgotrajni popolni suvereni neodvisnosti in češkega naroda se je že prav blizu dotaknila usoda braniborskih Slovanov. Pa moderne ideje so vzbudile njegove sile k nezaslišno širokemu razmahu in spomini na slavnjšo preteklost morajo tvoriti trdnejšo podlago za doseženo popolno samostojnost.

Zgodovina pozna srbske, hrvatske, bolgarske kraljevine in carstva. ni pa poznala doslej jugoslovenske države. Zavedna misel našega narodnega jedinstva se pa prede skoz zamotane srednjeveške labirinte, dokler ji ne da konkretnega izraza skrivnostni Juri Križanič, ki piše v sibirskih stepah prvo teoretično politično razpravo v našem jeziku in dokler ne zazvenijo slutnje bodoče veleslave v pesmih Kačić - Miošića in stilih dubrovniških državnikov - pesnikov.

J. O. je pripadla mnogo težja naloga kakor poljskemu in češkemu narodnemu svetu, kajti boriti se je moral proti eni izmed zavezniških velikih sil, Italiji.

J. O. pripada preteklosti. Sedanjost in bližnja bodočnost pa bo pokazala, imamo li Jugosloveni toliko državnega smisla in svoje zgodovinske odgovornosti se zavedajoče samozavesti, ki je potrebna, da utrdimo mlado državo od znotraj in od zunaj.

DODATKI.

ŠT. 1. KRFSKA DEKLARACIJA.

Na konferenci članov prejšnjega koalicijskega in sedanjega kabineta kraljevine Srbije in zastopnikov Jugoslovanskega Odbora s sedežem v Londonu, ki so doslej delovali vzporedno in ob navzočnosti in s sodelovanjem Narodne Skupščine, so se izmenjavali nazori o vseh vprašanih, ki se tičejo bodočega skupnega življenja Srbov, Hrvatov in Slovencev.

Srečni smo, da moramo i pri tej priliki ugotoviti, da je med člani konference i to pot vladala jednodušnost v vseh vprašanih bodočega skupnega državnega življenja.

Zastopniki Srbov, Hrvatov in Slovencev naglašajo ponovno in najodločneje, da je ta naš troimeni narod jeden in isti po krvi, po govornem in pisanem jeziku, po čustvih svojega jedinstva, po kontinuiteti in celotnosti ozemlja, na kojem živi nerazcepljen in po skupnih življenskih interesih svojega narodnega obstoja ter vsestranskega razvoja svojega moralnega in gmotnega življenja.

Ideja njegovega narodnega jedinstva ni ugasnila nikoli, čeprav je vsa duševna in fizična sila njegovega narodnega neprijatelja bila obrnjena proti njegovemu jedinstvu, njegovi svobodi in narodnemu obstanku. Cel je porazdeljen na več držav in v sami Avstro-Ogrski razkosan, ne na tri plemenska imena, nego na dvanajst pokrajinskih uprav in trinajst zakonodajnih okrožij. Čustvo njegovega narodnega jedinstva in hrepenenje po svobodi in neodvisnosti sta ga vzdržala v neprestanih stoletnih borbah s Turki na vzhodu in z Nemci ter Madžari na zapadu.

Številno slabši od vzhodnega in zapadnega neprijatelja ni mogel zasigurati sam svojega narodnega in državnega jedinstva, svoje svobode in neodvisnosti, kajti kakor na vzhodu tako na zapadu njegovem je vladalo proti njemu surovo načelo: *sila nad pravico*.

Ampak naš narod je dočakal čas, ko ni več osamljen v svoji borbi. Boj, ki ga je vsilil nemški militarizem Rusiji, Franciji in Angliji za obrano njihove časti ter svobode in svobode neodvisnosti malih držav, se je spremenil v boj za svobodo sveta, za zmago pravice nad silo. Vsi narodi, ki ljubijo svobodo in neodvisnost, so se združili, da se branijo skupno, da za ceno svojih žrtev rešijo civilizacijo in svobodo, da vstvarijo nov mednarodni red, zasnovan na pravici in svobodi vsakega naroda, da si določa sam in sam osnuje svoje državno in neodvisno življenje ter da se na ta način zasnuje nova mirna in trajna doba razvoja in napredka človeštva in osigura svet za večne čase pred takšno katastrofo, kakor jo je povzročila osvojevalna žejja nemškega imperijalizma.

Plemeniti Franciji, ki je proglasila načelo svobode narodov in svobodoljubni Angliji sta se pridružili velika ameriška Republika ter nova svobodna in demokratska Rusija, da v svojih manifestih napovedo zmago svobode in demokracije kot glavni vojni smoter in načelo svobodne samoodločbe narodov kot osnovno načelo novega mednarodnega reda.

Naš troimeni narod, ki je trpel največ radi trde sile in nepravčnosti, ki je za svojo pravo svobodne samoodločbe prinesel največje žrtve, je sprejel z navdušenjem to vzvišeno načelo kot glavni cilj te strašne borbe, v katero je treščilo celi svet nespoštovanje pravice narodnega samoodločevanja.

Zato so se poklicani zastopniki Srbov, Hrvatov in Slovencev, ugotovivši, da je edina in neodstopna zahteva našega naroda zahteva, ki jo stavi on kot osnovo načela svobodnega samoodločevanja naroda, da se popolnoma osvobodi sleherne tuje sužnosti in zjedini v jedini, svobodni, narodni in neodvisni državi, zjedini na tem, da naj bo ta njihova skupna država na teh-le modernih in demokratskih načelih zgrajena:

1. Država Srbov, Hrvatov in Slovencev, znanih tudi pod imenom južnih Slovenov ali Jugoslovenov, bode svobodna, neodvisna kraljevina z jednim ozemljem, in jednim državljanstvom. Ona bode ustavna, demokratska in parlamentarna monarhija z dinastijo Karadjordjevičev na čelu, ki je doprinesla dokaze, da se po idejah in čustvih ne loči od naroda in stavi narodno svobodo in voljo čez vse.

2. Ta država se bo imenovala: *Kraljestvo Srbov, Hrvatov in Slovencev*, in vladar: *Kralj Srbov, Hrvatov in Slovencev*.

3. Ona bo imela jeden državni grb, jedno državno zastavo in jedno krono. Ti državni znaki bodo sestavljeni iz naših sedanjih, posebnih znakov, državna celota se bo označevala z državnim grbom in državno zastavo.

Državna zastava se bode kot simbol jedinstva razvijala na vseh poslopi kraljevine.

4. Posebne zastave, srbska, hrvatska in slovenska so ravnopravne in se morejo razviti in rabiti svobodno ob vseh prilikah. Istotako morejo se svobodno rabiti ob vseh prilikah posebni grbi.

5. Vsa tri narodna imena: Srbi, Hrvati in Slovenci, so popolnoma ravnopravni na celem ozemlju in vsakdo se jili more svobodno posluževati v vseh prilikah javnega življenja in pri vseh oblastvih.

6. Oba alfabeti, cirilica in latinica, sta ravno tako popolnoma ravnopravna in se ju more na celem ozemlju kraljestva svobodno posluževati. Vse državne in samoupravne oblasti se morajo in morejo posluževati jedne in druge azbuke, prilagdujoč se želji občanov.

7. Vsa priznana veroizpovedanja se bodo vršila svobodno in javno. Pravoslavna, rimsko-katoliška in mohamedanska veroizpoved, ki so po številu svojih pripadnikov najmočnejše v naši državi, bodo napram državi enake in ravnopravne.

Na podlagi teh načel se bo zakonodajalec potrudil, da se očuva in vzdrži konfesionalni mir, ki odgovarja duhu prošlosti celokupnega našega naroda.

8. Koledar se bo čimprej izenačil.

9. Ozemlje kraljestva Srbov, Hrvatov in Slovencev obsega vse ono ozemlje, na kojem živi naš troimeni narod v kompaktni in nepretrgani masi in ono se brez življenskih interesov celine ne sme rušiti.

Naš narod ne zahteva nič tujega, on zahteva samo, kar je njegovo in želi, da se ves kot jedna celota osvobodi in zjedini. In zato on zavestno in odločno odklanja vsako delno rešitev svojega narodnega osvobojenja in ujedinjenja. Naš narod postavlja kot nerazdeljivo celoto problem svojega osvobojenja od Avstro-Ogrske in svojega zedinjenja s Srbijo in Črno goro v jedno državo.

Po načelu svobodne narodne samoodločbe se ne jeden del te celote ne more pravično odtrgati in pridružiti katerikoli drugi državi brez dovoljenja naroda samega.

10. Jadransko morje bode v interesu svobode in ravnopravnosti vseh narodov svobodno ter vsem in vsakomur odprto.

11. Vsi državljani na vsem ozemlju so napram državi in pred zakonom enaki in ravnopravni.

12. Volilna pravica za izvolitev narodnih poslancev za Narodno zastopništvo kakor tudi volilna pravica za občine in druge upravne jednote, je enaka in splošna in se bo izvrševala potom neposrednega in tajnega glasovanja po občinah.

13. Ustava, ki jo bode po zaključenem miru podala Ustavotvorna skupščina, izvoljena na podlagi splošne in enake, neposredne in tajne glasovalne pravice, bo osnova celemu državnemu življenju, izvor in utočišče vseh oblasti ter pravic in po njej se bo urejevalo celokupno državno življenje.

Ustava bo nudila narodu tudi možnost, da razvija svoje posebne energije v samoupravnih jednotah, določenih po prirodnih, socijalnih in gospodarskih razmerah.

Ustava se ima sprejeti v celoti v Ustavotvorni skupščini od številčno kvalificirane večine.

Kakor Ustava tako stopajo drugi zakoni, ki jih bode predložila Ustavotvorna skupščina, v življenje, ko jih je krajš sankcioniral.

Tako ujedinjeni narod Srbov, Hrvatov in Slovencev bi tvoril državo, ki bi štela okoli 12 milijonov državljanov. Ona

bi bila jamstvo narodne neodvisnosti in vsestranskega narodnega, kulturnega napredka, mogočen jez proti germanski osvojevalnosti, neodločljiv zaveznik vseh onih kulturnih narodov in držav, ki so povzdignile načelo pravice in svobode narodov in načelo mednarodne pravice ter dostojen član nove mednarodne zveze.

Dano na Krfu 7./20. julija 1917.

Predsednik Jugoslovenskega Odbora

Dr. Ante Trumbić, s. r.

Predsednik Ministrskega Sveta Minister za zunanje zadeve
kraljevine Srbije

Nikola Pašić, s. r.

ŠT. 2. MANIFEST J. O. OB PRILIKI KRONANJA KARLA I. (IV.)

Karla Habsburškega bodo kronali na Dunaju cesarjem Avstrije, kraljem Ilirije, gospodarjem mejne krajine Slovenske itd. v Budimpešti kraljem Ogrske, Hrvatske, Slavonije, Dalmacije, vojvodom Srbije itd. Kot cesar in kralj bo zagospodoval tudi nad anektiranimi deželama, Bosno in Hercegovino.

Sedem milijonov Jugoslovenov avstro-ogrske monarhije ne more svobodno govoriti vsled strahovlade, pod katero se nahajajo. Radi tega ima J. O., edini prosti zastopnik vsega tega naroda ter pooblaščen zastopnik ameriških in avstralskih Jugoslovenov ne le pravico, marveč tudi dolžnost proglasiti narodove zahteve.

Razmerje med dinastijo in našim narodom nikakor ne temelji na čustvu udanosti in vernosti, ampak se naslanja edinole na »državno vlast«. S Karlom I. jugoslovensko ljudstvo ne dobi zakonitega vladarja, marveč novega tirana, ki bo nadaljeval dedno politiko Habsburžanov.

Ta dinastija je zavladala nad našimi deželami bodisi vsled dvostranskih dogovorov in svečanih izjav, ki jih je tep-

tala z nogami, bodisi vsled mednarodnih pogodb, ki jih je prelomila.

Vsled sklepa cetingraškega sabora l. 1527 ter sprejetja Pragmatične sankcije v zagrebškem saboru leta 1712 je sprejela trojedina kraljevina hrvatsko-slavonska-dalmatinska z ozirom na tedanji položaj habsburško dinastijo ter sklenila z njo dvostrane pogodbe, s katerimi sta Ferdinand I. in Karel III. priznala ustavo, pravice in svoboščine naroda in obljubila jih spoštovati.

Dinastija se pogodbe ni držala. Ustava, deloma odpravljena, deloma izpremenjena in deloma ustavljena, je postala igrača v rokah vladarjev. Zakonolomstvo je odpiralo pot korupciji in samolastnemu postopanju birokracije v izključno korist dinastične politike. Namesto svojega zaščitnika je dobilo ljudstvo s kraljem samo svojega zatiralca.

Slovenske dežele so se mogle samo z nadčloveškim naporom obraniti sistematični germanizaciji, ki jo je z edinim namenom, razširiti nemški živelj do Adrije, brezobzirno izvrševal ves vladni aparat.

Ravnotako so bili odpravljene privilegiji, ki jih je bil Leopold I. obvezno priznal srbskemu prebivalstvu cesarstva kot plačilo za njegove zasluge o priliki turških bojev; potlačene so bile pravice srbske Vojvodine, ki jih je bil potrdil Franc Jožef I. leta 1848., pogažena je bila celo avtonomija pravoslavne srbske cerkve.

V času, ko se oficijelni krogi, ki so pretvorili našo domovino v brezpravno deželo, pripravljajo k slavlju kronanja novega cesarja in kralja, podaja Jugoslovenski odbor vspricho svojih žrtvovanih sobratov slovesno izjavo, da je naš narod prost podaništva in zvestobe napram habsburški dinastiji in prost vsake vezi z avstro-ogrsko monarhijo.

Takoj danes že ugovarja vsakemu poizkusu reorganizacije te monarhije, s katero bi se imel zadržati naš narod v mejah tega cesarstva. To bi bila samo nova mahinacija, ki bi v našo nesrečo služila smotrom nemške ekspanzije na Balkanu.

Jugoslovenski odbor ponavlja iznova, kar je od početka svojega obstanka vedno proglašal kot smoter svojega delovanja, ki ga nobena grožnja, nobeno obrekovanje ni v stanu oslabiti: da se imajo namreč habsburški dinastiji odvzeti vse

dežele, koder živi troedini naš narod jedne krvi, a trojnega imena srbsko-hrvatsko-slovenskega, da se imajo one združiti s kraljevino Srbijo pod slavno dinastijo Karadjordjevičev in da je to edina rešitev, ki je v stanu zadovoljiti naš narod in dati mir jugoslovenski Evropi, osobito na Jadranu in Balkanu.

Z neomajnim zaupanjem pričakujemo udejevitvev naših teženj od zmage zavezniškega orožja, ki se bori za svobodo narodov, za pravico in prosveto.

ŠT. 3. RESOLUCIJA RIMSKEGA KONGRESA.

I. Splošni sporazum avstro-ogrskih narodnosti.

Zastopniki popolnoma ali deloma gospodstvu Avstro-Ogrske podvrženih narodnosti, Italijanov, Poljakov, Romunov, Čehoslovakov in Jugoslovenov so se sporazumeli o sledečih načelih skupnega delovanja:

1. Vsako izmed teh ljudstev proglašča svojo pravico, ustvariti si svoje edinstvo v narodni državi ali jo spolniti v dosego polne politične in gospodarske neodvisnosti.

2. Vsako izmed teh ljudstev smatra avstro-ogrsko monarhijo za orodje germanskega gospodstva in za glavno oviro uresničenja svojih teženj in svojih pravic.

3. Kongres smatra toraj za nujnost skupno borbo proti skupnim zatiralcem, dokler vsako teh ljudstev ne doseže svojega popolnega osvobojenja, svoje dovršene narodne edinosti in svoje politične svobode.

II. Osnove italijansko - jugoslovenskega sporazuma.

Zastopniki italijanskega in jugoslovenskega ljudstva soglašajo razven tega v sledečem:

4. Kar se tiče odnošajev med italijanskim narodom in narodom Srbov, Hrvatov in Slovencev, znanih tudi pod imenom jugoslovenskega naroda, priznavajo zastopniki obeh ljudstev, da je jedinstvo in neodvisnost jugoslovenskega naroda vitalnega pomena za Italijo, ravno tako kakor dopolnitev italijanske narodne edinosti vitalnega pomena za jugoslovenski narod. Zastopniki obeh ljudstev se zavezujejo torej, da bodo tekom vojne in pri sklepanju miru prispeli z vseni močmi k popolni udejevitvi tega cilja obeh narodov.

5. Oni proglašajo, da je osvoboditev Jadranskega morja in njega zaščita proti vsakemu sedanjemu in bodočemu so-
vražniku vitalnega pomena za obe ljudstvi.

6. Oni se zavezujejo v enakem interesu dobrih in od-
kritosrčnih bodočih odnošajev med obema ljudstvom, urediti
prijateljsko sporna teritorialna vprašanja na podlagi narod-
nostnega načela in pravice ljudstva, da odločuje samo o svoji
usodi, ne da bi bili s tem dotaknjeni vitalni interesi obeh na-
rodov, ki se bodo določili pri sklepanju miru.

7. Jezikovnim manjšinam ljudstva, ki bi se nahajale v
mejah drugega, se pripozna in zajamči pravica do spoštova-
nja njihovega jezika, kulture in njih moralnih ter gospodar-
skih interesov.

ŠT. 4. BRZOJAVKA J. ODBORA PREZIDENTU WIL- SONU PRIGODOM VOJNE NAPOVEDI 7. APRILA 1917.

Ni ga naroda na zemeljskem površju, ki bi pozdravljaj
veliki zgodovinski dogodek, vstop Združenih držav v Ameriki
v vojno z navdušenejšim veseljem ali globljo hvaležnostjo ka-
kor Jugosloveni.

Z vašimi usti je oznanila mogočna federalna republika
tlačenim narodom evangelij pravice in pravičnosti.

Vi ne bodete v naprej več le predmet, nam pravite Vi,
ki se prenaša od jednega mogočnega na drugega. S tem nam
vračate naše človeško dostojanstvo.

Jeden iz naših vojnih smotrov, nadaljujete, obstoji v tem,
da se sterejo samodržstva, ki zatirajo slabe. In vi nam zago-
tavljate naše osvobojenje.

Z dostojanstvenim činom, ki mu ni para v zgodovini, se
pripravljajo Amerikanci, da ob strani svojih plemenitih za-
veznikov napišejo s svojo krvjo Charto bodočega človeštva.

V novem veku, ki ga prerokujete, nam pomorete ure-
sničiti naše narodne težnje, združiti se po našem osvobojenju
z našimi plemenskimi brati v Srbiji in Črni gori v demokra-
tično državo in sprejeti v veliko zvezo narodov, ki jo pri-
pravljate.

V imenu Jugoslovenov: Srbov, Hrvatov in Slovencev, ki ječijo še vedno pod avstro-ogrskim jarmom, kakor tudi v imenu stotisočev naših rojakov, ki so morali bežati na svobodna in gostoljubna tla vaše velike Republike, da se otmejo njihovim zatiralcem, kliče Jugoslovenski Odbor: »Slava zvezdnatemu praporju, slava vzvišenemu prezidentu W. Wilsonu!«

Za Jugoslovenski Odbor:

predsednik
Trumbić.

ŠT. 5. JAMES SMITHOVA RESOLUCIJA V AMERIŠKEM KONGRESU DNE 4. OZIR. 5. JUNIJA 1918.

Ker Srbi, Hrvati in Slovenci, znani pod skupnim imenom Jugoslovenov, ljudstvo, ki prebiva na delu južnovzhodne Evrope, obstoječem pred vsem iz Srbije, Črnegore, Dalmacije, Hrvatske, Bosne in Hercegovine, iz dela Istre, Kranjske, Goriške, južne Ogrske, južne Štajerske in Koroške ter Primorja, in katero je bilo znano skozi stoletja kot kulturni narod z vsemi sposobnostmi in predpogoji, potrebnimi za ustanovitev močne države in udejstvitvev narodnega napredka in ki je vsled teh zmožnosti imelo v prošlosti svoje neodvisne države: in

ker so Jugosloveni bili bolj s pomočjo intrig in sleparstva nego s silo orožja podjarmljeni od Nemcev in Madjarov, ki so še vedno v polni posesti moči v avstro-ogrski monarhiji, ki izkorišča Jugoslovene gospodarsko, jim jemlje vse politične pravice in jih kulturno zapostavlja: in

ker je Jugoslovenom vsled zemljepisnega položaja in naravnega bogastva od njih obljudenega ozemlja, posebno pa vsled njihovih mnogovrstnih zmožnosti, ki pričajo o njih veliki moralni in fizični sili — kar so v tej vojni dokazali — po vsej uvidevnosti namenjeno, da postanejo živ jez proti nemški invaziji na vzhod: *Zato izjavljamo*, da bodo narodne težnje Jugoslovenov deležne ne samo najresnejše in odkritosrčne simpatije od strani Združenih držav v Ameriki temveč tudi dobro zaslužene pomoči v njihovi borbi za narodno osvobojenje in ujedinjenje, tako da ostanejo pridružujoč se k

vrstam svobodnih ljudstev zaščitniki miru in sodeložniki njegovih darov, miru, ki bo jamčil vsem narodom pravico do narodnega obstoja, svobode in napredka.

ŠT. 6. PROGLAS J. ODBORA V ODGOVOR NA MANIFFST KAROLA I. DNE 16. OKTOBRA 1918.

Jugoslovenski odbor v Londonu, zastopnik in opolno-močenec sedem milijonov Srbov, Hrvatov in Slovencev v Avstro-Ogrski in številnih jugoslovenskih skupin severne in južne Amerike ter britanskih kolonij, zavrača energično manifest, ki ga je naslovil 16. oktobra cesar Karol »svojim« narodom.

Odbor govori v imenu avstro-ogrskih Jugoslovenov, katerim jemlje vlada-zatiralka ravno tega vladarja njih svobodno besedo.

Naš narod odločno pretrguje vse vezi s Habsburžani in njih monarhijo. Jugosloveni odrekajo energično Habsburžanom pravico govoriti v njihovem imenu.

Ravnotako, kakor se je posluževal Franc Jožef in njegovi svetovalci zapored absolutizma, konstitucionalizma, federalizma, centralizma in dualizma po trenutni potrebi, obljublja njegov sinovec, sedanji cesar, federalizem v upanju, da reši svoj ogroženi prestol. Ravnotako kakor spremembe, izvršene v preteklosti, bi sedaj oznanjevana sprememba samo zastrla golo realnost habsburškega despotizma, kojemu so bili podjarmljeni Jugosloveni skozi stoletja.

Predlagani načrt bi podaljševal razdelitev Jugoslovenov na Avstrijo in Ogrsko. Dovršil bi sužnost Bosne in Hercegovine. Preprečil bi zedinjenje Srbov, Hrvatov in Slovencev z njihovimi brati v Srbiji in Črni gori. Bil bi zapreka združitve junaškega čehoslovaškega naroda. Zadrževal bi ogrske Romune pod ogrskim jarmom. Cesarjev manifest, ki predlaga svetu ta načrt kot začetek svobode in pravice narodov, razpolagati sami s seboj, ni torej drugega kakor predrzno hinarstvo.

Tekom te vojne so doprinesli Jugosloveni iz Avstro-Ogrske, Srbije in Črnegore mnogoštevilne dokaze svoje ne-

omajljive namere, združiti se v neodvisno in demokratično državo. Da dosežejo ta cilj, so stotisoči srbskih in črnogorskih vojakov in dvajseti tisoči jugoslovenskih dobrovoljcev rado- voljno žrtvovali svoje življenje.

Jugoslovenski odbor protestira torej proti vsakemu načrtu, po čigar domnevi bi bilo mogoče uresničiti jugoslovenski ideal v mejah habsburške monarhije, naj si bo že v katerikoli obliki. Naš narod pričakuje udejstvitev svojega ideala od zmage zaveznikov in Združenih držav, od zmage, za katero sodeluje z vsemi razpoložljivimi sredstvi.

Dr. Ante Trumbić

London, dne 19. oktobra 1918.

ŠT. 7. SPOMENICA

dr. B. Vošnjaka, tikajoča se političnih razmer v Goriško-Gradiški, v Trstu in Istri, predložena 1. novembra 1918, Wilsonu in zunanjemu odboru senata Združenih držav.

V izjavi o vojnih ciljih je senator Lodge nedavno rekel:

»Italija Irredenta« — Ves tisti teritorij, kjer predominira italijanska rasa, s Trstom vred — mora pripasti zopet Italiji.

Trije so kraji, za katere italijanski nacionalisti zahtevajo inkorporacijo v prirodni italijanski teritorij, in sicer:

1. *Ilirsko Primorje*. Istra. Prebivalstvo: 220.382 Jugoslovenov in 145.525 Italijanov. Trst. Prebivalstvo: 60.074 Jugoslovenov in 118.959 Italijanov.

Goriška - Gradiška. Prebivalstvo: 155.039 Jugoslovenov in 90.119 Italijanov. Vkupno prebivalstvo Ilirskega Primorja: 435.495 Jugoslovenov in 354.603 Italijanov.

2. *Dalmacija*. Prebivalstvo: 612.669 Jugoslovenov in 18.028 Italijanov.

3. *Trentin*.

Da te številke niso v prilog Jugoslovenov se lahko dokaže s številkami volilnih glasov pri parlamentarnih volitvah, katere so se vršile na podlagi obče in enake volilne pravice.

Predno je Italija vstopila v vojno na strani zaveznikov, je 8. aprila 1915 baron Sonnino formuliral zahteve Italije:

Odstop skoro cele pokrajine Goriško-Gradišćanske, in povrhl Trentin. Nova politična meja bi morala biti od Rombona, istočno od Bovca doli k Soči do Tolmina, in potem preko Čepovana istočno od Gorice čez Kras pri Komnu do morja med Tržičem in Trstom v bližini Nabrežine. Trst z Nabrežino, Kopro in Piranom bi naj tvoril neodvisno, suvereno državo. Dalmatinski otoki Hvar, Vis, Korčula, Lastovo, Pušac, Pelagruž in Mljet naj bi se odstopili Italiji.

Glavna točka tega sporazuma bi bila formacija Trsta z okolico in z deli grofije Goriško-Gradišćanske in Istre v neodvisno državo.

Sicer je pa Italija istočasno vodila pregovore z antanto, pred vsem z Rusijo. Rezultat teh pogajanj je bil tajni pakt z dne 26. aprila 1915. Četrty in peti člen tega pakta definira jugoslovenske kraje, katere bi Italija imela dobiti kot kompenzacija za svoje vojevanje: Južni Tirol do Brennerja, grofijo Goriško-Gradišćansko, celo Istro in Dalmacijo. Londonski ugovor je bil negacija naciionalnega principa. Njegov namen je bil, preprečiti zjedinenje Jugoslovenov s tem, da bi se vstvarile tri jugoslovenske države, neodvisna Hrvatska, Srbija in Črna gora izvzemši tistih krajev, kateri bi se imeli pripojiti Italiji proti volji prebivalstva. Ustanovitev neodvisne Albanije, v kateri bi bili zedinjeni vsi Albanci, bi imelo biti preprečeno s tem, da bi Italijani okupirali Valono in »toliko teritorija, kolikor bi bilo potrebno za osiguranje njihovih vojnih interesov«, tako da bi se vzela samo v poštev »ustanovitev male avtonomne in nevtralizirane albanske države«. Končno je Italija zahtevala tudi grški Dodekanez. V obeh slučajih, v albanskem in grškem, je Italija prestopila princip narodnosti, ampak še veliko bolj prav imajo Jugosloveni, ko zatrjujejo, da so bile kršene njihove vitalne naciionalne aspiracije.

Jugoslovenski odbor se je od prvega začetka zelo energično protivil vsakemu poskusu Italije, da anektira jugoslovenske kraje proti volji prebivalstva, katero bi prišlo v poštev. V svojem programu iz leta 1915 definira odbor naciionalni teritorij Jugoslovenov. Naciionalni teritorij Jugoslovenov obsega: Dalmacijo in dalmatinsko otočje, Istro, istrske otoke in Trst, Kranjsko in Gorico. Odbor je jasno videl, da samo princip narodnosti more biti temelj pravične in trajne ureditve. V

svoji akciji, v svojem delu in v svojih spisih je branil to načelo, katero je ustvarilo veliko geslo našega časa: samoodločba narodov. To stališče sem branil v svoji knjigi »A Bulwark against Germany« (Jez proti Nemčiji) p. 191. V enem odlomku, kateri je bil napisan spomladi 1915, sem izjavil: »Nova era je napočila in narodi imajo pravico upravljati svojo lastno usodo« Anektirati kako deželo in njeno prebivalstvo, a ne vprašati naroda za njega želje, je metoda prošlosti. Vprašajte Jugoslovence, ali hočejo postati jugoslovenski državljani. Naj plebiscit reši problem, radi katerega so Italijani in Jugoslovenci različnega mišljenja.«

Ta rešitev se je voditeljem jugoslovenskega gibanja vedno zdelal primeren izhod. Krfska deklaracija, podpisana od ministra predsednika Pašića za srbsko vlado in od dr. Ante Trumbića za J. O., je izrazila isto politično idejo. »Naš narod ne zahteva ničesar, kar pripada drugim. On zahteva samo svojo last. Po pravu samoodločbe narodov, nobeden del te teritorialne enote ne bi smel, ne da bi se kršila pravica, biti odcepljen in pripojen kakí drugi državi brez privoljenja naroda samega.« Te besede so jasne in odkrite. Plebiscit naj odloči povsodi, kjer jugoslovenski narod zahteva, sporen teritorij. In to je ravno slučaj Goriško-Gradiščanske, Trsta in Istre. Samo volja naroda naj odloči: vsako drugo rešenje je antikvirano in zastarelo.

Resolucija Rimskega kongresa tlačenih narodov Avstro-Ogrske meseca aprila 1918 je imela dalekosežne posledice, ker je Amerika sprejela njene glavne ideje kot vodeča načela svoje lastne politike napram Avstro-Ogrski. Ta točka rimske resolucije je izražena v izjavi tajnika Lansinga, v kateri je bila Čehoslovakom in Jugoslovenom zagotovljena pravica, ustanoviti neodvisne države.

Kriva je trditev, katera se pojavlja prepogostokrat v ameriškem časnikarstvu, da je rimski kongres končno uredil bodočo mejo med Italijo in Jugoslovenci. Obe stranki sta opredelili samo glavna načela, katera jih bodejo vodila, pri sklepanju miru. Pripravljeni so urediti posamezne teritorialne kontroverze prijateljski in v interesu bodočih dobrih in iskrenih razmer med obema narodoma na podlagi narodnosti in pravice samoodločevanja in sicer na tak način, da s tem ne

bodejo trpeli življenski interesi obeh narodov, ki se imajo odrediti pri sklepanju miru.« Dve glavni načeli sta tukaj: načelo narodnosti in načelo samoodločbe. Oba vsebujeta plebiscit kot način, po katerem se zamore spoznati voljo naroda dotičnega kraja. Vsaka druga trditev, kakor na primer, da je za rimsko resolucijo še drugi tajni pakt, je absolutno neko-rektna. Vprašanje teritorijalne ureditve ni še bilo rešeno v razpravah med odborom in zastopniki italijanskega javnega mnenja. Samo glavna načela so bila določena.

Sočo smatrajo zemljepisni strokovnjaki kot mejo Balkana. Ampak tudi onstran Soče je stari jugoslovenski teritorij. Tu je treba opomniti na dejstvo odločilne važnosti. Zapadna narodnostna meja med Jugosloveni in Italijani je jasna: tukaj ni mešanega kraja izuzemši Trst in Gorico. Ni torej težko ustanoviti črto, katera razdvaja te dve rasi. Strokovnjaki se pogostokrat protivijo ustvarjati narodnostne meje, kjer se zdi nemogoče potegniti jasno črto. V našem slučaju ta zapadna meja obstoji, in na podlagi take ureditve pripada furlanski del Italiji in noben Jugosloven ne želi prilastiti si, kar ni njegov lastni narodnostni teritorij.

Namen tega memoranduma ni dati oris statistične, zgodovinske, narodnostne in ekonomske strukture teh krajev. Dejstva te vrste se nahajajo v moji knjigi: »A Bulwark against Germany«, katera bo kmalu izšla v amerikanskem izdanju in katero Vam predložiti mi bo čast.

Vendar je koristno omeniti nekatera interesantna dejstva, iz katerih moramo sklepati, da je samo plebiscit prava rešitev. Pri volitvah, katere so se vršile 1911 za dunajski parlament na podlagi obče pravice, so Jugosloveni dobili v Trstu 10.659 glasov, a Italijani 14.337. Jugosloveni so v večini ne samo v okolici, oni so dobili tudi v mestnih okrajih veliko število glasov. Tako so v prvem volilnem okraju Jugosloveni dobili 1768, a Italijani 2586 glasov; v drugem okraju Jugosloveni 2399, a Italijani 4037 glasov; v tretjem okraju Jugosloveni 1006, a Italijani 4047; v četrtem okraju Jugosloveni 1074, a Italijani 1778 glasov. Mesto Trst leži sredi jugoslovenskega teritorija, okolica je jugoslovenska in v področju mesta je jugoslovenski element zelo močno zastopan.

Slična dejstva se morajo citirati za mesto Gorjco, ki tudi leži v jugoslovenskem teritoriju in kjer so Italijani vže zgubili večino, in za Pulj, kjer je jugoslovenski kandidat dobil pri zadnjih volitvah za dunajski parlament 3428, a italijanski kandidat 3877 glasov. Te številke se tičejo samo prebivalstva teh mest. Če pa vzamemo v poštev narodnostno sestavo ozemlja, na katerem ta mesta ležijo, se stvar izpremeni absolutno v pri-log jugoslovenskega stališča.

Z zgodovinskega stališča Italija nima pravice zahtevati niti Trsta, niti Gorice, niti Istre. Trst je bil od leta 1382 habsburško posestvo; Gorica je postala habsburška last léta 1502. Zapadli del Istre je bil sicer naselbina beneške republike do padca beneške neodvisnosti. Vendar je zapadna Istra bila leta 1809 inkorporirana »ilirskim provincijam« (provinces Illyriennes) francoskega carstva in po padu Napoleona ilirskemu kraljestvu Habsburgovcev. Italija ni zakoniti naslednik beneške republike in vsaka historična pravica se mora povsem zanikati. Vendar, silnejša ko historična prava, so narodnostna prava. Ali ima Italija pravico zahtevati te kraje, Goriško-Gradiščansko, Trst in Istro, dežele, ki so tekom stoletij tvorile eno administrativno in ekonomsko enoto: Ilirsko Primorje? V tem Ilirskem Primorju, katero je bilo vedno enota, sestavljena po istih zakonih, običajih in uredbah, so Italijani v manjšini, a Jugosloveni v večini. Ta večina ni morebiti rezultat umetne politike naseljevanja, ampak je očitvidno, da se Jugosloveni niso še le pred kratkim tukaj naselili, ampak vže v starih časih in da imajo svoje historične tradicije. Če končno vzamemo v poštev ekonomsko stališče, moramo konstatirati dejstvo, da Trst, Istra in Goriška-Gradiška sestavljajo eno ekonomsko skupino, katera je obstajala tekom stoletij, in ta skupina more le obstajati, ako je v neposrednem prometu z jugoslovenskimi kraji na severu. Ekonomsko odeljenje Trsta od njegovega zaledja pomeni ekonomsko smrt tega mesta, ki zavzema eno najimjenitnejših geografskih položajev na svetu in ki leži bliže srcu Evrope kot katerokoli drugo pristanišče. Trst je, po Marseillju in Genovi, največja luka v južni Evropi. Leta 1912. je trgovina Trsta dosegla 4,572.588 ton. Ekonomski vpliv Italijanov v Trstu ni bil zelo močen: n. pr. nobena velika banka ni bila v rokah Italijanov.

Vse to se mora vzeti v poštev, ali vse to zgubi svojo vrednost v momentu, ko narod odločuje o svoji usodi. Narod je prvi in zadnji sodnik. Zadovoljujoča rešitev vprašanja o mejni črti med Jugosloveni in Italijani se zamore doseči samo, ako vzamejo zavezniki v poštev glas naroda.

Predsednik Wilson je v svoji glasoviti spomenici 8. januarja izjavil: Meja med Italijo in Jugoslavijo se mora določiti na osnovi jasno izražene narodnostne črte. To je rešitev, s katero morajo biti zadovoljni Italijani in Jugosloveni. Kdo je napram svetu opravičen potegniti črto narodnosti, ako ne narod sam, ki je najvišji sodnik, katere so prave narodnostne meje?

Tako rešenje se povsem strinja z visokomiselnjo izjavo predsednika na Mount Vernona: »Ureditev vsakega vprašanja, bodisi v teritorialnem pogledu, bodisi v ekonomskem ali pa v političnem oziru, se mora rešiti samo potom svobodnega pristanka naroda, katerega se to neposredno tiče in ne da se ugotovi materijalnim interesom ali koristim drugega naroda, kateri bi morebiti želel drugačne ureditve, da širi svoj lastni zunanji vpliv in gospodstvo.«

Sveta dolžnost je mož, kateri zastopajo narodnostne aspiracije Jugoslovenov istočnega obrežja Jadranskega morja in kateri govore v imenu tlaččenega naroda, da citirajo besede predsednika, ki so našle iskren odmev pri vsakem Slovancu teh krajev: »Interes najslabšega je ravno tako svet, kakor oni najmočnejšega.«

Narodi imajo danes nepobitno pravico zahtevati, da jih nihče ne smatra kot šahovsko figuro v igri, katere se udeležujejo njihovi večji in močnejši sosedje. Nobeden tajni dogovor ne more spremeniti suvereno pravo naroda.

Nemogoče je zanikati narodu, ki želi odločiti svojo politično usodo, pravico, da določi meje svoje države, poslužujoč se plebiscita.

Edina pot za primerno ureditev prepira med Jugosloveni in Italijani je apel na narod, kateri je direktno prizadet. To popolnoma odgovarja političnim teorijam Zedinjenih držav in vzvišenim političnim idealom njih predsednika. Kdo ima večjo pravico predložiti to demokratično rešitev in osigurati njegovo ustvarjenje kot velesila, ki ne zahteva niti ene pedi evrop-

skega teritorija, ampak ki preliva kri svojih najboljših sinov za svobodo vseh evropskih narodov? Ta velesila so Zedinjene države, h katerim se obračajo Jugosloveni in Italijani s popolnim zaupanjem, kajti le one imajo smisla za pošteno postopanje in pravico. Plebiscit v Primorju, organiziran in izvršen pod vodstvom nepristranskih oblasti Zedinjenih držav, za časa vojaške okupacije po vojski Zjedinjenih držav, bi rešil nevaren političen problem na naraven način. Ves naš narod bo srčno pozdravil plebiscit in bo hvaležen vsem, ki so podpirali to metodo rešitve njegove usode, ki odgovarja njegovemu stremljenju in srčnim željam, ki so: demokratična pravica in poštenost.

Ako pa želijo Amerika in zavezniki doseči ta končni rezultat, ne da bi se s tem onemogočilo bodoči svobodni izraz volje prebivalstva, potem morajo biti obmejni deželi Gorica-Gradiška, Trst in Istra takoj, ko jih zapuste avstro-ogrske vojne sile, zasedeni po ameriški in zavezniški vojski. Okupacija teh krajev od enega samega izmed zaveznikov, n. pr. Italije, ki ima svoje aspiracije na naše dežele, bo imela zelo nevarne posledice. Samo okupacija po enem izmed vojujočih se sil, ki nima nikakih posebnih interesov, bo garantirala mirno rešitev jugoslovensko-italijanskega problema.

Bogumil Vošnjak, m. p.

Washington, 1. novembra 1918.

ŠT. 8. POSLANICA MIHAELA VOŠNJAKA AMERIŠKIM SLOVENCEM.

Prišel je čas, v katerem se odločuje usoda narodov, velikih in malih. Vsi Slovenci vemo, kaj bo z nami, ako Nemčija zmaga in Avstrija, njena dekla, ostane ohranjena. Jaz starem 82 let star, živim v Švici v pregnanstvu, najstarejši sem od slovenskih živečih političarjev. Moja prošlost, moja starost in izkušnost mi daje pravo, da zakličem svojim ameriškimi rojakom nekoliko besed, ki mi prihajajo iz globočine mojega srca.

Približuje se že grobu generacija, ki je bila z menoj in med katero sem deloval. Skupno s svojim dragim, danes že rajnim bratom pisateljem in politikom dr. Jožeiom sem videl, kako je rastle ono malo slovensko drevce, koje smo zasadili v navdušenih dnevnih taborov od leta 1863, od 1868. Postavili smo s slovenskim združništvom in posojilništvom jak kamen za stavbo moderne Slovenije. Pa ta moderna Slovenija je imela kal smrti v sebi. Odrezana od svojih bratov Srbov in Hrvatov, ogrožena od vsenemštva, je bila posvečena smrti, kljub slovenskemu delu, energiji in vztrajnosti. Svetovna vojska nam je odkrila strašni prepad, pred katerim smo stali.

Smotreč iz svojega mirnega švicarskega kota na to veliko človeško tragedijo in krvolitje, sem bil vedno trdno prepričan, da bo demokratsko načelo izšlo zmagonosno iz te borbe, verujoč, da bo prišla ura, v kateri bodo povišani narodi, ki so bili doslej ponižani, in da bodo i Slovenci osvobojeni težkega jarma, ki jih tlači. Nemčija ne more več zmagati, proti njej je dvignila železno pest največja demokracija sveta, pod katere zakoni vi živite. Proti Nemčiji - Avstriji pa je vstal še nekdo drugi, avstrijski Sloveni sami.

Neizmerna radost mi je napolnila srce, ko sem izvedel, kako korajžno se držijo naši ljudje doma. Vse stranke, vsi staleži, ubogi in bogati, meščani in socialisti, *knezoškofo ljubljanski* ter zadnji kmetič in delavec so složni v eni stvari: *mi moremo živeti samo, ako smo združeni s Srbi in Hrvati v eni državi, neodvisni, svobodni, demokratični*. Mi vsi hočemo Jugoslavijo, osvobojenje od Nemcev in njih črnožoltih hlapcev. Vojaški sod, ječe in vislice jim pretijo, pa vendar imajo pogum, da zatiralcem in trinogom brusijo v obraz svetó resnico. Ali ni v dnehi, ko kaže naš nesrečni narod doma toliko moralne sile, naša dolžnost, da vse storimo v uresničenje velikega, največjega narodnega ideala, to je naše državne neodvisnosti? Drugače nam bodo rekli nekega dne: svobodni ste bili in ničesar niste napravili, da postanemo neodvisni in da storimo sebi in svojim otrokom srečno novo svobodno domovino! Oni doma verujejo v Jugoslavijo, svobodno in neodvisno, pa jaz želim, da bi se o Vas Amerikancih moglo reči, kakor je Kristus rekel: Vera tvoja ti je pomagala, idi v miru!

Meni starcu, ki sem pol stoletja bil v slovenskem javnem življenju, bo sledila ena vera v grob: Slovenci sami ne morejo živeti. *Ako se ne zedinimo s Srbi in Hrvati, izgubljeni so.* Sami se ne morejo ubraniti tisočletnega sovraga. Evangelij slovenske politike mora biti *jugoslovensko državno in narodno edinstvo.*

Dragi ameriški Slovenci! Ljubite naše brate Hrvate in Srbe. Srbi so prelivali svojo kri tudi za slovensko stvar, in danes brez krvoprelitja narodi ne morejo biti svobodni. Pomislite, koliko grozних žrtev so Srbi doprinašali za našo skupno veliko jugoslovensko stvar.

Stojim na robu groba in kličem Vam: Bodite složni, ne prepirajte se, temveč polni duha prave slovenske narodne discipline delajte vsi za našo bodočo svobodo. Samo v edinstvu, bratski slogi in neumornem energičnem delu je naš spas. Najprej, in predvsem ujedinjenje in osvobodjenje!

Nikdar še ni bil položaj Slovencev tako strašen, kakršen je danes. Sv. pismo pravi: Lisice imajo svoje jame in ptice nebeška gnezda. In jaz Vam pravim: Slovenci pa nimajo kam položiti svoje glave. Nemška pikelhavba vlada danes v lepi Sloveniji. Mi nimamo domovine, ne doma. Priboriti si jo moramo znova, pa v tej novi slovenski domovini, ki ne bo več ona od Drave do Sotle, *nego od Drave do Vardarja in Soluna*, bo vsak od Vas imel kruha in zemlje ter sreče dovolj. Pa to svobodo si moramo zaslužiti.

Moj sin je prišel preko neizmernega oceana v novi svet k Vam. Postal je to, kar je, po svoji energiji, volji in delu. Ni samo znanstvenik in pisatelj, temveč človek, ki je imel že dovolj posla s praktično politiko. Prosim Vas, poslušajte njegove besede, in šele ko ste ga čuli, sodite.

Starec sem. Avstrija mi je konfiscirala vse, kar imam, ter pravi, da sem veleizdajnik. Ali v mojem starem srcu je mlada nada in vera, *da se bo uresničil naš veliki narodni ideal*, kajti čutim: Roka Gospodova je z nami.

Imam samo eno željo, da bi se vrnil v svobodno jugoslovensko domovino Slovencev, Srbov in Hrvatov, in rekel bom: Sedaj odpusti v milosti slugo svojega, Gospod, ker moje oči so videle odrešenje!

Vam pa, ameriški Slovenci, najprisrčnejši slovenski rodoljubni pozdrav, da bi bilo Vaše *složno* narodno delo v smislu narodnega edinstva in svobode plodno in da bi rešilo naš slovenski narod smrti. Bog živi Slovence, zedinjene s Srbi in Hrvati!

Mihael Vošnjak

bivši državni in deželni poslanec

Collonge sur Territet v francoski Švici, na Božič 1917.

Spisi o naši državi,

ki jih je izdala Tiskovna zadruga v Ljubljani:

Štefan Sagadin:

NAŠ SADAŠNJI USTAVNI POLOŽAJ. — Cena 16 K, po pošti 1·80 K več.

Knaflič Vladimir — Leonid Pitamic:

DOKUMENTI O JADRANSKEM VPRAŠANJU. — Cena 18 K, po pošti 1·80 K več.

Albin Ogris:

BORBA ZA JUGOSLOVENSKO DRŽAVO. — Cena 32 K, po pošti 1·80 K več.

Anton Melik:

ZGODOVINA SRBOV, HRVATOV IN SLOVENCEV. — I. del 15 K, II. del 42 K. Oba zvezka skupaj po pošti prip. 5·40 K več.

Štefan Sagadin:

VOLILNI RED ZA USTAVOTVORNO SKUPŠČINO. — Cena 16 K, po pošti 1·40 K več.

Zbirka političnih, gospodarskih in socijalnih spisov:

(Urejuje dr. Vl. Knaflič, izdaja Tiskovna zadruga v Ljubljani.)

1. zvezek: **Dr. Alojzij Zalokar:**

O LJUDSKEM ZDRAVJU. — Cena 6 K, po pošti 1·60 K več.

2. zvezek: **Dr. Bogdan Derč:**

DOJENČEK, NJEGA NJEGOVANJE IN PREHRANA. — Cena 6 K, po pošti prip. 1·60 K več.

3. zvezek: **Dr. Jernej Demšar:**

SPOLNE BOLEZNI. — Cena 10 K, po pošti 1·60 več.

4. zvezek: **Dr. Štefan Sagadin:**

NAŠ SADAŠNJI USTAVNI POLOŽAJ. — Cena 16 K, po pošti 1·80 K več.

5. zvezek: **Leonid Pitamic:**

PRAVO IN REVOLUCIJA. — Cena 8 K, po pošti 1·50 K več.

6. zvezek: **DOKUMENTI O JADRANSKEM VPRAŠANJU.** — Cena 18 K,

po pošti 1·80 K več.

7. zvezek: **ALBIN OGRIS:**

BORBA ZA JUGOSLOVENSKO DRŽAVO. — Cena 32 K, po pošti 1·80 K več.

SLOVANSKA KNJIŽNICA LJUBLJANA

K

Z D 130/7

94(497.1) "1914/1918"

9002197